TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİS BİLİM DALI

İBN HACER'İN FETHU'l-BÂRÎ'DE HANEFÎLERE YAKLAŞIMI

Yüksek Lisans Tezi

Hesham Halim Ahmed Ibrahim

ANKARA-2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİS BİLİM DALI

Hesham Halim Ahmed Ibrahim

İBN HACER'İN FETHU'l-BÂRÎ'DE HANEFÎLERE YAKLAŞIMI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Enbiya Yıldırım

ANKARA-2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİS BİLİM DALI

İBN HACER'İN FETHU'l-BÂRÎ'DE HANEFÎLERE YAKLAŞIMI

Yüksek lisans Tezi

Prof. Dr. Enbiya Yıldırım

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	**İmza**
1- Prof. Dr. Enbiya Yıldırım	
2- Prof. Dr. Kamil Çakın	
3- Dr. Öğr. Üyesi Emine Demil	
4-	
5-	

Tez Savunması Tarihi

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Prof. Dr. Enbiya Yıldırım danışmanlığında hazırladığım "İbn Hacer'in Fetḥu'l-Bârî'de Hanafîlere Yaklaşımı Ankara-2020" adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilklere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davarndığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Adı-Soyadı ve İmza

Hesham Halim Ahmed Ibrahim

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ……....9

GİRİŞ……..…10

1. İmam Buhârî'nin Hayatı ve "El-Câmiʿu'ş-şaḥîḥ " Adlı Eseri……..…11

1.1. Adı ve Soyu……..11

1.2. Doğumu ve Yetişmesi……..11

1.3.Yolculukları……...12

1.4.Hocaları……..…13

1.5.İbadeti ve Bilginlerin Ona Övgüsü……..…..….13

1.6.Buhârî'nin Fiziksel Özellikleri ve Şahsiyeti……...…14

1.7.Vefatı…….…….14

2. Buhârî'nin "El-Câmiʿu'ş-şaḥîḥ " Adlı Eseri ……15

2.1.Te'lifi……..…15

2.2.Kitabın Tam Adı ve Buhârî'nin Şartları…….….16

2.3.Hadiste İnkıta' ve İhtisar ……16

2.4.Buhârî'nin Muallak Rivayetleri……..16

2.5.Sahih-i Buhârî'deki Hadis Sayısı……....17

3.İbn Hacer ve Fetḥu'l-bârî Adlı Eseri…….…….....20

3.1.İbn Hacer'in Hayatı…….20

3.1.1.Adı ve Soyu…….…….20

3.1.2.Doğumu ve Yetişmesi…….…….20

3.1.3.Hayatı ve Âlimlerin Ona Övgüsü……..22

3.1.4.Hocaları……..23

3.1.5.Vefatı…….24

3.2.İbn Hacer'in Fetḥu'l-bârî Adlı Eseri……..……..25

3.2.1.Eserin Adlandırılması……..……..25

3.2.2.Eserin Bölümleri……25

3.2.3.Eserin Konumu…….……26

3.2.4.İbn Hacer'in Fetḥu'l-bârî 'deki Yöntemi……..……26

3.3.Âlimlerin Fetḥu'l-bârî'ye Dair Mülahazaları……...…28

4.Hafız Aynî'nin Hayatı…….…..29

4.1.Adı ve Soyu……..…….29

4.2.Doğumu ve Yetişmesi…….……29

4.3.İlim İçin Yolculukları…….…….....29

4.4.Hocaları ve Öğrencileri……..…….30

4.5.Âlimlerin Ona Övgüsü……..…...30

4.6.Ölümü……..31

4.7.Eserleri…….31

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN HACER'İN HANEFİ MEZHEBİNE KARŞI HOŞGÖRÜSÜZLÜĞÜNE NEDEN OLABİLECEK FAKTÖRLER

1.İbn Hacer'in Yaşadığı Zamansal Dönem Ve İçindeki Mezhep Çatışması…….33

1.1.Mısır'ın Bilimsel/İlmi Hareketteki Rolü……..……33

1.2.Mezhepler Arasında Namazdaki Ayırım, Sonuçları ve İbn Hacer Üzerindeki Etkisi….34

2. Hadis Ehli İle Rey Ehli Arasındaki Eski İhtilaf……..……35

2.1.Rey Ehli Kimlerdir?.....35

2.2. Hadis Ehli İle Rey Ehli Arasındaki Anlaşmazlığın Nedeni……..35

2.3.Buhârî'nin "Bazı insanlar şöyle dedi" İfadesi……37

2.3.1.Buhârî'nin "Bazı insanlar şöyle dedi" İfadesi Konusunda Yazılan Eserler...37

2.3.2.Buhârî'nin "Bazı insanlar şöyle dedi" İfadesinin Sayısı ve Örnekleri……...38

2.3.3. Hadis Ehli İle Rey Ehli Arasındaki Eski İhtilafın İbn Hacer'e Etkisi…..….39

3.Aynî ve İbn Hacer Arasındaki Tartışma……..…40

3.1. İbn Hacer'in Bedrüddîn Aynî Arasındaki Sözlü Sataşmalar…….40

3.2.İbn Hacer'in Bedrüddîn Aynî Tarafından Karalanması…….….40

3.3.İbn Hacer'in Vazifelerde Aynî'ye Tahammülsüzlüğü……41

3.4.İbn Hacer'in Sahih-i Buhârî'yi Açıklamak için Bir Hutbe Vermesi……..41

3.5.Aynî'nin İbn Hacer'e İtiraz Metodu……42

3.6.Aynî'nin Tavrının Üç İhtimalden Öteye Geçmemesi…….42

3.7. Aynî ve İbn Hacer Arasındaki Tartışmanın İbn Hacer'e Etkisi…….43

İKİNCİ BÖLÜM

İBN HACER'İ TAASSUPLA SUÇLAYAN BAZI ÂLİMLER

1.Hanefîler'e Karşı Taassupta İbn Hacer'in Yöntemleri…….46

2.İbn Hacer'in Karakteristik Hoşgörüsüzlüğü/Taasubu……..…..…..47

3.Fetḥu'l-bârî Adlı Eserinin Fıkıh Meselelerine Bölünmesi……47

4.İbn Hacer'in Çalışmasında Şafiî ve Hanefî Mezheplerinin Aynı Görüşte Olduğu Konular…….….49

4.1. Evlatlar Arasında Eşitliğin Sağlanması…….…..49

4.1.1.İncelenmesi İstenen Konu…….….49

4.1.2.Âlimlerin Evlatlar Arasında Eşitliğin Sağlanması Konusundaki Görüşleri…..49

4.2.Sütre Olmadan Ya Da Sütreye Doğru Namaz Kılan Kişilerin Önünden Biri Geçerse Namazın Kesilip Kesilmeyeceği Meselesi……..54

4.2.1.İncelenmesi İstenen Konu……..54

4.2.2.Anlaşmazlığın nedeni…….54

4.3. Âlim ve Fazilet Sahiplerinin İmamete Daha Layık Olması Meselesi……..57

4.3.1.İncelenmesi İstenen Konu……..…57

4.4.Vitir Namazı Vacip Midir?.....60

4.4.1.İncelenmesi İstenen konu……60

4.5. İki Temizliği Kaybedenin Hükmü…….65

4.5.1.İncelenmesi İstenen Konu……..……..65

4.5.2.Meselenin Görünümü……...65

5.Hanefîler ve Şafiîler Arasındaki Çekişmeli Konularda Hanefî Mezhebinin Delillerini Sunarken İbn Hacer'in Benimsediği Taassup Yöntemleri……...67

5.1.Hanefîlerin Delillerine Kısaca Değinmek, Sonra Cevap Vermek……67

5.1.1.Kur'an'ı Öğretmek İçin Ücret Almak……..…..67

5.1.2. KöleVe Atlarda Zekat Meselesi…….72

5.1.3.İncelenmesi İstenen Konu……..72

5.2. Mezhebine Taassup-Tahâvî'yi Tenkit Etmek…….…..75

5.2.1.Suya Düşen Necasetin Hükmü……75

5.2.2. Vakıftan Rücunun Hükmü…….….82

5.2.3.İncelenmesi İstenen Konu……83

6.Hanefî Mezhebine ve İmam Ebû Hanîfe'ye Karşı Gizli Taassup ……..…85

6.1.Rikaz (Define)…….85

6.1.1.Maden …….……..…..86

6.1.2. Akika'nın Hükmü…….…92

7.Konuyla İlgili Bazı Önemli Delilleri İhmal Etmek, Tahâvî'yi Eleştirmek, Gizli Bir Şekilde Taassup Göstermek, İbn Hacer'in Aynî Tarafından Hanefîler'e Karşı Kin Ve Nefretle Suçlanması…….….96

7.1. İstinas Arap Dilinde İzin İstemek Anlamına Gelir Mi?.....96

7.2. Aynî'nin İbn Hacer'i Kinle İtham Etmesi……..98

7.3. Nafile Bir Amelin Tamamlanmasının Vacip Olup Olmaması……..….106

7.4.Küsuf Namazı İki Rekât Nafile Namazı Gibi Midir?.....108

7.5. Küsuf Namazı İki Rekât Nafile Namazı Gibi Midir? Konusu İle İlgili Tartışmalar...111

8.Delilleri Mezhebine Uygun Düşecek Şekilde Te'vil Etmesi Ve Kendi Görüşüne Delil Olmayan Şeyleri Savunması……....113

8.1.Ön ve Arka Yol Dışında Vücuttan Çıkan Bir Şey Abdesti Bozar Mı, Bozmaz Mı?....113

8.2. Necasetin Giderilmesi Sadece Su İle Mi Olmakta,Yoksa Başka Bir Yol Geçerli Midir?.....126

9. Buhârî'nin "Bazı insanlar şöyle dedi" İfadesine Dair Örnekler……...131

9.1.Tevbe Etse De Kazifin/İftira Atanın Tanıklığı……..131

9.2.Bir Kişinin Bir Malı Akrabalarına Vasiyet Etmesi……131

9.3.Bir Kişinin Tıla, Asir Vya Şeker İçmesi Durumunda Nebiz İçmeyeceğine Dair Yeminini Bozmaması…….. 131

9.4. Kişinin İkrah Altında Bir Köle Bağışlaması Veya Satması ……..132

9.5. Sadaka Ve Vakfın Kimin İçin Olduğu Belirlenmemesi Halinde Sadaka Veya Vakıfta Bulunmanın Hükmü……..133

10.Ulaşılan Sonuçlar……135

SONUÇ…….138

ÖZET……139

KAYNAKÇA……141

ÖNSÖZ

Allah Teâlâ Kur'an'ı Kerimi indirmiş, onu tahrif ve değiştirmeden korumaya kefil olmuştur. Hicr Suresi'nde "Kur'an'ı biz indirdik onu biz koruyacağız" buyrulmuştur[1]. Nebi (sav) Kur'an'ı şerh etmiş ve sahabilere öğretmiştir. Ümmet, Hz. Peygamber'in sözlerini öğrenmeye gayret etmiştir. Necm Suresi 3-4. Ayetlerden hareketle sünnet Kur'an gibi vahiyden bir parça olarak değerlendirilmektedir, bunun için âlimler, Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarını toplamayı hedeflemişlerdir.

Ehl-i Sünnet mezhepleri arasında İmam Buhârî'nin *Sahih* adlı eseri büyük önem kazanmıştır. Bu kitabın en önemli şerhlerinden biri de İbn Hacer'in *Fetḥu'l-bârî* adlı eseridir. Hadis ehli tarafından başucu kaynaklardan sayılan bu kitapta Hafız İbn Hacer'in Hanefîler'e bakış açısı tarafımızdan ele alınacaktır. Hafız'ın döneminde mezhep taassubunun yaygın olması da meselenin araştırılmasını daha gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmayı hazırlamamda her türlü maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, fikirleriyle destek olan Prof. Dr. Enbiya Yıldırım hocama, tez jürimde bulunan Prof. Dr. Kamil Çakın ve Dr. Öğr. Üyesi Emine Demil'e şükranlarımı sunmayı bir borç telakki ederim.

Hesham Halim Ahmed Ibrahim

Ankara-2020

[1] Hicr, 15/9.

GİRİŞ

İbn Hacer'in *"Fetḥu'l-bârî"* adlı eseri, Sahih-i Buhârî'nin en ünlü ve en çok başvurulan şerhi olarak kabul edilmektedir. Hafız İbn Hacer'in telifi için yirmi yılı aşkın bir süre harcadığı bu kitap ilgi çekici bir eser haline gelmiştir. İbn Hacer'in yaşadığı asırda yargı, imamlık ve fetva pozisyonları hakkında Hanefî ve Şafiî ekolleri arasındaki çatışma Mısır'da yaygınlık kazanmıştır.

Bahsedilen durum, ilim adamlarının incelemelerini ve yaklaşımlarını etkilemiş, karşılıklı hakaretlere neden olmuştur. Hanefî ve Şafiîler arasındaki tartışmalı konulara değinen Hafız İbn Hacer zikreidlen tesirden kendini koruyamamaktadır.

Tezde irdelenmeye çalışılacak mezhepler arası çekişme, İbn Hacer'e muasır bir şahıs olan Aynî'nin *'Umdetu'l-Ḳāri* adlı eseri kaleme alması ile farklı bir boyut kazanmıştır.

İbn Hacer'in Hanefî mezhebine karşı taassubu üç şekilde gerçekleşmiştir: Bu taassup, İmam Ebû Hanîfe'ye karşı ve onu değersizleştirmek şeklinde gerçekleşebilmektedir. Ayrıca İmam Muhammed b. Hasan, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Tahâvî gibi ünlü şahsiyet ve imamlardan birinin ya da bizzat Hanefî mezhebinin hedef alınması biçiminde ortaya çıkabilmektedir.

İbn Hacer, Hanefî mezhebine ait görüşlerin itibarını azaltmak istediğinde taassupla suçlanmamak için genelde başkalarından nakletmeye gayret etmektedir.

İbn Hacer, kendisinin Hanefî ekolüne karşı hoşgörüsüzlüğüne ek olarak Şafiî mezhebine taassup göstermekte, onu desteklemeye ve savunmaya çalışmaktadır. Mezhebi destekleme isteği onu bazen zorlama deliller oluşturmaya yöneltmektedir.

1. İmam Buhârî'nin Hayatı ve "El-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ " Adlı Eseri:

1.1.Adı ve Soyu:

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî.[2]. Buhârî'nin adında yer alan el-Cu'fî nisbesi hakkında şu şekilde bir açıklama bulunmaktadır: Buhârî'nin büyük dedesi Mugīre, Buhara Valisi Yemân el-Cu'fî vasıtasıyla Müslüman olduğu için kendisine el-Cu'fî lakabı verilmiştir ve bu adlandırma ailede nesilden nesile sürmüştür. Dedesi hakkında fazla bilgi bulunmayan Buhârî'nin babasının adı ise İsmail'dir, İbn Hibbân *Kitâbu'ṣ- Ṣiḳāt'*ta onun kısa bir biyografisini sunmuş ve şunları söylemiştir: *"İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, Ebû'l-Hasen Mâlik ve Hammad b. Zeyd'i görmüştür, kendisinden Iraklılar rivayet etmiştir."*[3]

Buhârî'nin babası İsmail b. İbrahim de ilim tahsil etmiştir. İmam Zehebî, bu konuda Buhârî'den şu sözü nakletmektedir: *"Babam Mâlik b. Enes'ten hadis duydu ve Hammâd b. Zeyd'i gördü, Abdullah b. Mübârek'le el sıkıştı.*[4]

1.2.Doğumu ve Yetişmesi:

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, h. 94 yılında Şevval ayında doğmuştur. Küçük yaşta babası vefat ettiğinden annesi tarafından yetiştirilen İmam Buhârî, gençken ilim tahsiline başlamıştır. İmam Zehebî'nin senediyle Muhammed b. Ebi Hâtim'den aktardığına göre Buhârî'ye "*Hadis talebiniz/öğrenciliğiniz nasıl başlamıştı?"* diye sorulunca soru soranla Buhârî arasında şöyle bir diyalog geçmiştir:

- Ben ilk başta kitaplardan hadis ezberledim.
- Kaç yaşındaydın?

---

[2] İmam Buhârî'nin biyografisi için bkz. İbn Ebi Hatim Abdurrahman b. Muhammed, thk. Abdurrahman b.Yahya el-Muallimi, *el-Cerh ve't-Tadil*, Dairatu'l-Mearifi'l-Osmaniyye, 1952, 7/191, Cemaleddin Yusuf el-Mizzi, *Tehzibu'l-Kemal fi Esmai'r-Rical*, thk. Beşşar Avvad, Müessesetu'r-Risale, 1983, 24/32, İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Hedyü's-sârî (Mukaddime) thk. Muhammed Fuad Abdulbaki – Muhibbuddin el-Hatib, kontr. Kusayy Muhibbuddin el-Hatib, Daru'r-Reyyan li't-Turas, 1986, 507-517.
Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnavut, Beşşar Maruf, Müessesetu'r-Risale, 1982, 12/391-471. Zehebî İmam Buhârî'nin hayatını anlatmak üzere müstakil bir cüz de yazmıştır: Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Cüz fihi Tercemetu'l-Buhârî*, thk. İbrahim Mansur el-Haşimi, Muessesetu'r-Reyyân, 2001.

[3] Ebû Hatim Muhammed İbn Hibbân el-Büsti, *es-Sikat*, thk. Muhammed Abdulmuid Han, Dairetu'l-Mearif el-İslamiyye, 1973, 8/98.

[4] سمع أبي من مالك بن أنس، ورأى حماد بن زيد، وصافح ابن المبارك بكلتا يديه Zehebî'nin nakli bu şekildedir ancak Buhari'nin eseri *et-Târîḫu'l-kebîr* 'de vav yoktur, çünkü vav ile anlam değişmektedir."

- On ya da daha az. Ardından kitaplardan ezberlemeyi bıraktım. On altı yaşıma geldiğimde, İbnü'l-Mübarek ve Veki'nin kitaplarını ezberlemiştim, onların sözlerini biliyordum, bilahare annem ve erkek kardeşimle birlikte Mekke'ye gittim ve birlikte hac yaptıktan sonra kardeşim onunla geri döndü. Ben ise hadis öğrenmek için orada (Hicaz'da) kaldım.[5]

İmam Buhârî'nin hayatına dair menkıbe tarzı hikâyeler bulunmakta, bu çerçevede Buhârî'nin küçükken kör olduğu/görme yetisini yitirdiği ancak annesinin ağlamaları ve çok ısrarlı duaları sebebiyle şifa bulduğu nakledilmektedir.[6]

1.3.Yolculukları:

Mekke'de kalan İmam Buhârî hadis tahsiline yönelmiş, on sekiz yaşına vardığında sahabi ve tabiilerin sözlerini tasnif etmiş, bu dönem hadis öğrenmeye dönük seyahatleri çerçevesinde sekiz kez Bağdat'a ve h.209'da Nişabur'a yolculuk yapmıştır.[7] 18 yaşında iken Medine'de bulunduğu sırada *et-Târîḫu'l-kebîr* kitabının yazımına başlamıştır.[8]

Ebû Bekir el-A'yun'un aşağıda sunulan rivayetine göre İmam Buhârî henüz on yedi yaşında iken hadis yazdırmış/imla ettirmiştir:

"Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî'nin kapısında Buhârî'den hadis yazdık, onun yüzünde tek bir kıl dahi yoktu. Biz ona "Kaç senenin oğlusun?" diye sorduk. O: "On yedi yaşındayım" dedi."[9]

Buhârî'nin *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ* adlı esereni telif etmesi, şeyhi İshâk b. Râhûye ve onun halkasındakilerin ricasından kaynaklanmıştır.

Buhârî şöyle demektedir: *"İshâk b. Râhûye ile birlikteydim ve bazı arkadaşlarımız şöyle dedi: 'Keşke Peygamber'in (Allah'ın selam ve salâtı onun üzerine olsun) sünnetine dair kısa bir kitap derleseydiniz', bu sözleri işitince kalbime bir istek düştü, böylece bu kitabı toplamaya/derlemeye başladım."*[10]

---

[5] Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, 12/393.
[6] Hibetullah b. el-Hasen el-Lalekai, *Şerhu Usuli İtikadi Ehli's-Sunneti ve'l-Cemaati*, thk. Neş'et Kemal el-Mısri, Dar el-Basir – Dar el-Asar, 2001, 2/1471.
[7] Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, 12/404.
[8] Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, 12/400.
[9] Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, 12/401.
[10] A.g.e

1.4.Hocaları:

Yaklaşık binden fazla şeyhten hadis yazdığı aktarılan Buhârî, Mısır ile Hicaz'a çeşitli yolculuklar yapmış, Kufe ve Basra'yı defalarca ziyaret etmiştir. Bu çerçevede Buhârî şöyle demektedir: "*Yaklaşık bin şeyhten veya daha fazlasından yazdım. Yanımda senedini bilmediğim bir hadis dahi yoktur."*[11]

Irak, Hicaz, Şam ve Mısır ehlinden bin şeyhle görüştüğünü belirten İmam Buhârî, hepsinin Kur'an'ın Allah'ın kelamı, dinin söz ve amel olduğu kanaatini benimsediklerini ifade etmektedir. O, Şam, Mısır ve Cezire ehli ile iki kez ve Basra halkıyla dört kez buluştuğunu, Hicaz'da altı yıl kaldığını, Kufe ve Bağdat'ı sayısız defa ziyaret ettiğini söylemektedir. Kuteybe, İbn Şakik Mekkî b. İbrahim ve Şihâb b. Muammer'le beraber çeşitli seyahatler gerçekleştiren müellif, Şam'da Firyâbî, Ebû Mushir ve Ebû Mugire ile görüşmüştür.[12]

İmam Zehebî, Buhârî'nin hocalarını beş tabakaya ayırmaktadır, Buhârî'nin biyografisine ilişkin daha fazla bilgi için onun *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ* adlı eserine bakılabilir.[13]

1.5. İbadeti ve Bilginlerin Ona Övgüsü:

Âlimler tarafından övülen ve erdemlerinden bahsedilen İmam Buhârî, ibadet, fazilet ve züht sahibi bir kişi olarak tanınmıştır. Zehebî bu bağlamda aşağıda sunulan örneklere benzer birçok söz nakletmiştir:

Ebû Cafer, Yahya b. Cafer'in şöyle dediğini duydum: *Muhammed b. İsmail'in yaşını yaşımdan arttırabilseydim, yapardım, zira benim ölümüm bir adamın ölümüdür, onun ölümü ise bir alimin yitirilmesi demektir.*

Salih b. Mismar el-Mervezi'den nakledildiğine göre Nuaym b. Hammâd İmam Buhârî hakkında şöyle demiştir: Muhammed *b. İsmail, bu ümmetin fakihidir.*

Süleyman b. Harb ise İmam Buhârî hakkında *Bu kişi bir gün söz sahibi olacak.* demiştir.

---

[11] Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, 12/408.
[12] Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, 12/408.
[13] Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, 12/395-396.

Rivayetlere göre Buhârî'nin kendisi hakkında *"Ali b. Medini dışında kimsenin yanında kendimi bir çocuk gibi hissetmedim"* dediği Ali b. Medini onun sözlerine şu şekilde cevap vermiştir: *Bırak öyle dediğine bakma! Muhammed b. İsmail kendisinin bir benzerini görmedi.*[14]

Mesbah b. Said, Buhârî'nin Ramazan'ın her gününde hatim yaptığını, ayrıca teravihten sonra okuduğu ayrı cüzlerle de her üç gecede bir Kur'an'ı tamamladığını söylemiştir.

Muhammed b. Ebi Hâtim Basralı âlimlerin "*Dünyada bilgi ve doğrulukta Muhammed b. İsmail'in benzeri yoktur.*" dediğini aktarmıştır.

İbn Adiyy, Abdülkudüs b. Abdulcebbar es-Semerkandi'den şunları nakletmektedir: *Muhammed b. İsmail akrabalarına gelmişti, bir gece onu her zamanki ibadetini/virdini bitirdikten sonra şöyle dua ederken duydum: Allah'ım dünya geniş olmasına rağmen bana dar geldi, sen beni yanına al! Bunun üzerine bir ayı tamamlamadan vefat etmişti.* [15]

1.6.Buhârî'nin Fiziksel Özellikleri ve Şahsiyeti:

Buhârî, ince yapılı, kısa veya uzun olmayan orta boylu denebilecek bir vücut şekline sahiptir. "*Muhammed b. İsmail'i ince yapılı bir ihtiyar olarak gördüm, uzun veya kısa değildi, bunların ortasındaydı."*

Buhârî'den şu söz işitilmiştir: *"Horasan'a vardığımda gözümün biri rahatsızlandı, bir adam bana gözüme hatmi sarmamı tavsiye etti, onun nasihatına uydum. Allah gözümü iade etti."* [16]

1.7.Vefatı:

Buhârî, h. 256 senesinde Cumartesi gününe denk gelen bir Ramazan Bayramı gecesinde yatsı namazından sonra hayatını yitirmiş, vefat ettiği geceyi izleyen öğle namazını müteakip toprağa verilmiştir.

İbn Adiyy şöyle demiştir: *"Buhârî, bir Cumartesi gecesinde, Ramazan bayramı gecesinde vefat etmiştir. H. 256 senesinde Ramazan Bayramı'nın ilk günü öğle namazından*

[14] Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ,* 12/416-432. Zehebî Buhârî'nin çağdaşları tarafından övülmesi hakkındaki bilgileri oldukça uzun bir şekilde sunmuştur.
[15] Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, 12/438-449.
[16] Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, 12/449-453.

sonra defnedilmiştir, 62 seneden 13 gün eksik yaşamıştır. Allah bu yüce imama Hz. Peygamber'in sünnetine yaptığı hizmetten dolayı rahmet eylesin."[17]

2. Buhârî'nin "El-Câmiʿu'ş-ṣaḥîḥ " Adlı Eseri:

Ümmetin geneli (hadisçilerin geneli) Allah'ın kitabından sonra en sahih kitabın Sahih-i Buhârî olduğunda ittifak etmişlerdir. Bazı âlimler, Buhârî'de geçen bütün hadislerin sahih olduğuna dair yemin edenin günahkâr olmayacağını dahi söylemiştir. İbn Salah, Ebû Nasr es-Siczî'den şu sözü nakletmiştir: *"İlim ehli ve fakihler, bir adamın talak üzerine Sahih-i Buhârî'de geçen bütün rivayetlerin sahih olduğuna yemin etmesi halinde nikâhının düşmeyeceği hususunda hemfikirdir."*

Ebû Abdullah el-Humeydî *"el-Cem'u beyne's-Sahihayn"* adlı eserinde şöyle demektedir: *"Allah bu iki imamdan razı olsun, onlar dışında eskilerden yazdıkları eserleri sahih olarak niteleyen birini bulmadık (sadece sahih hadisleri toplayan kimseyi bulmadık)."*

el-Câmiʿu'ş-ṣaḥîḥ'in hadislerine ilişkin verilen sahihlik hükmü kitabın içinde konu ve maksat olarak yer alan hadisler hakkında geçerlidir. Zira bap başlıklarında geçen bazı hadisler Buhârî'nin şartlarına uymamaktadır.[18] Âlimler Buhârî'nin *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ* adlı eserine büyük önem vermişler, çeşitli şerhlerle onu açıklamışlardır.

2.1.Te'lifi:

Bu kitabın kaleme alınmasının temel nedeni, Buhârî'nin hocası İshâk b. Râhûye ve çevresindekilerin ricaları ve yönlendirmeleridir. Buhârî şöyle demektedir: "*İshâk b. Râhûye ile birlikteydim ve bazı arkadaşlarımız şöyle dedi: "Peygamberimizin sünnetine dair kısa bir kitabını derleseydiniz," böylece kalbime bir fikir düştü ve bu kitabı derlemeye başladım."*[19]

Yukarıda sunulan sebebe ilaveten eserin yazımını teşvik eden bir rüya faktörü olduğu vurgulanmaktadır. Müellif bir defa rüyasında Hz. Peygamber'in etrafında yelpaze ile durup çevredeki rahatsız edici şeyleri ondan uzaklaştırdığını görmüştür.

---

[17] İbn Adiyy, Ahmed b. Abdullah, *el-Kamil fi Duafai'r-Rical*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Mahmud Muavvid, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418 – 1997, 1/227.
[18] İbn Salah, Osman b. Abdurrahman, *Marifetu Envai Ulumi'l-Hadis*, c:1, thk. Nureddin Itr, Daru'l-Fikr, 1406-1986, 26.
[19] Zehebî, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, 12/401.

Düşünü sorduğu tabirciler kendisinin Hz. Peygamber'i yalandan koruyacağını söylemişlerdir. Bu rüya onu kitabını yazmaya teşvik eden başka bir sebep olmuştur.

"*Bu kitabı yaklaşık altı yüz bin hadis arasında seçtim"* dediği aktarılan ve hadisler hususunda çok seçici olduğu vurgulanan Buhârî, Firebrî'nin rivayetine göre kitaba koyduğu her hadisten önce abdest alıp iki rekât namaz kılmıştır. Onun kitabın uzun süreceği korkusuyla bildiği sahih hadislerin çoğunu bıraktığını söylemek mümkündür.[20]

2.2.Kitabın Tam Adı ve Buhârî'nin Şartları:

İmam Buhârî kitabındaki hadislerin sahih olmasını şart koşmuş, belirlediği şartları yerine getiren hadisleri eserine almıştır. Bu durum kitabın adından açıkça anlaşılmaktadır: (*el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥu'l-müsned min ḥadîṯi Resûlillâh ṣallallāhü ʿaleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*)

İmam Buhârî bahsedilen çalışmayı Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve Ali b. el-Medini'ye sunduğunda anılan kişiler onu takdir etmişler ve eserinin sahih olduğuna dair şehadetlerini/tanıklıklarını bildirmişlerdir.

Buhârî'nin bu eserdeki gayesi sadece sahih hadisleri toplamak olmamıştır, ayrıca hadislerden çıkarım/istinbat yapmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda Buhârî'nin bap başlıklarının/tercümelerinin büyük önemi vardır. Örneğin Hz. Aişe'nin rivayet ettiği Mikdad b. Esved'in[21] hanımı Dubaa binti Zübeyir'in zayıf ve hasta olduğu halde hacca gitmek istediğini belirten hadisi İmam Buhârî, Hac Kitabı'nda/Kitabu'l-Hac'da değil Nikâh Kitabı'nda "*Denkler Dinde Denktir/Ekfâu fi'd-Dîn"* adlı bir bapta nakletmektedir.[22]

Buhârî'nin bap başlığından nikâhta kefâet/denklik konusunda sadece dinin esas alınması gerektiğini düşünenlerden olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Mikdad b. el-Esved azatlı bir köledir, Dubaâ b. Zübeyir ise Kureyş'in soylu kadınlarındandır.

---

[20] İbn Hacer el-Askalânî, *Hedyü's-sârî*, *Mukaddimetu Fethi'l-Bari*, 8-10.
[21]Sahabi, Ebû Ma'bed el-Mikdâd b. Amr b. Sa'lebe el-Kindî el-Behrânî (ö. 33/653), tercemesi için bkz. İbn Hacer, *el-İsabe,* 6/159.
[22] Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ*, thk. Muhammed Züheyr Nasır, Dar Tavki'n-Necat, 1429, Kitabu'n-Nikâh, Babu'l-Ekfai fi'd-Din, 7/7, hadis no: 5089, Ebû'l-Hasen Müslim b. Haccac el-Müsned *es-Sahih el-Muhtasar bi-Nakli'l-Adl ila Rasulillah*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Beyrut, İhyai't-Turas el-Arabi, Kitabu'n-Nikah, Babu İştirati'l-Muhrim et-Tehallule bi-Uzrin, 2/867, hadis no. 154-1207.

2.3.Hadisi İnnkıta' ve İhtisar:

Hadisi bölmek ve kısaltmak Buhârî'nin âdetlerinden biridir. Şeyhaynden/Buhârî ve Müslim'den biri, diğerinin aynı tarikten naklettiği hadisi özetleyebilmektedir, böylelikle aynı rivayetin uzunluğunda farklılık gözlemlenmektedir. Hadislerin kısaltılmasına bazı âlimler cevaz verirken bazıları bu fiili kesinlikle yasaklamaktadır. Kimileri de hadisin bulunduğu kitapta veya başka bir kaynakta bir noktada hadisin tamamının aktarılması şartıyla onun kısaltılmasının mümkün olduğunu söylemektedir.

İbnü'l-Salah, ihtisara dair hükmünün tafsilatlı olup hallere göre değiştiğinden bahsetmiş, arif bir âlimin hadisin delaletini değiştirmeyecek şekilde yaptığı tasarrufun mümkün olduğunu/hoş karşılanabileceğini belirtmiştir.[23]

Buhârî'nin kitabında, Müslim tarafından anlatılan bazı hadisler ihtisar edilmiştir. Aynı şekilde *Sahih-i Müslim'de* Buhârî tarafından da anlatılan bazı hadisler kısaca sunulmuştur. Bu durum, Buhârî'de daha çok görülmektedir. Ayrıca onun şartına uymayan kimi hadisler, bir babı anlatmak ve tercüme etmek üzere olarak kullanılabilmektedir. Hadisler, istidlal ve istinbat için farklı yerlerde tekrarlanmakta, ancak aynı senetle sunulmamaktadır. Buhârî hadisi aynı metin ve isnatla tekrar etmemektedir.

Buhârî nezdindeki ihtisara bir örnek şu haberdir: Kuteybe'nin Leys b. Sad'dan onun da Said b. Ebi Said 'den rivayet ettiğine göre Said, Ebû Hüreyre'yi şöyle derken işitmiştir: *Hz. Peygamber Necid tarafına bir grup atlı göndermişti, onlar BeniHanîfe'den kendisine Sümame b. Asal denilen bir adamı tutsak ettiler ve mescidin direklerinden birine bağladılar.*[24] Buhârî bu hadisi başka bir noktada; Husumetler Kitabı'nda *Babu'-Tevessuk Mimmen Tuhşa Marifetuhu* (Bilinmesinden Korkulan Kişinin Bağlanması/Güvenilmesi) babında aynı şekilde aktarırken Meğazi Kitabı'nda *Babu Vefdi BeniHanîfe* Babında BeniHanîfe Heyeti ile ilgili rivayetlerde daha ayrıntılı bir şekilde sunmuştur. Müellif hadisleri genelde mevkuf kısımları keserek ihtisar etmektedir.

2.4.Buhârî'nin Muallak Rivayetleri:

Muallak hadis, senedinden bir veya daha fazla ravi hazfedilen/kaldırılan rivayetlerdir. Şafiî'nin *"Nafi şöyle dedi, İbn Ömer şöyle dedi, Hz. Peygamber şöyle dedi"* benzeri sözleri talik'e, râvi hazfetmeye örnektir. Muallak hadis ıstılahını ortaya koyan ilk kişi Hafız

---

[23] İbn Salah, *Mukaddime,* 216, İbn Hacer, *el-Hedyu's-Sâri,* Üçüncü Fasıl, 17.
[24] Buhârî, *el-Câmiʿu's-ṣaḥîḥ,* 1/101 Hadis no. 469

Darakutni'dir.[25] Buhârî'nin eserinde de çeşitli muallak rivayetler vardır, müellifin hadisi bu şekilde rivayet etmesinin, onun bilinmesinden yahut başka bir noktada hadisin tamamını senetle aktarmasından ya da inkıtanın zarar vermeyeceğini düşünme

İmam Buhârî'nin kitabında muttasıl olarak sunmadığı hadisler, ya cezm ya da Temrîz sîgası ile aktarılmıştır. Cezm sîgası ile aktarılan muallak rivayetler, sahih olmakla birlikte ricali hakkında ihtilaf bulunan ve Buhârî'nin şartlarını tamamen karşılamayan hadislerdir. Bu hususta daha fazla bilgi için Hafız İbn Hacer'in yazdığı mukaddimeye bakılabilir.[26]

Örnek:

Buhârî, *Kitabu'l-Ezân*

Babu Hel Yetettebbeu'l-Muezzinu fahu hahuna ve hahuna ve hel yelfetitu fi'l-Ezan

(Kişi Müezzini Farklı Yerlerde Ağzı ile Takip Eder mi ve Ezan'a Dikkat Eder mi?)

Hz. Aişe (r.a) şöyle demiştir: *Hz. Peygamber Allah'ı her zaman/bütün hallerinde anardı*.[27]

Bu hadis Müslim'in şartına göre sahih olan bu hadisi Buhârî muallak olarak rivayet etmiştir. [28]

Başka Bir Örnek:

Behz b. Hakim'in babasından ve dedesinden rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber *"Allah utanılmaya en layık olandır"* buyurmuştur. Bu hadis hasen olup sünen sahipleri tarafından rivayet edilmiştir.

Muallak hadislerle ilgili *Tagliku't-Ta'lik* adlı bir eser kaleme alan Hafız İbn Hacer, eserinde ilgili hadislerin birçoğunu muttasıl senetlerle aktarmış, onların asıllarını bulmuş, muallak olan merfu ve mevkuf haberleri toplamıştır. [29]

2.5.Sahih-i Buhârî'deki Hadis sayısı:

Kitap, mükerrer rivayetlerle birlikte 7275 hadis içermektedir. İbn Salah'ın ve Nevevî'nin hesabına göre mükerrerler çıkarıldığında eserde yaklaşık 4.000 rivayet mevcuttur.

---

[25] Buhârî, *el-Câmiʿu'ş-şaḥîḥ,* 3/123 Hadis no. 2422.
[26] Buhârî *el-Câmiʿu'ş-şaḥîḥ,* 5/170, hadis no. 4372
[27] Buhârî, *el-Câmiʿu'ş-şaḥîḥ,* 1/129.
[28] Müslim, es-*Sahih*, Kitabu'l-Haydi, Babu Zikri'llahi Hale'l-Cenabeti ve Gayriha, hadis no: 117, 373, 1/282.
[29] Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Tağliku't-Talik ala Sahihi'l-Buhârî,* thk. Said Abdurrahman Musa, el-MektEbû'l-İslami Dar Ammar, Beyrut – Amman, Birinci Baskı, 1405.

Nevevî[30], İbn Salah'ın sözünün senetli hadisler hakkında geçerli olduğunu söylemiştir. İbn Hacer ise onların sözünü değerlendirmiş, mükerrer rivayetlerin sayısının muallakat ve mütaabaat ile birlikte 7397 olduğunu bildirmiştir. Dolayısıyla Sahih-i Buhârî'de tekrarsız 2602 hadis bulunmaktadır, bahsedilen orana muallak merfular nakledildiğinde hadis sayısı 2761 olmaktadır. Farklı mükerrer rivayetlerle, muallâklar ve mütabaat ile toplamda 9082 hadis vardır. Sahâbe ve tabiine atfedilen mevkuf rivayetler de eklenirse hadis sayısı daha da artmaktadır. [31]

Âlimler, eski ve yeni dönemde Buhârî'nin adlı eserini şerh etmekle ilgilenmişlerdir. Bu şerhler, tam ve parça parça olabilmektedir. Şarihlerin yöntemleri uzun ve kısa açıklamalar yapmak, Buhârî'nin maksadını izah etmek metne ve senede değinmek gibi çeşitli şekillerdedir.

Bu şerhlerin en meşhurlarından biri Allame Hattabi'nin yazdığı *İ'lamu'l-Hadis* veya *İlamu's-Sünen* adlı eserdir.[32] Güzel bir şerh olup içinde farklı konularda bilgiler ve nükteler yer almaktadır. Hattabi bu kitapta icmal yöntemini seçmiştir, Belh'te Ebû Davud'un *Sünen*'ine yazdığı *Mealimü'l-Hadis* adlı eseri bitirince yöredekiler kendisinden Sahih-i Buhârî'ye şerh yazmasını istemişler, o da kabul etmiş ve ilgili eseri kaleme almıştır. [33]

Hattabi'yi takip eden süreçte İmam Ebû'l-Hasan Ali b. Battal el-Maliki el-Kurtubi (ö.h. 449) Buhârî'ye bir şerh yazmış,[34] eserinde genel olarak İmam Malik'in fıkhı temelinde açıklamalara başvurmuştur. Dolayısıyla kitabın ana konusuna temas etmemekle suçlanmıştır. Muhammed b. Yusuf el-Kirmani (ö.h. 784), *el-Kevakib ed-Derari* isimli Buhârî şerhi niteliğindeki eserinde İbn Battal'ın Buhârî'nin gayesinden uzaklaştığını bildirmiştir.[35] Kirmani'nin eseri ondan sonra yaşayan herkes tarafından başvurulan bir kaynak olmuştur. İbn Hacer, *ed-Düreru'l-Kâmine*'de söz konusu şerhin nakillerde vehim ve zanna düşülmemesi

---

[30] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277), biyografisi için bkz. Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî, *Ṭabaḳātü'ş-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmud et-Tanahi, Abdulfettah el-Hulv, Faysal İsa el-Babi el-Halebi, 1964, 8/395.

[31] İbn Hacer, *el- Hedyü's-sârî*, Onuncu Fasıl, 489.

[32] Basılmıştır: Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattabi, *A'lamu's-Sunen*, c: 4 (4 cilt) thk. Muhammed b. Sad b. Abdurrahman Al Suud, Camiatu Ümmi'l-Kura, Merkezu'l-Buhusi'l-İlmiyye, h.1409- m.1988

[33] Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattabi, *Mealimü's-Sünen*, c:5, thk. İzzet ed-Duas, Adil es-Seyyid, Dar İbn Hazm, 1997.

[34] Matbudur, İbn Battal, Ebû'l-Huseyn Ali b. Halef b. Abdulmelik, c: 10 (10 cilt), *Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temim Yasir b. İbrahim, Riyad, Mektebetu'r-Ruşd, m.1423-h.2003.

[35] Şerhi matbudur: Muhammed Yusuf el-Kirmani, *el-Kevakibu'd-Derari fi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, c:25 (25 cilt), Dar İhyai't-Turasi'l-'Arabi, Beyrut, Lübnan, Birinci Baskı, 1356 -1937, İkinci Baskı 1401 -1981.

açısından oldukça faydalı olduğunu çünkü müellifin sadece kitaplardan aktardığını söylemiştir.[36]

Buhârî'ye şerh yazan bir isim de Alauddin Moğoltay'dır (ö.h.792). Onun şerhi *et-Telvîh bi Şerhi Cami's-Sahih* ismini taşımaktadır. Ayrıca kısaca *Zerkeşî* olarak tanınan Muhammed b. Bahadır b. Abdullah'ın (ö.h.794) Buhârî'nin eserinin açıklanmasına dönük *et-Tenkih li-Elfazi'l-Camii's-Sahih* adlı bir çalışması vardır. Yine bu bağlamda Ebû Muhammed Mahmud b. Vasim el-Aynî'nin (ö.h.855) *'Umdetu'l-Ḳāri Şerhu Sahihi'l-Buhârî* ve Şihabuddin Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî'nin (ö.h.923) *İrşadu's-Sârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî* adlı kitapları literatürün önemli eserleridir.

[36] İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer, *ed-Dureru'l-Kamine fi A'yani'l-Mieti's-Samine*, thk. Muhammed Abdulmuid Han, Meclis Daireti'l-Ma arif el-Usmani, Hind, h.1392-m. 1972, 6/60.

3.İbn Hacer ve Fetḥu'l-bârî Adlı Eseri:

3.1.İbn Hacer'in Hayatı:

3.1.1.Adı ve Soyu:

Şihabuddin Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Mahmud b. Ali b. Ahmed el-Kenani eş-Şafiî el-Mısri.

Kaynaklara göre Hafız Ahmed b. Ali'ye bir dedesinin "Hacer" olarak isimlendirilmesinden ötürü İbn Hacer denmiştir. Adında geçen "Askalânî" nisbesi ise ailesinin Filistin –Askalân kökenli olduğunu açıklar niteliktedir.[37]

İbn Hacer adıyla tanınan Ahmed b. Ali, Ebû'l-Fadl künyesine ve Şihabuddin lakabına sahiptir.

Babası tarafından Ebû'l-Fadl olarak isimlendirilen İbn Hacer, İnbau'l-Gumur'da babasının tercüme-i halinde şunları söylemektedir: "*O'nun 'Çocuğumun künyesi Ahmed Ebû'l-Fadl'dır' dediğini hatırlıyorum."*[38]

Rivayetlere göre babasının Mekke âlimlerinden Ebû'l-Fadl künyeli bir şahsa hayran olması bahsedilen isimlendirmede etkili olmuştur. Sehâvî'nin aktardıkları ışığında İbn Hacer'in Mekke kadısı Ebû'l-Fadl Muhammed b. Ahmed b. Abdulaziz el-Ukayli en-Nuveyri'ye benzemesi dileği ile bu künye verilmiştir. Kettani *Fihrisu'l-Feharis*'te İbn Hacer adı üzerinde durmuş ve onu açıklamak üzere bazı ihtimaller sunmuştur: *Muhtemeldir ki kendisinin pek çok değerli taşı vardı ve bundan dolayı İbn Hacer ismiyle anılmıştır, yahut ilgili adlandırma zihninin iyiliğinden ve bütün itiraz sahiplerine cevap verebilecek şekilde görüşünün keskin ve isabetli olmasından ileri gelmiştir. Bu isimle anılması belki de beşinci kuşaktan dedesinin Hacer ismini taşımasındandır, dedesi taş taşıdığı için Hacer (Taş) olarak tanınmıştır.*[39]

3.1.2.Doğumu ve Yetişmesi

---

[37] İbn Hacer'in biyografisi için bkz. İbnü'l-İmad Ebû'l-Felah Abdulhay b. Ahmed, el-Hanbeli, *Şezeratu'z-Zeheb,* thk. Abdulkadir Arnavut, Dar İbn Kesir, 9/356, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer fî tercemeti Şeyḫi'l-İslâm İbn Ḥacer,* thk. İbrahim Bacis, Dar İbn Hazm, h.1419- m 1999, Sehâvî, *ed-Davu'l-Lami li-Ehli'l-Karni't-Tasi,* Daru'l-Cil, Beyrut, Mektebetu'l-Kudsi Kopyası, 1992, 2/36.

[38]İbn Hacer, *İnbau'l-Gumur*, thk. Hasan Habeşi, el-Meclis el-Ala li'ş-Şuun el-İslamiyye, 1969, 1/117.

[39] Abdulhayy b. Abdulkebir el-Kettani, *Fehresu'l-Feharis ve'l-Esbat ve Mu'cemu'l-Meacim ve'l-Meşihat ve'l-Muselselat*, thk. İhsan Abbas, İkinci Baskı, Dar el-Garbi'l-İslami, 1982, 1/117.

Şaban h. 773'te doğan Hafız İbn Hacer'in babası o henüz dört yaşında iken ölmüştür, İbn Hacer İnbau'l-Gumur'da babasının biyografisinde şöyle demektedir*: "Babam beni dört yaşımı bitirmeden terk etti, ben onu hayal meyal hatırlıyorum, tam olarak bilemiyorum."*[40] Babasının vefatıyla hem öksüz hem yetim kalan İbn Hacer, onun dostu ve eniştesi olan Mısır'ın büyük tacirlerinden Zekiyyuddin el-Hurrubi'nin gözetiminde yetişmiştir. Onun eğitimine ve yetişmesine büyük önem veren el-Hurrubi, İbn Hacer'i küttaba yollamıştır. İbn Hacer, Kur'an'ı hocası Sadruddin es-Safedi'nin yanında dokuz yaşında ezberlemiştir.

H. 785 senesinde vasisi ile birlikte Mekke'ye giden İbn Hacer, on iki yaşında haremde teravih namazı kıldırmıştır. Orada Şeyh Afifuddin'den Sahih-i Buhârî'yi işitmiş, çeşitli şeyhlerden kitaplar okumuştur. H.787 senesinde Zekiyyudin e-Hurrrubi'nin vefatından sonra geçim teminiyle meşgul olması ve onu teşvik eden bir destekçisinin bulunmaması sebebiyle ilimden bir süre kopmuştur. H. 790 senesinde buluğa ermiş bir genç olarak kendisine vasilik yapan isimlerden birinin, eş-Şems b. el-Kabtan'ın himayesinde fıkıh, Arapça, hesap vb. ilimler okumuştur. Böylelikle zamanının büyük Âlimlerine yakınlaşarak onlardan farklı ilimleri tahsil etmiştir. İbnu'l-Mulakkin, Firuzabadi, Hafız el-Iraki gibi isimlerden ders almış, çoğu kimsenin elde edemeyeceği bir hocalar grubuna sahip olmuştur.

Yaşadığı çağda büyük bir şahsiyet olarak parlayan İbn Hacer, ilmi çevrelerce tanınan ünlü bir âlim mertebesine yükselmiş, kendisinin yazdığı bazı eserler henüz hayatta iken okutulmuştur. Sehâvî'nin de vurguladığı gibi İbn Hacer kadılık görevini almamak konusunda kararlı bir tutum sergilemiş, bağımsızlık şartının kabulü sonrasında bu vazifeyi deruhte etmiştir. 827 senesinde başladığı kadılıktan yargı aşamasında karşılaştığı sıkıntılardan dolayı 852 Muharrem'de ayrılmıştır, bu vazifenin 21 sene sürdüğü aktarılmıştır.

3.1.3.Hayatı ve Âlimlerin Ona Övgüsü:

Hafız İbn Hacer cami ve medreselerin pek çoğunda imamlık, hocalık ve idarecilik gibi görevler üstlenmiştir. Ezher Camii'nin işleriyle ilgilenmiş, Amr b. As mescidini idare etmiş, Salihiye[41] ve Hazenu'l-Kutub el-Mahmudiyye[42] gibi medreselerde hocalık yapmıştır.

---

[40] İbn Hacer, *İnbau'l-Gumur, 1/117.*

[41] Bu medreseler, Kahire'de iki saray arasında idi, doğudaki saraya yakındı, el-Melik es-Salih Necmuddin Eyyüb b. Kamil tarafından h. 641 senesinde 4 medrese inşa ettirilmiştir, ona nispeten bu medreseler Salihiyye olarak anılmıştır. Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkādir b. Muhammed el-Makrîzî, *el-Mevaiz ve'l-İtibar bi-Zikri'l-Hutati ve'l-Asar,* Dar Sadır, Beyrut, Mektebet es-Sekafet ed-Diniyye, 1990, 3/395.

[42] Bu medrese Zuveyle-ZevileKapısı dışında bir hatta yer almaktaydı, *Mansuriyye* adıyla da tanınmaktaydı, Cemaluddin Mahmud b. Ali, h.797 bu medreseyi yaptırmış, ardından ona o zamana dek görülmemiş, büyük bir

H. 811 senesinde müftü olmuştur. Hicaz'da ve Mekke'de bir müddet bulunan, Biladü'ş-Şam'a, Yemen'e yolculuklar yapan İbn Hacer, Sultan Baybars'a Halep ziyaretinde eşlik etmiştir, müellif kuvvetli hafızası, hızlı kavrayışı ve ileri görüşlülüğü ile dikkat çekmiştir.

İbn İmad, İbn Hacer hakkında *"Fasih dilli, güzel yüzlü, kısaya yakın orta boylu, beyaz sakallı, keskin zekâlı, şiiri iyi bilen, çok oruç tutan, ibadete düşkün bir insandır"* demektedir.[43]

Makrizi, Ala b. Hatıb en-Nasırıyye ve Şems b. Nasıruddin gibi isimlerin onun biyografisini yazdıklarını ve bu durumun ona şeref olarak yeteceğini söyleyen Sehâvî, kendisinin İbn Hacer hakkında *el-Cevahir ve'd-Durer* adlı büyük hacimli özel bir kitap yazdığını belirtmektedir.[44]

İbn Hacer zamanında meşhur bir âlimdir. Sehâvî, onun yeryüzünde hadisi en iyi bilen kimse olduğunu ifade ederken, Fasi ve Burhan el-Halebi, onunla buluştuklarında kendisi gibisini görmediklerini kabul etmişlerdir. Rivayete göre fakih Fadıl Tağrı (Tağrıberdi) ona "Sen kendin gibisini gördün mü?" demiştir? O da *"Kendinizi temize çıkarmayın"* [45] ayetini okumuştur.

3.1.4.Hocaları:

Daha önce geçtiği üzere İbn Hacer dönemin büyük ulemasından ders almıştır, Hafız Iraki'den[46] hadis, Tenuhi'den[47] kıraat, Heysemi'den[48] metin hıfzını öğrenmiştir, dil hususunda Mecduddin Firuzabadi'den[49] yararlanmış, İbnu'l-Mulakkin[50] ve Bulkini'den[51] istifade etmiştir.

---

kütüphane eklettirmiştir, o en güzel medreselerden sayılmıştır. Makrîzî, *el-Mevaiz ve'l-İtibar bi-Zikri'l-Hutati ve'l-Asar,* 3/395.

[43] İbnü'l-İmad el-Hanbeli, *Şezeratu'z-Zeheb,* 9/395.

[44] Sehâvî, *ed-Davu'l-Lami li-Ehli'l-Karni't-Tasi',* 2/36.

[45] Necm Suresi, 53:32

[46] Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-Irâkī (ö. 806/1404), hadiste elfiyye sahibi büyük bir alimdir, biyografisi için bkz. Takıyyuddin İbn Fehd el-Meleki, *Lahzu'l-Elhaz Zeylu Tezkirati Tabakati'l-Huffaz,* thk. Husamedddin el-Kudsi, Dımeşk, 220.

[47] Ebû İshak Burhâneddin İbrâhim b. Ahmed et-Tenûhî (ö.800) zamanında Mısır'ın kıraat alimi idi. Bkz. İbnü'l-İmad el-Hanbeli, *Şezeratu'z-Zeheb,* 8/619.

[48] Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî (ö. 807/1405), Hafız Iraki'nin arkadaşıdır, 807 senesinde vefat etmiştir, Iraki'nin teşviği ile Zevaid kitaplarını kaleme almıştır, bkz. İbn Fehd el-Meleki, *Lahzu'l-Elhaz Zeylu Tezkirati Tabakati'l-Huffaz,* 239.

[49] Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kūb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415): Şafii fakih ve dil alimidir, meşhur *el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ* adlı sözlüğü yazmıştır. Biyografisi için bkz. Muhammed b. Ali eş-Şevkani, *el-Bedru't-Tali bi-Mehasini min Ba'di'l-Karni't-Tasi',* Daru'l-Mektebi'l-İslami Kopyası, Tab'atu Daru'l-Marife, Beyrut, 2/280.

3.1.5.Vefatı:

İbn Hacer, h.852'de kadılık görevini bırakmış, aynı yıl Zilhicce ayında vefat etmiştir. Cenazesine sultan ve devlet erkânı katılmış, büyük bir kalabalık cenaze namazında hazır bulunmuştur. Deylemi toprağı yönünde, Karafe'de gömülmüş, pek çok kişi ardından mersiyeler/ağıtlar söylemiştir.

---

[50] Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısrî (ö. 804/1401): İbn Hacer, onun güzel yüzlü uzun boylu olduğunu söylemektedir. Bkz. İbnü'l-İmad el-Hanbeli, *Şezeratu'z-Zeheb*, 9/71.

[51] Celâlüddîn Ebü'l-Fazl Abdurrahmân b. Ömer b. Reslân el-Bulkînî (ö. 824/1421), bkz. İbnü'l-İmad el-Hanbeli, *Şezeratu'z-Zeheb*, 9/80.

3.2.İbn Hacer'in Fetḥu'l-bârî Adlı Eseri:

3.2.1.Eserin Adlandırılması:

Bu şerhin Allah tarafından bir ilham olması amacıyla Fetḥu'l-bârî isminin tercih edildiği belirtilmektedir. Sehâvî, *el-Cevahir ve'd-Durer'de* İbn Hacer'in kitaplarını en güzel isimlerle adlandırdığını zikretmektedir.[52] Hafız İbn Receb el-Hanbelî'nin[53] de *Fetḥu'l-bârî* şeklinde isimlendirdiği bir Buhârî şerhi olmuş, ancak Kitabu'l-Cenaiz'de yazımı duran şerhi tamamlayamamıştır.

Mecduddin Firuzabadi'nin *Fetḥu'l-bârî* sanlı bir çalışması olmuştur ancak o da İbadetler Bölümü'nün çeyreğine kadar geldiği eseri bitirememiştir. Yemen'de o zaman yaygın olan İbn Arabi[54] görüşlerinden nakiller ve işari yorumlar içermesinden ötürü bu kitap İbn Hacer yanında pek kabul görmemiştir, müellif ondan alıntı yapmaktan bilhassa kaçınmıştır.

3.2.2.Eserin Bölümleri:

İbn Hacer *İntikadu'l-İ'tirad*'da yazdığı üzere kitap, mukaddime ve şerhi içeren ana metin olmak üzere iki ayrılmıştır. [55] Yazar, h. 813 senesinde tamamladığı mukaddimeyi *Hedyu's-Sâri* şeklinde adlandırmıştır. Ardından asıl kitap çalışmasına geçilmiş, dikte usulü ve kendisinin yazdığı müsveddelerin yetenekli talebelerce tekrar gözden geçirilmesi yoluyla kaleme alınan ve h. 842 senesinde tamamlanan eser, yazarın vefatına kadar eklenen yeni bilgilerle zenginleştirilmiştir.[56]

İbn Hacer'in Buhârî şerhi, Buhârî'nin maksatlarını gözeten bir tarzda gerçekleşmiş, o, bap başlıklarını ve bapta geçen hadisleri

çalışmıştır. Müellifin hedefini, mezheplerin ihtilafını nakletmiş, müşkilleri belirtmiştir.

---

[52] Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer,* 1/322.
[53] Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdirrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkī (ö. 795/1393), biyografisi için bkz. İbnü'l-'İmad, *Şezeratu'z-Zeheb,* 8/578.

[54] İbn Arabi, Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el- Arabî et-Tâî el-Hâtimî (ö. 638/1240), *Şezeratu'z-Zeheb,* 7/332.
[55] İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer, *İntikadu'l-İtirad fi'r-Raddi ale'l-Aynî,* thk. Hamdi es-Selefi, Subhi es-Samerrai, Riyad, Mektebetu'r-Ruşd, 1/7-9.
[56] A.g.e

Örn: ما بين بيتي ومنبري روضة من رياض الجنة ومنبري على حوضي *"Evim ile minberim arası cennet bahçelerinden bir bahçedir"* [57]

Bu hadisi açıklayan İbn Hacer, onun senedi ve metni ile *Medine'nin Faziletleri ve Hacc Kitabı*'nın sonunda da yer aldığını söylemiştir.

3.2.3.Eserin Konumu:

İbn Hacer, eserini tamamlayınca Tac adlı mekânda büyük bir ziyafet vermiştir, şölene 500 dinar harcamıştır. 8 Şaban 842'deki törene âlimler kadılar katılmıştır, merasimde kitabın son babı okunmuştur, şairler, kitabı öven şiirler yazmışlardır. [58] Kayıtlara göre melikler/sultanlar arasında dahi istenen bir kitaba dönüşen *Fetḥu'l-bârî* 'yi dikkat çekici kılan mukaddimesidir. Mukaddimeyi okuyan kitabın geri kalanını merak etmektedir.

3.2.4.İbn Hacer'in Fetḥu'l-bârî 'deki Yöntemi

Kitaba uzun bir mukaddime ile başlayan yazar mukaddimenin kitabın yazımını uzattığını söylemiştir.[59] İbn Hacer, hassaslık ve zaptının gücünden ötürü Buhârî ravilerinden Ebû Zerr'i esas almıştır.[60] Şarih bap başlığı ile bapta geçen hadisin ilişkisini ortaya koymuştur. Bu ilişki bazen açık bazen gizli olabilmektedir, çok belirgin olursa İbn Hacer susmakta, yeni bir izah getirmemektedir.

Bir gaziyi hazırlayanın fazileti, Allah'ın indirdiği her hastalığa karşılık bir şifa bulunduğunu bildiren rivayetler bap başlıkları ile doğrudan bağlantılı olduğu için İbn Hacer yeni bir açıklama yapmamıştır. [61]

Bap başlığı ile baptaki hadis arasındaki bağlantı gizli olduğunda elinden geldiğince bu ilişkiyi anlamlandırmaya gayret eden İbn Hacer, *"Bap ve hadisini aktarırken gizli olması halinde onların arasındaki bağlantıyı izah ederiz"* demektedir.[62]

Örnek: Kitabu'l-İman, Babu Eyyu İslamin Efdal (İslam'ın Hangi Ameli Daha Üstündür Babı)

---

[57] Buhârî, *el-Câmiʿu'ş-şaḥîḥ,* Kitabu Fadli's-Salati fi Mescidi Mekke ve Medine, Babu Fadli Ma beyne'l-Kabri ve'l-Minber, 2/61, hadis no: 1196, Kitabu'l-İtisam bi'l-Kitab ve's-Sünne, Babu Ma Zekera'n-Nebi, 9/105, 7335, Kitabu Fedaili'l-Medine, Babu Kerahiyeti'n-Nebi en-Ta'ra'l-Medine, 3/23, hadis no: 1888, Kitabu'r-Rikak, Babun fi'l-Havd, 8/121, hadis no: 6588.
[58] Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer,* 2/70.
[59] İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî* , 1/7.
[60] İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî* , 1/10.
[61] İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî* , 6/59, 10/140.
[62] İbn Hacer el-Askalânî, *Hedyü's-sârî, Mukaddimetu Fethi'l-Bari,* 1/5.

Hadis: *Müslüman diğer Müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir.*

İbn Hacer, müellifin nezdinde İslam'da bazı amellerin diğerlerinden üstün olmasının imanın artmasına ve azalmasına delil olduğunu, onun nazarından iman ve İslam'ın aynı olduğunu, bundan dolayı kalp amellerini de İslam'dan saydığını söylemiştir. [63]

Örnek: Ezanla İkamet Arasında Ne Kadar Zaman Olacağı Babı

Hadis: *Müezzin ezan okuduğunda Nebi'nin ashabı mescidin direklerine koşarlardı.*

İbn Hacer, kısa vaktine rağmen akşam namazında bile Nebi'nin ashabının ezan ve kamet arasında iki rekat namaz kıldığını dolayısıyla her namazda böyle yapmanın evla olacağını ve ezanla kamet arasında bir müddet olduğunu söylemektedir. [64]

İbn Hacer, bazı bap başlıkları ile bap hadislerinin uyumsuz olduğunu söylemiştir.

Kitabu'l-Cihad'da *Kalkan Ve Benzeri Aletlerle Korunma* Babı'nda şu rivayet yer almaktadır: Hz. Peygamber'in Sad b. Ebi Vakkas dışında kimseye *"Anam babam sana feda olsun"* dediğini duymadım.

İbn Hacer, bu hadisin okçunun kalkan kullanmaktan vazgeçmemesi gerektiğinden bahseden daha önceki babın tercümesi ile ilgisinin olabileceğini ancak mevcut bap başlığı ile bir alakasının bulunmadığını belirtmiştir.[65]

İbn Hacer, hadislerin isnadı ve ravilerin hayat hikâyesi ile de ilgilenmektedir, isnadın inceliklerini, haklarında tartışma olan ravileri sunmaktadır.

Örn: *Vahyin Başlangıcı/Kitabu Bed'il-Vahy* adlı bölümde geçen Hz. Aişe ve Haris b. Hişam hadisinin[66] senedinde yer alan Abdullah b. Yusuf et-Tenisi hakkında bilgi vermekte, onun Dimaşk asıllı olduğunu ve Mısır nahiyelerinden Tennis'e gittiğini bildirmektedir. Kendisinin Yahyâ b. Maîn'in dediği üzere Muvatta'yı en iyi şekilde ezberleyenlerden/öğrenenlerden olduğunu açıklamaktadır.

İbn Hacer Hz. Aişe'nin vasfı olan Müminlerin Annesi (Ümmü'l-Müminin) kelimesini açıklamakta, Ahzap Suresi 6. Ayette *"Onun eşleri müminlerin anneleridir"* buyrulmasından hareketle evlenmesi haram kılınan ve saygı gösterilmesi gereken Hz. Aişe ve diğer

---

[63] İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî* , 1/70.
[64] İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî* , 2/129.
[65] İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî* , 9/177.
[66] İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî* , 1/26-30.

Peygamber hanımlarına bu hitapla seslenildiğini ifade etmektedir. Müminlerin annesi vasfının racih görüşe göre saygı göstermek ve onlarla evlenmemek dışında bir manasının olmadığını belirtmektedir. Arapça açısından Ümmü'l-Müminin yerine Ümmü'l-Mü'minat denebileceğini ancak tağlib/kolaylık için eril ve genel bir üsluba başvurulması gereği bu ibarenin seçildiğini vurgulamaktadır.

İbn Hacer hadislerde geçen anlaşılmaz kelimeleri açıklamakta, harekelendirmektedir. Vahiy hadisinde çıngırak sesinin Hz. Peygamber'i bırakmasını anlatan يفصم fiilinin değişik versiyonlarına değinmekte, Bakara Suresi'nde 256. Ayette لا انفصام لها kesitinin de aynı kökten geldiğini belirtmektedir, meleklerin nasıl varlıklar olduğuna dair hakkında filozof ve kelamcılardan nakillerde bulunmaktadır.

Hadiste geçen يتمثل لي الملك رجلا bölümündeki "raculen" kelimesinin irabı hakkında temyiz, hal veya masdar olma ihtimalleri üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla örneklerden anlaşılacağı üzere İbn Hacer'in hadis şerhlerinde dil, fıkıh, kelam ve benzeri konulara temas ettiğini söylemek mümkündür.

3.3.Âlimlerin Fetḥu'l-bârî'ye Dair Mülahazaları:

Fetḥu'l-bârî Âlimlerin ilgisini çekmiş, Âlimler ona şerh ve talik yazmışlar, onu okutmuşlardır. Münavi, onun benzerinin tasnif edilmediğini, benzersiz bir üslubu olduğunu söylemiştir.[67] İbn eş-Şıhne el-Hanefî , *"İbn Hacer, hadis fenlerinde ilgi çekici kitaplar kaleme almıştır, bunların en büyüğü Buhârî şerhidir"* demektedir.[68] Muhammed b. Ali eş-Şevkani'ye "Buhârî'yi şerh etmez misin" denildiğinde kendisi *"Fetih'ten sonra hicret yoktur"* hadisini söyleyerek Fetḥu'l-bârî'nin bu konuda yeterli olduğunu söylemiştir.[69] İbn Haldun'dan aktardığına göre o Buhârî'yi şerh etmenin ümmetin vazifesi olduğu ve bu vazifenin İbn Hacer tarafından yerine getirildiğini vurgulamıştır.[70]

[67] Abdullah el-Gazzî, el-Amirî eş-Şafiî, *Behcetü'n-Nazirin,* 134.
[68] Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-dürer,* 1/329.
[69] Kettani, *Fehresu'l-Feharis,* 1/322.
[70] Ag.e

4.Hafız Aynî'nin Hayatı:

4.1.Adı ve Soyu:

Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin b. Yusuf b. Mahmut el-Ayıntabi el-Halebi'dir. Ebû Muhammed künyesine ve Bedruddin lakabına sahiptir. Ayıntabi denmesinin sebebi Türkiye'nin Antep şehrinden olmasıdır. Antep eski dönemde Halep'e bağlı büyük bir belde olup bostan ve suları çoktur. Duluk ismi ile tanınır[71].

4.2.Doğumu ve Yetişmesi:

Aynî, Antep'te hicri 762 senesinde Ramazan'ın 17'sinde doğmuştur. Derb Kikin denen bölgede dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklarda kendisinin 26 veya 27 Ramazan'da doğduğu belirtilse de 17 Ramazan tarihi daha isabetli görünmektedir. Zira Sehâvî, Aynî'nin kendi hattı ile 17 Ramazan'da doğduğunu yazdığını söylemektedir.

Babası Halep'ten Ayıntap'a/Antep'e kadılık vazifesi için göçen Bedruddin el-Aynî, bu şehirde dünyaya gelmiştir. Aynî dini ilimlerle meşhur bir ailede yetişmiştir. Babası ve dedesi de kadıdır.

Aynî, Kur'ân-ı Kerîm'i küçük yaşta babasının teşviki ile ezberlemiş, ezberini Muiz el-Hanefî 'ye sunmuştur.

Babasının yanında fıkıh tahsil eden Aynî, Şems Muhammed er-Rai b. Zahid'in talebeliğini yaparak onun yanından ayrılmamıştır.

Ekmeleddin ve benzeri âlimlerden sarf, Arapça, mantık okumuştur. Sarfı Bedr b. Mahmut b. Muhammed el- Antabi'den öğrenmiştir. El-Feraiz es-Siraciyye

Nahiv'de el-Mufasssal'ı ve onun şerhi et-Tenkih'i Taftazani'nin talebesi, Cibril b. Sahih'ten okumuştur. Yine Arapça dilbilgisi ile alakalı el-Misbah adlı eseri Hayreddin el-Kasiri'den okumuştur. Dav el-Misbah'ı Zünnundan duymuştur. Babasının vasıtasıyla fakih olmuş, bazen kadılık görevinde ona vekâlet etmiştir[72].

Aynî ilmi hayatında telif, tasnif ve öğrenci okutmakla uğraşmış, müftülük, kadılık müderrislik vb. vazifelerde bulunmuştur. 801'de Kahire muhtesipliğine getirilen Aynî, bu göreve birkaç defa atanmıştır. Nazr al-Ahbas ve Mahmudiyye medreselerinde hocalık yapmıştır.

Müeyyed zamanında el-Müeyyediyye Medresesi'nde açılışından itibaren hadis hocalığı yapmıştır. El-Melikü'l-Eşref'e yakın olan el-Aynî, ona derlediği tarihi Arapça okuyup Türkçe anlatıyordu. Her iki dili de hâkim olan Aynî, evinde cem ve tasnif çalışmaları yürütürken el-Müeyyidiyye ve Nazr el-Ahbas'ta hadis müderrisliği görevini sürdürmüştür[73].

4.3.İlim İçin Yolculukları:

Eski zamanlarda ilim için Mısır, Şam, Irak, Hicaz gibi meşhur bölgelere yolculuk yapmamış çok az alim vardır.

---

[71] Yakut b. Abdullah el-Hamevi, Mucemu'l-Buldan, Dar Sadır, Beyrut, İkinci Baskı, 1995, 4/176.
[72] Sehâvî, ed-Davu'l-Lami, 10/131.
[73] Sehâvî, ed-Davu'l-Lami, 10/132-133.

Ayrıca ulemanın çoğu, hac ve umre ziyaretleri gerçekleştirmiştir. Aynî, de bu hususta bir pay sahibi olmuştur. Tahsil için Ayıntap'a yakınlığından ötürü Halep'e gitmiştir. H. 783'te Halep'e varan Aynî, Yusuf b. Musa el-Malati'den okumuş, h.784'te babasının vefatı üzerine Ayıntap'a dönmüştür. Yine sefere dönen Aynî, Veli el-Bihisti'den Bihista'da ve Alauddin'den Kâhta'da, el-Bedr el-Keşşafi'den Malatya'da okumuş, sonra memlemeketine geri dönmüştür. Ardından hac için yolculuğa çıkmış, Şam'a girmiş, Kudüs'ü ziyaret etmiş, orada Ala Ahmed b. Muhammed es-Sirami el-Hanefî[74] ile buluşmuş, kendisiyle birlikte Kahire'ye gelmesini h.788 yılında istemiştir. Kahire'de Hafız el-Iraki, Bulkini gibi dönemin büyüklerinden ders almıştır**.**

4.4.Hocaları ve Öğrencileri:

Sehâvî'nin sunduğu biyografisi aracılığıyla çok çeşitli dallarda birçok hocaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda sayılanlara ilaveten Aynî, Ahmed b. Has et-Türkî'den fıkıh tahsil etmiştir. El-Bulkini'den Mehasinu'l-Istılah adlı eseri okumuş, Hafız el-Iraki'ye Sahih–i Müslim ve İbn Dakikiliyd'e, el-İlmam'ı arz etmiştir. Taki ed-Düceviye nezdinde kütüb-i sitteyi, Darimi'yi, İmam Ahmed'in Müsnedi'nin üçte birini bitmiştir. Hafız Halebî'nin torunu Abdulkerim el-Halebî'ye Taberani'nin mucemlerinden bazılarını okumuştur. Keşşaf, beyan ve meani derslerinde İsa b. Has b. Mahmut es-Surmavi'nin derslerini takip etmiş, Heysemi'den ders almıştır.

Ondan ders alanlar arasında Sehâvî gibi isimler yer almaktadır. İbn Hacer de bazı derslerine katılmıştır. Aynî'nin meşhur öğrencileri içinde Kemaleddin İbn Hümam[75] ve Yusuf b. Tağrıberdi[76] vardır.

4.5.Âlimlerin Ona Övgüsü:

Sehâvî şöyle demiştir: "Büyük bir imam ve allame idi, Arapçayı iyi bilmekteydi, tarih, edebiyat ezberinde idi, çokça dile dair hususları kullanmıştır. Çeşitli fenlerde pay sahibidir. Nazım ve nesir erbabından olup çok kitap yazmıştır. Öyle ki bu hocamızdan daha fazla yazan bir kimse tanımamaktayım. Kuduri'yi bir gece içinde kaleme almıştır, el-İzz el-Hanbeli ondan bunu işitmiştir." Makrizi, onun el-Havi'yi bir gecede yazdığını söylemiştir.

Sehâvî hocasından bazı eserleri okuduğunu hocasının da bazı eserlerini okuduğunu ve sözlü olarak kendisini takdir ettiğini söylemiştir. İbn Hatip en-Nasırıyye tarihinde Aynî hakkında onun alim, fazıl bir çok ilimde bilgisi olan, gayretli, mürüvvet ehli/yiğit, sinirli, dindar bir kişi olduğunu kaydetmektedir.

---

[74] Dil, fıkıh, usul ve benzeri birçok ilimde geniş birikimi olan büyük bir alimdir, Mardin, Halep gibi pek çok yerde hocalık yapmıştır, h.788 senesinde Zahir Berkuk, ona müderrislik teklif etmiştir. H.790 senesinde vefat etmiştir.İbn Hacer, ed-Durer el-Kamine, 1/364/365.

[75] Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457): Hanefî alimlerinin büyüklerindendir. Fethu'l-Kadir ve et-Tahrir gibi önemli eserleri bulunmaktadır.
İskenderiye'de doğmuştur, h.861 senesinde vefat etmiştir, biyografisi için bkz. Hayreddin Mahmud b. Muhammed ez-Zirikli, el- A'lam, Daru'l-İlm li'l-Melayin, Onbeşinci Baskı, 2002, 6/255.

[76] Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî (ö. 874/1470): 813 senesinde dünyaya gelmiştir. Aynî ve Kafiyeci'den dersler almıştır, Kendisinin el-Menhel es-Safi ve Mevridu'l-Letafe gibi kitapları vardır. 5 Zilhicce 874 senesinde vefat etmiştir. Bkz. el-Bedru't-Tali bi-Mehasini min Ba'di'l-Karni't-Tasi', 2/351.

Yusuf b. Tağrıberdi Aynî hakkında şunları söylemektedir:

Birçok ilimde usta bir şahsiyetti, fıkıh ve usulünü, nahvi, tasrifi/sarfı, dili, edebiyatı iyi bilen bir alimdi. Diğer ilimlerden de güzel bir nasibi vardır. Tarihte acayip bir alimdi, arkadaşlığı hoştu, el-Melikü'z-Zahir Çakmak dışında sultanlar nezdinde kıymetli bir kişiydi. Çok esere muttali olan Aynî'nin nakli ve akli mevzularda geniş bir kudreti vardı. Onu sadece kötü niyetli ve kötü bir kimse hor görür[77].

İbn İyas şöyle demektedir:

Asrının allamesi, fazıl bir kişidir, büyük eserleri bulunmaktadır. Nazmı iyi, tarih nakilleri sahihtir, haşmetli bir alimdir[78].

4.6.Ölümü:

Cem ve taraf tasnif ile uğraşırken Zilhicce ayının dördünde Salı gecesi h. 855 senesinde hayatını yitirmiştir. Kurduğu medresede cenaze namazı Münavi tarafından kılınmıştır. Vefatından büyük üzüntü duyulmuştur.

4.7.Eserleri:

Umdetü'l-kârî[79], Şerhu Meani'l-Asar[80], Şerhu Süneni Ebi Davud[81], Remzu'l-Hakaik Şerhu Kenzi'd-Dakaik, et-Tuhfe, el-Hidaye, el-Mecma, el-Mustecma, Şerhu'l-Bihar ez-Zahire bu kitabı ed-Dureru'z-Zahire[82] şeklinde isimlendirmiştir. et-Teshil, Zahiriyye, Muhit, Vasit, İbn Malik'in oğlunun yazdığı şerhe haşiyeleri vardır.

Şerh Caberdi'ye, et-Tavdih'a Seyyid'in Şerhu'l-Lubab'ına haşiye yazmıştır, nahiv tezkiresi, sarf mukaddimesi, aruz, peygamberler tarihine dair Amelu Siyeri'l-Enbiya, Tabakatu'ş-Şuara, Türkçe Tarihu'l-Ekasira, Tabakatu'l-Hanefî yye gibi kitaplar kaleme almıştır. İbn Hallikan'ın tarihini ihtisar etmiştir.

---

[77] Yusuf b. Tağrıberdi, el-Menhelu's-Safi ve'l-Mustevfi ba'de'l-Vaki, thk. Muhammed Muhammed Emin, el-Hey'etu'l-Mısrıyyetu'l-'Amme li'l-Kitab, 8/353.

[78] İbn İyas, Muhammed b. Ahmed, Bedaiu'z-Zuhur fi Vekaii'd-Duhur, thk. Muhammed Mustafa, el-Heyetu'l-Mısrıyye, 2/292.

[79] Umdetü'l-ḳārî* fî şerḥi Ṣaḥîḥi'l-Buḫârî. Aynî, Ṣaḥîḥ-i Buḫârî'nin diğer şerhlerine nisbetle daha derli toplu ve düzenli olan bu eseri, İbn Hacer'in Fetḥu'l-bârî adlı şerhini gördükten sonra kaleme almış ve bazı konularda üstü kapalı da olsa onu tenkit etmiştir. Eserin muhtelif baskıları yapılmıştır. İslâm Ansiklopedisi el-Aynî Biyografisi .

[80] 19 cilt halinde basılmıştır: Bedruddin Mahmud İbn Ahmed el-Aynî, Nuhabu'l-Efkar fi Tenkihi Mebani'l-Ahbar fi Şerhi Meani'l-Asar, thk. Yasir b. İbrahim Ebû Temim, Vizaratu'ş-Şuun ve'l-Evkaf el-Katariyye, 2009.

[81] 7 cilt olarak basılmıştır: Bedruddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî, Şerhu Suneni Ebi Davud, thk. Ebû'l-Munzir Halid İbrahim el-Mısri, Riyad, Mektebetu'r-Ruşd, Birinci Baskı, 1420-1999.

[82] Yazma eser olup Türkiye'de Feyzullah Efendi Kütüphanesi'ndedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN HACER'İN HANEFİ MEZHEBİNE KARŞI HOŞGÖRÜSÜZLÜĞÜNE NEDEN OLABİLECEK FAKTÖRLER

İbn Hacer'in Hanefî mezhebine karşı taassubuna neden olabilecek hususları bilmek için onun yaşadığı zaman dilimini iyi bir şekilde incelemek gerekir. Çünkü mezhep sahipleri arasındaki ihtilaf, İbn Hacer döneminde yeni bir şey değildir, eskiden beri mevcuttur, müntesipler, ait oldukları doktrini desteklemeye çalışmaktadır. Mezhebini ve imamını savunmak, İbn Hacer'in Hanefî mezhebine karşı hoşgörüsüzlüğünün nedeni olabilir, aynı zamanda mezhepler arasındaki öğretim, yargı ve diğer devlet pozisyonları için rekabet diğer bir sebep sayılabilir. İbn Hacer ve Aynî arasında olduğu gibi akran kıskançlığı olarak adlandırılan kişisel çatışmalar yahut bazılarının söylediği gibi, hadis ehli ile rey ehli arasındaki anlaşmazlık da bu tutuma kaynak görülebilir. Buhârî'nin kitabında "bazı insanlar" sözü ile kastettiklerinin Hanefîler olduğu iddiası da bu bağlamda bir sebep kabul edilmektedir. Ayrıca uzak bir ihtimal olmakla birlikte müellif Hanefîlerin delillerini tam olarak bilmiyor olabilir.

1.İbn Hacer'in Yaşadığı Zamansal Dönem Ve İçindeki Mezhep Çatışması

1.1.Mısır'ın Bilimsel/İlmi Hareketteki Rolü:

İbn Hacer'in yaşadığı dönemde, hadis bilimi yeniden gelişim göstermiş, kitaplar yazılmıştır. Hafız Iraki'nin çabaları Mısır'da hadis biliminin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca sultan ve emirler bu ilmi desteklemişlerdir, neredeyse her sultan ve emir bir hadis medresesi inşa ettirmiştir. Hatta el-Kamiliyye gibi gibi özel hadis okulları oluşturulmuştur. Bütün bu hususlar hadisle ilgilenenleri cesaretlendirmiş ve onlara bilim ve eğitim konusunda yardımcı olmuştur. Sahih kitaplarının okunduğu meclislere sultanların dahi katıldığı gözlemlenmiştir.[83]

Mısır'da Eyyubiler döneminde -Memlükler çağında kısıtlı bir aşamada da- yargı ve fetva makamları sadece Şafiî mezhebinden âlimlerin elinde olmuştur. Ancak h. 664 yılında Zahir Baybars Mısır kadılarının dört mezhepten seçilmesini emretmiştir. Sultanın bahsedilen buyruğu Kalkaşendi'nin *Subhu'l-'Aşa'*da vurguladığı gibi Mısır kadısı Taceddin b. Bintulizz'in mezhebi dışında fetvalar vermesini gerektiren mektuplar almasından sonra

[83] Cemil Ahmed Mansur eş-Şudafi/eş-Şevadfi, *Menhecu'l-Hafız İbn Hacer fi Kitabihi Fethi'l-Bari Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, 2.

gerçekleşmiştir.[84] Ancak İbn Haldun'un dediği gibi Şafiî kadısı yerini korumuştur, diğer mezhepler üzerinde öncelikli pozisyonunu elinde tutarak onların üstünde olmuştur.[85]

1.2.Mezhepler Arasında Namazdaki Ayırım, sonuçları ve ibn Hacer üzerindeki Etkisi:

İbn Hacer'in yaşadığı dönemde fıkhi mezhepler arasındaki çatışma köklü bir olgudur. Mekke'de Mescid-i Haram'da, Şam'daki Emevî Camii'nde dört Sünni ekolün her biri için dört mihrap bulunmaktadır. Fanatizm derecesi bazı hallerde kişilerin birbirlerinin arkasında namaz kılmamasına kadar varmıştır. Böylelikle tek bir vakit namazı dört kez kılınmıştır. Her bir kısımda dört mezhepten birine mensup bir imam ve ona uyanlar namaz kılmış, çoğunlukla kişiler mezheplerine mensup imamının arkasında durmayı yeğlemişlerdir. Önce Şafiîler sonra Hanefîler, ardından Maliki ve Hanbeliler namazlarını eda etmiştir. Akşam dışında tüm vakitlerde bu ayrım gözetilse de zaman kısıtlaması nedeniyle söz konusu namaz aynı anda eda edilmiş, bu durum, namaz kılanların karışmasına -iç içe geçmesine yol açmıştır.

H. 811 yılından itibaren Şafiî imam cemaate tek başına akşam namazını kıldırmıştır. Bu hal h. 816 yılına kadar sürmüş, bu yılda daha önce olduğu gibi akşam namazını herkes kendi mezhebine mensup imamın arkasında eda etmiştir.

Mescid-i Nebevi'de Şafiî imam Osman Mihrabı'nın önünde bütün cemaate imam olmuştur, bu durum m. IX. yüzyılın ikinci yarısında Togan Şeyh'in Hanefîler için ayrı bir bir mihrap oluşturmaya çalışmasına kadar sürmüştür. H.861'de Hanefîler için bir mihrap eklenmiştir.[86]

İfrat derecesinde mezhep taassubu, taklitte aşırılık ve içtihadın yasaklanması, Hanefî kadınla Şafiî erkeğin evliliği hususunda tartışma olduğundan bahseden fetvaların ortaya çıkmasına neden olacak ölçüde mezhep sahipleri arasında anlaşmazlık doğurmuştur.

Memlük döneminde yargı, fetva, imamet, öğretim, vakıflar, hisbe ve benzeri makamlar için ilim mensupları arasında rekabet, ortaya çıkmıştır. Bu durum, o dönemde mezhepsel fanatizmin ve ihtilafın temel nedenlerinden biri olarak görülmektedir.[87] İbn Hacer kadılık görevini bir kereden fazla devralmıştır, bu makamdan birkaç kez azledilmiş ve ona defalarca atanmıştır. Ancak h. 842 yılında sarayda Sultanla adet olduğu üzere okunan bir

---

[84] A.g.e, 73.
[85] A.g.e, 73.
[86] Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *et-Tuḥfetü'l-laṭîfe fî târîḫi'l-Medîneti'ş-şerîfe,* Kahire, Dar es-Sekafe, 1980, 2/267.
[87] Örnek olarak: İbn Hacer, *İnbau'l-Gumur,* thk. Muhammed Abdulmuid Han, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, İkinci Baskı, 1986, 1/29-30, 79, 204-205, 302-303.

derste Hanefî kadısı Saduddin ed-Diri ile yaşadığı bir hadiseden sonra kendini bu görevden uzak tutmuştur.[88]

2.Hadis Ehli İle Rey Ehli Arasındaki Eski İhtilaf:

2.1.Rey Ehli Kimlerdir?

Rey ehli kavramı ile kaynaklarda Hanefî âlimlerin veya Kufelilerin kastedildiği gözlemlenmektedir, Irak ehline rey ve kıyas ehli denmektedir.[89] Kıyas tüm imamlar tarafından başvurulan ve üzerinde ittifak edilen bir husus olup ehl-i hadis ve ehl-i rey arasındaki anlaşmazlık noktası değildir. Anlaşmazlık, haberlerin kıyas veya mantıkla tespit edilen hususlara arzı ile ilgilidir. Haber-i vahidin reddi ve kabulü bağlamında hadis ehli tarafından öngörülmeyen kimi koşulların eklenmesi/ileri sürülmesi, iki ekol arasındaki ihtilafı güçlendirmiştir.

İbn Haldun Mukaddime'de şunları söylemiştir: *"Fıkıh iki yöne ayrıldı: İlk yön rey ve kıyas ehlidir, bu kişiler Iraklılardır, ikinci yön ise hadis ehli olan Hicazlılardır. Hadis, daha önce sunduğumuz gibi Irak halkında azdı, dolayısıyla çok fazla kıyasa başvurmuşlardı ve onda uzmanlaşmışlardı, böylece onlara "rey ehli" denmişti. Rey ehlinin mezhebini yerleşik hale getiren Ebû Hanîfe ve ashabıdır. Hicaz ehlinin üstadı Malik b. Enes ve Şafiîdir… Irak halkına gelince, mezheplerini yerleştiren imamları Ebû Hanîfe Numan b. Sabittir o, fıkıh alanında kolaylıkla yakalanmayan bir makama erişmiştir. Bu hususa zamanının insanları, özellikle de Malik ve Şafiî tarafından tanıklık edilmiştir."*[90]

Hanefîler nezdinde hadis az olduğundan sık sık kıyas ve rey kullanımına başvurulmuş, hadisin alınmasında kimi özgün şartlar ileri sürülmüştür. İbn Haldun, İmam Ebû Hanîfe'nin kabul ettiği hadislerin az olmasının akli hükümlere başvurmasından, akılla kesinlikle çelişen rivayetleri öncelememesinden ve rivayet kabul şartlarını zorlaştırmasından kaynaklandığını belirtmektedir.[91]

2.2.Hadis Ehli İle Rey Ehli Arasındaki Anlaşmazlığın Nedeni:

Hanefî hukukçular, hadis şartları konusunda ehl-i hadisten ayrılmışlardır. Hadis usulündeki ravi şartlarını kabul etmekle birlikte daha fazla ayrıntıya sahip bir yaklaşım

---

[88] İbn Fehd el-Mekki, *Lahzu'l-Elhaz, s.330.*
[89] İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddimetu İbn Haldun*, thk. Abdullah b. Muhammed ed-Duveyş, Dar Yarub, 2004, 185-186.
[90] A.g.e
[91] A.g.e, 2/183.

geliştirmişler, ravide dört özellik olması gerektiğinden bahsetmişlerdir: Akıl, zapt, İslam ve adalet.

Bu dört özellik, hadisçiler tarafından belirtilen iki özelliğe; zapt ve adalete dayanmaktadır. Muhaddislere göre akılsız zapt ve İslamsız adalet düşünülemez; Çünkü adalet dinde istikamet olarak yorumlanmaktadır, İslam'a mensubiyet olmadan mevcut şartlar gerçekleşmemektedir. Ancak Hanefîler, akıl ve zapt, adalet ile İslam arasında fark olduğunu düşünmüşler, aklın ezber gücünü, İslam'ın adaleti gerektirmeyeceğini belirtmişler, böylelikle onları ayırarak her birini bağımsız bir şart haline getirmişlerdir.[92]

Hanefîlerin hadisle amel etmek için ileri sürdüğü bazı şartlar:

1- Ravi, anlattıklarından başka bir şeyle amel etmeyecektir. Ebû Hureyre hadisi, köpeğin yaladığı değdiği kabın biri toprakla olmak üzere yedi kez yıkanmasını salık vermektedir. Ancak Ebû Hureyre böyle durumlarda üç kez yıkamakla yetinmiştir.
2- Ravi fakih değilse hadis esas ve kurallara aykırı olmamalıdır.
3- Hadis erkeklik organına dokunmaktan ötürü abdest almak gibi umumi belva sayılacak bir konuyu ele almamalıdır.
4- Rivayet, bilinen ve mütevatir sünnet ile çelişmemelidir.[93]

Tehanevi, "*Ḳavâʿid fî ʿulûmi'l-ḥadîṯ*" kitabında şöyle demektedir: *"Böylece bizim nezdimizde (Hanefîleri kastetmektedir) hadisin kabul edilebilmesi için ravinin adalet ve zaptı yanında onun rivayetinin Kur'an ve meşhur sünnete kesin olan hususlara aykırı olmaması, ilk dönemde onla amelin terk edilmemesi ve umumi belva olan bir hususu içermemesinin şart olduğu anlaşılmaktadır."*[94]

Kevseri, *Fıkhu Ehli'l-Irak ve Hadisuhum* adlı eserde Hanefîlerin müsnet ve mürsel rivayetleri kabul etmede temel prensiplerinin sabit esaslara aykırı bulunmamak olduğunu, kitap, sünnet ve sahâbe fetvalarından meşhur hususlara muhalif hadisleri almadıklarını, sağlam kıyaslar yaparak meseleleri çözmeye çalıştıklarını ifade etmiştir.[95]

---

[92] Ahmed b. Ebi Sehl es-Serahsi/ Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usulu's-Serahsi/, Uṣûlü's-Seraḫsî* thk. Ahmed b. Ebû'l-Vefa el-Afgani, Lecnetu İhyai'l-Mearif el-Osmaniyye, 1993, 1/346-347.
[93] Serahsî, *Uṣûlü's-Seraḫsî*, 1/364-365, Zafer Ahmed b. Latîf et-Tehânevî el-Osmânî, *Ḳavâʿid fî ʿulûmi'l-ḥadîṯ*, Metabi Dari'l-Kalem, 1972, 125-126.
[94] Tehânevî, *Ḳavâʿid fî ʿulûmi'l-ḥadîṯ*, 125.
[95] Muhammed Zahid el-Kevseri, *Fıkhu Ehli'l-Iraki ve Hadisuhum*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turas, 34-35.

2.3.Buhârî'nin "Bazı insanlar şöyle dedi" Ifadesi:

Buhârî Sahih'de bu cümleyi defalarca tekrarlamıştır, *bazı insanlar* olarak andığı kimselere yanıt vermiş, onların fikirlerini sunarak çelişkilerini göstermeye çalışmıştır. İmam Buhârî'nin imam arkasında okumak ve rükûdan önce ve sonra elleri kaldırmak gibi konuları özel olarak seçtiği söylenmektedir.[96] Şarihlere göre "bazı insanlar" ifadesiyle Hanefîler ve rey ehli kastedilmektedir, bu iddiaya göre Buhârî onların hadise aykırı amel ettiklerini vurgulamaktadır.

2.3.1. Buhârî'nin "Bazı insanlar şöyle dedi" Ifadesi Konusunda Yazılan Eserler:

Bu konu daha önce tartışılmış, Buhârî'nin "bazı insanlar" sözü etrafında çeşitli kitaplar ve reddiyeler yazılmıştır. Mübarekfuri, Muhammed Şemsulhak el-Azimabadi'nin "Rafu'l-İltibas" kitabından şunu nakletmiştir: "Kimi insanlar Mustafai Matbaasında Sahih-i Buhârî ile birlikte Aynî'nin bahislerini ve "bazı insanlar" dediği konularda Buhârî'ye cevabını içeren Arapça bir risale basmışlardır. Bu risale *Def'u'l-Vesvav an Ba'di'n-Nas* adını taşımaktadır. Allame Ebû't-Tayyib ilgili risaleye *Rafu'l-İltibas* adlı bir eserle reddiye vermeye çalışmıştır ancak ihlâs gereği çalışmasını isimsiz yazmış, Delhi'de h.1309'da basılan eserinde Aynî'nin vehimlerini ortaya koymuştur."[97]

1298'de ölen Şamlı bilgin Şeyh Abdulğani el-Guneymi, *"Keşfu'l-İltibas 'amma Evradehu'l-Buhârî"* adıyla bir risale kaleme almıştır. Yazar, eserin telif nedeninden bahsetmemiştir ancak onun başlığından, Buhârî'nin Sahihi'nde tekrarladığı "Ba'dun-Nas" lafızları ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu kitap h.1414 yılında Halep'te Mektebetu'l-Matbuati'l-İslamiyye tarafından basılmıştır.

Bu risalenin tahkikini üstlenen Abdulfettah Ebû Gudde, mukaddimede/önsözde şu bilgileri vermektedir: "Guneymi – bildiğim kadarıyla - bu meseleleri ayrı bir risalede toplayan ilk kişidir. Yüce Allah ona merhamet etsin, h. 1298'te ölmüştür. Risale bu yıldan bir yıl mı yıllar önce mi telif etmiştir, Allah bilir. Kendisinin aksine kimi Hintli âlimler bu hususta yazdıkları kitaplarda isimlerini belirtmeyi ihmal etmişlerdir. Hintli âlimlerce Buhârî'nin *"Kale Ba'du'n-Nas"* sözlerini kullandığı meseleler üzerine "*Ba'du'n-Nas fi Def'i'l-Vesvas"* isimli bir risale kaleme alınmış, yazarının adı belirtilmeyen kitap Nizami

---

[96] Daha fazla bilgi için bkz. Abdulgani el-Meydanî el-Guneymi, *Keşfu'l-İltibas amma Evredehu'l-Buhârî ala Ba'di'n-Nas,* thk. Abdulfettah Ebû Gudde, MektEbû'l-Matbuati'l-İslamiyye, Daru'l-Beşair, 1993, 16.

[97] Abdusselam el-Mübarekfuri, *Siretu'l-İmam el-Buhârî Seyyidi'l-Fukaha ve İmami'l-Muhaddisin,* thk. Abdulalim b. Abdulazim el-Bustevi, Dar Alemi'l-Fevaid, 1422, 440.

Matbaasında basılmıştır. H. 1297'de ölen Ahmed Ali es-Sehârenfûrî'ye ait haşiye içermesinden ötürü risalenin onun telifi olduğu söylenmiştir. Ayrıca 1297'de vefat eden allame Şeyh Muhammed Kasım el-Nanotuni tarafından kaleme alındığı da söylenmiştir. Şeyh Mahmud Üzeyir, eserin bu iki şeyhe atfedilmesini yanlış bulmuştur. Allah müellifin kim olduğunu daha iyi bilir, bu risaleye cevap vermek üzere Rafu'l-İltibas adlı bir kitap kaleme alınmıştır." [98]

2.3.2.Buhârî'nin "Bazı insanlar şöyle dedi" Ifadesinin Sayısı ve Örnekleri:

Abdulfettah Ebû Gudde'nin *Keşfu'l-İltibas*'ın mukaddimesinde belirtildiği gibi Buhârî'nin *"Kale Ba'du'n-Nas"* ifadesini yaklaşık 25 yerde kullanmaktadır. Abdulfettah Ebû Gudde Buhârî'nin tüm bu noktalarda kastının sadece Ebû Hanîfe olmasının gerekmediğini söylemekte, Buhârî ve Ebû Hanîfe'nin uzalştığı meselelere dair detaylı örnekler vermektedir.[99]

Örnek: Buhârî'nin *"bazı insanlar"* sözünün ilk zikredildiği yer, Zekât Kitabı, Rikaz Babı'dır.

İmam Buhârî şöyle demiştir: "Bazı insanlar, şöyle demiştir: Maden rikazdır, cahiliyye gömüleri gibidir…" *[100]*

İbn Hacer şöyle demektedir: "*İbnu't-Tin Buhârî'nin sözünde "bazı insanlar"la İmam Ebû Hanîfe ve ashabının kastedildiğini söylemiştir. Burada kastedilenin Ebû Hanîfe ve diğer Kufeliler olması muhtemeldir."[101]*

Örnek: Buhârî'de Hibe ve Şufa Kitabı'nda şunları söylemektedir:

"Bazı insanlar, birisine hibe olarak bin dirhem ve daha fazlası verildiğinde paranın senelerce bağışlananda kalması ve bağışçının hibesinden geri dönmesi durumunda ikisi için de zekâtın geçerli olmadığını söylemişlerdir. Böylelikle zekâtta Hz. Peygamber'e muhalefet etmişler ve zekâtı düşürmüşlerdir."

Kastallânî babın tercümesini açıklarken *"bazı insanlar"* ile Ebû Hanîfe'nin kastedildiğini söylemiştir.[102]

---

[98] Guneymi, *Keşfu'l-İltibas,* Mukaddime, *13-14.*
[99] Guneymi, *Keşfu'l-İltibas,* Mukaddime, *13-14.*
[100] Buhârî, *el-Câmiʿu's-ṣaḥîḥ,* 2/192.
[101] İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî ,* 3/427.

2.3.3. Hadis Ehli İle Rey Ehli Arasındaki Eski İhtilafın İbn Hacer'e Etkisi:

İbn Hacer'in Hanefî mezhebine karşı mutaassıp olmasını gerektirebilecek ikinci sebep de bir şekilde birinci sebeple ilişkilidir. Yani onun Hanefî mezhebine karşı taassubu, fıkhi mezhepler arasındaki bir ihtilaftan daha çok hadis ehlinin rey ehline karşı düşmanlığı ile ilgili değerlendirilebilir. İbn Hacer *hadis imamı* kabul edildiği ve *hadis hafızı* gibi vasıflarla anıldığı için hadis ehlinden bazılarının rey ehline düşmanlığından etkilenmiş olabilir.

---

[102] Ahmed b. Muhammed b. Ebûbekr el-Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî li-Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, el-Matbaatu'l-Kubra el-Emiriyye, Yedinci Baskı, h.1323, 10/113.

3.Aynî ve İbn Hacer Arasındaki Tartışma

Aynî ve İbn Hacer arasında olanlar, Hafız İbn Hacer'in Hanefî mezhebine bakışını etkilemiş olabilir. İbn Hacer h.817'te Fetḥu'l-bârî 'ye başladığı ve H. 842 yılında onu tamamlamıştır. Hafız Aynî ise h.820 yılında *'Umdetu'l-Ḳāri* adlı eserini yazmaya başlamış ve İbn Hacer'den beş yıl sonra h.847'de tamamlamıştır.

İbn Hacer ile Aynî arasında olanlar şerhi etkilemiş midir? Bu sorunun cevaplanması bağlamında onların aralarında neler olduğu kısaca anlatılacaktır. İki kıymetli hafız arasındaki ihtilaf bazen düşmanlık seviyesine ulaşmış, yazarlar birbirine karşı hakaret ve hiciv sözcükleri kullanmışlar, Âlimler arasındaki tartışma yöntemlerinden sapmışlardır:

3.1. İbn Hacer'in Bedrüddîn el-Aynî Arasındaki Sözlü Sataşmalar:

İbn Hacer, Aynî'yi kötülemek üzere tavil bahrinden şu şiiri yazmıştır.

لجامع مولانا المؤيدِ رونقٌ منارتُه بالحسن تزهو و بالزيني

تقولُ وقد مالتْ عليهم تَمَهَّلُوا فليسَ على حُسْنٍ أضرُّ من العيني

İbn Hacer'in bu beyitleri, el-Melik el-Müeyyed'e vermek üzere bir kağıta yazdığı söylenmektedir.

Yukarıda sunulan beyitlerde İbn Hacer'in kendisini kem bir göze benzettiğinin iddia edilmesi üzerine Aynî ceavben aşağıda sunulan şu şiiri kaleme almış, camiinin yıkılmasına sebep olacak şeyin kem göz değil hacerin (taşın) kötülüğü olduğunu vurgulamıştır. [103]

منارة كعروس الحسن إذ جليت وهدمها بقضاء الله و القدر

قالوا أصيبت بعين قلت ذا غلط ما آفة الهدم إلا خسة الحجر.

İbn Hacer, iki beytin de Aynî tarafından tek başına yazılmadığını, onun Nevaci'den yardım aldığını savunmuştur.[104]

3.2.İbn Hacer'in Bedrüddîn Aynî Tarafından Karalanması:

Aynî yazdığı tarih kitabında, Emir Muhammed b. el-Melik ez-Zahir Çakmak'ın tercümesinde Şafiî kadısı İbn Hacer'in emirin huzuruna çıkarak ilmi değerini düşürdüğünü

[103] Makrîzî, el-Hutat, 2/392.
[104] İbn Hacer, *İnbau'l-Gumur,* 7/281.

ileri sürmektedir. Sehâvî, onun da Melik el-Eşref benzeri kişilere kitap okuduğunu ve kadı olsa İbn Hacer'in fiilinin aynısını yapacağını söylemiştir. Hocası olan Aynî'nin tavrını yanlış bulmuş, *"Allah ona rahmet etsin Melik Eşref ve diğerlerine kitap okuduğunu unuttu"* demiştir.[105]

3.3.İbn Hacer'in Vazifelerde Aynî'ye Tahammülsüzlüğü:

İbn Hacer, Aynî kazadan/yargıdan ayrılır ayrılmaz bir camiden onun hutbe görevini kaldırmıştır.[106]

3.4.İbn Hacer'in Sahih-i Buhârî'yi Açıklamak için bir Hutbe Vermesi:

Aynî, İbn Hacer'i eleştirmiş, İbn Hacer, ona *"el-İstinsar/el-İntisar 'ale't-Tain'il-Mi'sar"* adlı bir risalede cevap vermiştir.

Sehâvî, Aynî'nin eleştirisine dair İbn Hacer'in cevaplarını Celal el-Bulkini, ed-Diri, Şems el-Bermavi gibi farklı Âlimlerin okuduğunu ve Aynî'nin tenkitlerini yersiz bulduklarını söylemiştir.[107] Hafız İbn Hacer *İntikadu'l-İtirad'ın* girişinde Aynî'nin kendisinin hutbesine dair yanıtlarında seksenden fazla hata olduğunu ileri sürmüştür.[108]

İki hafız arasındaki rekabetin sonuçlarından biri *"Umdetü'l-kârî"* kitabının ortaya çıkmasıdır. Bu eserde Aynî İbn Hacer'in yazdığı Fetḥu'l-bârî'ye itirazlarını dile getirmiştir, İbn Hacer onu görünce şaşırmış ve Kadı Aynî'nin ona karşı tutumunu yadırgamıştır. Aynî'nin tenkitlerini büyüttüğünü düşünen İbn Hacer'in arkadaşları kendisini Umdetü'l-kârî'de Fetḥu'l-bârî 'den bazı bölümleri tamamen taşıdığını/aşırdığını unutmakla itham etmişlerdir.

Şenkıti, şöyle demektedir: "*İbn Hacer'e Aynî'nin şerhi'nin içerdiği bedi ve benzeri belagat unsurları ile daha üstün olduğu ileri sürüldüğünde Hafız onun bu bilgileri Rüknüddin adlı başka bir âlimin şerhinden aldığını söylemiştir."*[109]

Bedrüddîn Aynî, Şihabeddin İbn Hacer'in şerhini onun arkadaşlarından biri olan Burhan b. Hıdr vasıtasıyla izlemiştir.

---

[105] Sehâvî, Es-Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman Şemsuddin, *et et-Tibrü'l-mesbûk fî ẕeyli's-Sülûk*, thk. Ahmed b. Ali el-Makrizi, Mektebetu'l-Kulliyat el-Ezheriyye, 1972.
[106] İbn Hacer, *İnbau'l-Gumur,* 772.
[107] Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lami,* 10/133.
[108] İbn Hacer, *İntikadu'l-İ'tirad,* 1/8-9.
[109] Muhammed el-Hıdr el-Cenki eş-Şenkıti, *Kevseru'l-Meani ed-Derari fi Keşfi Habaya Sahihi'l-Buhârî,* Daru'l-Mueyyed, Muessesetu'r-Risale, 1995, 1/110.

Bazı noktalarda İbn Hacer'i eleştiren Aynî, Fetḥu'l-bârî 'den *Umdetü'l-kârî'ye* alıntılar yapmıştır. Ayrıca İbn Hacer'in ihmal ettiği bazı hususlarla, ravilerin hayat hikâyesi, dildeki incelikler, irap, soru - cevap vb. konularla şerhinin içeriğini zenginleştirmiştir. [110]

3.5.Aynî'nin İbn Hacer'e İtiraz Metodu:

Hafız Aynî, itiraz ettiği her yerde İbn Hacer'den isim, lakap veya künye ile bahsetmekten kaçınmakta, daha ziyade ona (bazıları) kelimesiyle işaret etmektedir.

Aynî, çoğu zaman İbn Hacer'ın ifadelerinden birini iletirken ondan bir kelime, cümle veya parça eksik olmaktadır. Bu konuda Aynî mazur görülebilir çünkü *Fetḥu'l-bârî* kitabından aldığı kopya yanlış olabilir, alıntılandığı versiyonda bulunan mevcut nüshada bulunmayan kısımlara itiraz etmesi muhtemeldir.

Hafız İbn Hacer meselelerden biri hakkında iki görüşten bahsedebilmekte, Aynî İbn Hacer tarafından tercih edilmeyen - mercuh görüşü iletmektedir ve onun nezdinde doğru olan görüşe atıfta bulunmadan buna karşı çıkmaktadır. İbn Hacer eskilere ait bir fikri iletmekte ve söyleyen kişiye atfetmektedir, onun mecruh olduğunu veya geçersizliğini göstermek istemektedir. Ancak Bedr Aynî bunu İbn Hacer'ın bir görüşü olarak sunmakta, sonra onu eleştirmektedir.

Hafız İbn Hacer bazen bir görüş bildirebilmekte veya bir rivayetin varlığını inkar etmektedir. Hafız Aynî, onun kanaatini çürütmek için diyalektik itirazlara, periyodik sorulara ve mugalâta olarak nitelebilecek yöntemlere başvurmaktadır. Herhangi bir delil sunmadan ve kanaatini gerekçelendirmeden *"Bu rivayet neden mevcut değil ve onu görmedi mi?"* ya da *"Bu doğru değil"* demektedir. Nadiren Hafız İbn Hacer bazı terimleri ve ıstılahları ilmi şekliyle kullanmamakta ve serbest davranmaktadır. Bu takdirde Aynî, İbn Hacer'e karşı bilimsel terimleri terk ettiği için sert bir şekilde hücum etmektedir.[111]

3.6.Aynî'nin Tavrının Üç İhtimalden Öteye Geçmemesi:

Birincisi: Nakilde Sahtekârlık Meselesi: İbn Hacer tarafından "İntikadu'l-İtirad"da Aynî'yi nakilde sahtekârlıkla suçlamıştır. Kendisinin sözlerini aldığını ve istediği gibi kullandığını ancak bazı itirazlarda asıl olmayan şeyler söylediğini nakletmiştir.

---

[110] Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, 1/43.
[111] Abdurrahman el-Busiri, *Mubtekiratu'l-Leali ve'd-Durer fi'l-Muhakemeti beyne'l-'Aynî ve İbn Hacer,* thk. Raid b. Sabri b. Ebi Alfe, Mektebetu'r-Ruşd, 2005, 10.

Busiri de el-Muhakemat kitabında Aynî'yi suçlamış "*Kesik nakiller Aynî'den pek çok kere tekrar edilmiştir, bunu çok kez söyledim, Aynî,(''Allah ona rahmet etsin), İbn Hacer'in sözlerini eksiksiz ve olduğu gibi söylemeyi umursamaktadır ve bu sadık kişinin işi değildir.''* demiştir. Ancak bu durum pek muhtemel değildir, çünkü âlimler genelde böyle işlere tevessül etmezler.

İkinci Yön: Aynî'nin İbn Hacer'in sözlerini aktardığı kopyanın eksiklik veya tahrif içermesi. Bu ihtimal İbn Hacer'ın *İntikadu'l-İtirad*'daki sözleri ile desteklenmektedir, İbn Hacer: *"Belki de onun aktarıldığı nüsha yetersizdi."* demiştir. Ayrıca Busıri tarafından da söz konusu olasılık belirtilmiştir: "*Aynî'nin İbn Hacer'in sözlerini aktarıldığı kopyanın ıslah kabul etmeyen bir çarpıtma olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Aynî'nin itiraz ettiği şey, İbn Hacer'in sözünde yoktur.''*

Üçüncü Yön: İtiraz edilen konular İbn Hacer'in daha sonra eklemeler yapılarak düzeltilen yerler olabilir. Aynî düzeltilen noktaları, eklenen faydaları öğrenmemiş olabilir.

İbn Fehd, *"Bedrüddîn el-Aynî'nin şerhi ortaya çıktığında İbn Hacer kitabındaki mevkileri/yanlışları düzeltti ve Aynî'ye İntikadu'l-İtirad'da cevap vermeye çalıştı, ama yapamadı ve hedefine ulaşamadı."* demektedir.

İki hafız arasındaki çatışmayı konu alan araştırmacı Cadurrab'a göre üçüncü ihtimal daha güçlüdür.[112]

3.7. Aynî ve İbn Hacer Arasındaki Tartışmanın Hacer'e Etkisi:

Aynî ve İbn Hacer arasında olanların, özellikle Aynî'nin itiraz ettiği ve İbn Hacer'in değiştirdiği konularda, Hanefî mezhebine karşı İbn Hacer'in görüşü üzerinde bir etkisi olabilir.

[112] Emin Abdulmecid Cadurrab, *Beyne'l-İmameyn el-Aynî ve İbn Hacer,* Dirase Mukarane li-Menheceyhima fi Şerhi Sahihi'l-Buhârî, Daru'l-Harameyn el-İlmiyye li'l-Bahs el-İlmi ve't-Terceme ve'n-Neşr, 66-72.

İKİNCİ BÖLÜM

İBN HACER'İ TAASSUPLA SUÇLAYAN BAZI ÂLİMLER

Taassup ithamı, Hafız İbn Hacer hakkında eskiden beri ileri sürülmüştür, bazı âlimler onun taassubu hakkında konuşmuştur, özellikle Hanefî âlimleri onu mutaassıp olmakla eleştirmiştir.

İbn Hacer'in talebesi Burhan el-Bıkai, onun hakkında şöyle demektedir:

"O kimseye hak ettiği şekilde davranmamakta ve ikram etmemektedir, ahlakına üstün gelme sevdası hâkimdir."

İbn eş-Şıhne el-Hanefî, Hidaye şerhinde İbn Hacer hakkında "*Şeyhlerine, dostlarına ve arkadaşlarına, özellikle Hanefiler'e karşı çok ayıp bulan bir kişidir, onların hata ve eksikliklerini araştırmaktadır. Eski ve yeni âlimlerin hiçbirinin tercümesi ondan alınmamalıdır."* [113]

İbn Fehd, *"Sehâvî hocası İbn Hacer'e ne kadar taraftarlık yaparsa yapsın İbn Hacer'in rical tercümelerine bakanlar İbn Şıhne'nin sözünün doğruluğunu görür"* demiştir.[114]

İbn Hacer *el-Mecmau'l-Müessis* kitabında bir hikâyeden bahsetmiştir: *İbnü'l-Burhan ölümünden sonra rüyama girdi, ben de ona dedim ki: Öldün mü? Evet dedi, "Allah sana ne yaptı?" dedim? Sonra ben onun eriyip yok olduğunu düşünene kadar çok değişik haller aldı, sonra uyandı ve şöyle dedi: Şimdi iyiyiz, ama Peygamber (sav) sana dargın. Neden dedim? "Hanefî olmaya meyletmenden dolayı" dedi, sonra şaşkınlıkla uyandım. Ben bazen Hanefilerle konuşup sizin mezhebinizden olmayı isterdim demiştim. Onlar "Neden?" şeklinde sorunca ben Hanefilerde fürunun usule dayalı olmasını sebep olarak belirtmiştim. Bu rüyayı görünce Allah'tan af ve bağışlanma diledim.*[115]

İbn Hacer'in sözlerini aktardıktan sonra yorumlayan İbn Fehd, İbn Hacer gibi birinin ilmi konularda rüyaya güvenmesinin çok garip olduğunu söylemektedir.[116]

Şeyh Muhammed Enver el-Keşmiri İbn Hacer'in rivayeti hakkında şunları demektedir: *"Hanefilerin kendisinden ve sözlerinden bir sivrisinek kanadı ölçüsünde olsa bile yararlanmasını istemiyor. Eğer böyle bir fayda olursa, onun tarafından*

---

[113] İbn Fehd el-Meleki, *Lahzu'l-Elhaz,* s.328.
[114] A.g.e
[115] İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *el- Mecmau'l-Muessis li'l-Mu'cemu'l-Mufehres,* thk. Yusuf b. el-Maraşli, Beyrut, Daru'l-Marife, 1994, 3/74, tercüme no: 438.
[116] İbn Fehd, İbn Hacer'i üstünlük sevdasına müptela olmakla suçlamıştır, İbn Fehd, *Lahzu'l-Elhaz,* s.328.

kastedilmemiştir." [117] Keşmiri, onun her zaman illet yerlerini araştırdığı ve Hanefîlerinin zayıf noktalarını bulmayı arzuladığını, bildiği halde doğruya aykırı şeyler söylediğini iddia etmektedir.

İbn Hacer hakkında ileri sürülen iddialarda bir tür abartı olabilir çünkü Hanefî Âlimleri tarafından dile getirilmektedir. Fakat Bikai'nin Şafiî olmasına rağmen onu böyle vasfetmesini İbn Hacer'in mezhep taassubuna delil olarak görmek mümkündür.

1.Hanefîler'e Karşı Taassupta İbn Hacer'in Yöntemleri

İbn Hacer mutaassıp görünmeden başkalarını eleştirmek istediğinde diğer insanlardan, âlimlerden cerh içeren nakillerde bulunmakta ve taassupla suçlanmamak için onların kavillerini iletmektedir. Örneğin İbn Hacer, Zehebî'nin *Tezkiretu'l-Huffaz'*da sunduüu Tahâvî biyografisini/tercümesini *Lisanu'l-Mizan*'a koymuştur, ancak uzun bir bahisle ile Tahâvî'yi tercüme ederken Zehebî'nin söylemediği yeni şeyler eklemiştir.[118]

Zehebî, Tahâvî'nin Şafiî mezhebinden döndüğünü belirtmekle yetinmiş ve bu durumun nedenini açıklamamıştır. İbn Hacer onun mezhep değiştirmesine dair tüm hikâyeden bahsetmiştir: *"Önce Şafiî mezhebindeydi, sonra dayısı Müzeni ile birlikte arasında meydana gelen bir hadiseden sonra Hanefî olmuştur, bir derste bir mesele geçmiş ancak Müzeni'nin çok uğraşmasına rağmen Ebû Cafer bunu anlamamıştır. Böylece Kadı Bekkar'dan sonra Mısır'ın kadısı Ebû Cafer b. Ebi İmran'a gidip ondan fıkıh okumuştur, ona eşlik etmiştir."*[119]

İbn Hacer'in Zehebî'nin bahsetmediğinden de arttığı şeyler arasında şu hususlar yer almıştır:

Ebû Bekir Muhammed b. Muaviye b. el-Ahmer el-Kuraşi şöyle söylemiştir:*"Üç yüz senesinden önce Mısır'a girdim ve Mısır halkı Tahâvî'yi verdiği fetvalardan dolayı ayıplamaktaydı."*

وكان يذهب مذهب أبي حنيفة لا يرى لله حقا في خلافه

[117] Muhammed Enver el-Keşmiri, *Feydu'l-Bari ala Sahihi'l-Buhârî,* thk. Muhammed Bedr Alimi Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1/181.
[118] Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-Huffaz,* thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallemi, Dairatu'l-Mearif el-İslamiyye, h.1374, 3/809-810.
[119] İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer, *Lisanu'l-Mizan*, thk. Dairetu'l-Marif en-Nizamiyye, Hind, Müessesetu'l-'Alemi, 1390 -1971, 1/275.

"Ebû Hanîfe mezhebindeydi, onun mezhebi dışında Allah'ın hakkı olan bir husus görmez, başka bir görüşün doğru olduğunu tanımazdı."[120]

İbn Hacer, Zehebî'nin bahsetmediği şeyleri hikâyeye eklemiş ve Tahâvî'yi kötüleyen sözlere[121] kasten yer vermiştir.

2.İbn Hacer'in Karakteristik Hoşgörüsüzlüğü/Taasubu:

Cadurrab, *Beyne'l-İmameyn el-Aynî ve İbn Hacer* (İki İmam Aynî ve İbn Hacer Arasında) kitabında, fıkhi konularda iki ismin metodolojilerini karşılaştırırken şunları söylemektedir: *Aynî'nin Hanefî lik taassubu açıktır. İbn Hacer'e gelince, hoşgörüsüzlüğü/taassubu o kadar gizlidir ki, birçok ilim insanı onun taassuptan korunduğuna inanmıştır ancak araştırmam vasıtasıyla onun Şafiî mutaassıbı olduğu ve mezhebini desteklemeye çalıştığı fakat mutaassıp görünmemeye çalıştığı anlaşılmıştır.*[122]

İbn Hacer, Hanefî okuluna ve Hanefî bilginlerine karşı fanatizmle suçlanmaktadır. İbn Hacer'in hoşgörüsüz tavırları Zehebî'nin vermekten kaçındığı bilgilerden kasten bahsettiği Tahâvî tercümesinde/biyografisinde açıkça görülmektedir. Tahâvî'ye karşı sert ithamlar ve eleştiriler içeren ifadeleri nakleden İbn Hacer, Hanefî okuluna karşı fanatizmle/taassupla suçlanmamak için bu itirazı başkalarının diliyle yapmaktadır.

3.Fetḥu'l-bârî Adlı Eserinin Fıkıh Meselelerine Bölünmesi

İbn Hacer şerhinde bölüm/bap başlığı hakkında konuşmayı bitirdikten sonra hadis ile bap başlığı arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Ardından, hadis metninden başlayarak hadis ve ricali temelinde konuşarak araştırmalarına devam etmektedir. Hadis hükümler içermekte ise veya belirli bir hüküm için uygunsa ondan türetilen ictihadi/fıkhi faydaları beyan etmekte, âlimlerin görüşlerini ve konuyla ilgili sözleri ve her mezhebin kanıtlarını/delillerini belirtmektedir. Eğer sorun tartışmalı bir konu ise, mezhebini sözünü edebi, mantıki ve akli kanıtlarla desteklemektedir. İbn Hacer Şafiî olduğundan, çoğu zaman Şafiî mezhebini tercih etmektedir ve o dönemin bilginleri üzerinde hakim olan karakterden ötürü mezhep

---

[120] Lisanu'l-Mizan'da böyle geçmektedir, "لا يرى لأحد حقا " "kimseyi haklı görmez" anlamında olabilir.

[121]
وليس ذلك يخفى على مثل أبي جعفر– من ترك مذهب أصحاب الحديث واخذ بالراي لم يفلح
Kim hadis ashabının mezhebini bırakıp reye yönelirse iflah olmaz.
Bu Ebû Cafer'e gizli değildir.

[122] Cadurrab, *Beyne'l-İmameyn el-Aynî ve İbn Hacer*, 313.

taassubuna sahiptir. Hanefî ve Şafiî mezhepleri arasında ortak konularda İbn Hacer Hanefîler'e karşı genelde hoşgörüsüzlük göstermemektedir, çünkü sözler –fikirler iki mezhep için de ortak olmaktadır.

İbn Hacer'in mezhep taassubunu sergilediği sorunları sunmak için kullanılan yöntem aşağıdaki gibi olacaktır:

Sahihu'l-Buhârî'den babın konusu alıntılanacaktır, ardından İbn Hacer'in şerhlerinden bahsedilecektir. Bu konuda Şafiî ve Hanefî mezhebine değinilecek, âlimlerin ihtilafı ortaya konulacaktır. Fıkıh ve dil kitaplarına, bahsi geçen meselelerle ilgili bazı ayrıntıları açıklığa kavuşturmak için başvurulacaktır. Ayrıca *'Umdetu'l-Ḳāri*kitabı İbn Hacer'in Hanefî okuluna atfettiği ifadenin geçerliliğini doğrulamak için esas alınacaktır, çünkü Aynî muteber Hanefî imamlarından biridir.

İbn Hacer'in konu hakkında söylediklerinden bahsedilecek ve yorum yapılacaktır. İbn Hacer'in söyledikleri olduğu gibi iletilmeyecek, bunun yerine kısaltılmış bir biçimde sunulacaktır, Aynî'nin sözleri de bağlam ile sınırlı tutulacaktır. Bu nedenle, bu kitaplardan aktarılan nakillerin çoğu kısa olacaktır.

4.İbn Hacer'in çalışmasında Şafiî ve Hanefî mezheplerinin aynı görüşte olduğu konular: Burada Şafiî ve Hanefî delilleri genellikle aynıdır ve dolayısıyla İbn Hacer'in Hanefî okuluna karşı hoşgörüsüzlüğü olmayacaktır. İbn Haceer'in bu tavrını göstermek üzere *Fethul-Bari*'den çeşitli örnekler alıntılanacaktır.[123]

4.1.Evlatlar Arasında Eşitlik Sağlanması:

İmam Buhârî Hibe kitabında *Babu'l-Hibeti Li'l-Veled ve ve iza a'ta ba'da veledihi şey'en lem yecuz hatta ya'dile beynehum ve yu'ti el'aharine mislehu vela yüşhid aleyhi* şeklinde bir bab açmıştır. Burada Numan b. Beşir'den bir hadis nakletmiştir:

"*Babam beni Allah rasülüne getirdi ve bu oğluma "bir hediye verdim" dedi. Bunun üzerine Rasulullah s.a.v "Bütün çocuklarına böyle bir hediye verdin mi" buyurdu. Bunun üzerine babam "hayır" deyince Rasulullah'da ondan "geri dön" buyurdu.* [124]

İbn Hacer bu tercümenin dört hüküm barındırdığını söylemiştir: *Bağış, çocuklar arası adalet, şahit tutma, geri dönme ve babanın çocuğun malından yemesi*…[125]

Hibe, ticari gayesiz veya ivazsız biçimde vermek – karşılıksız bağışta bulunmak demektir.[126]

4.1.1.İncelenmesi İstenen Konu:

Evlatlar arasında eşitlik sağlanması veya sağlanmamasının dini hükmü nedir?

4.1.2.Âlimlerin Evlatlar Arasında Eşitlik Sağlanması Konusundaki Görüşleri:

Mezhep Âlimleri kişinin çocuklarından birini hibe/bağış konusunda tercih etmesi hususunda ihtilaf etmişlerdir. Cumhur bunun mekruh olduğunu söylerken Zahiriler caiz olmadığını/haram olduğunu belirtmiştir. İmam Malik'e göre evlatlardan birini üstün tutmak caizdir.

Zahiriler'in delili bu babda geçen Numan b. Beşir hadisidir. Cumhur'un delili ise şudur: Kişinin sağlığı yerindeyken tüm malını başkalarına bağışlaması, hibe etmesinin caiz olduğu hakkında icma bulunmaktadır. Yabancılar için durum böyleyse evlat için geçerli olması daha uygundur. Hz. Ebû Bekir'in Hz. Aişe'ye bağışladığı ve geri döndüğü mallarla

---

[123] Konu seçiminde Emin Abdulmecid Cadurrab'ın, *Beyne'l-İmameyn el-Aynî ve İbn Hacer* adlı eserinden yararlanılmış, onun ihmal ettiği bazı meseleler de eklenmiştir.
[124] Buhârî, *el-Câmiʿu's-ṣaḥîḥ,* 3/157, hadis no: 2586, Buhârî, , *el-Câmiʿu's-ṣaḥîḥ*Kitabu'l-Hibe, Babu'l-İşhad fi'l-Hibeti, 3/157, hadis no: 2587.
[125] İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî* , 5/250.
[126] Muhammed b. Mükerrem İbn Manzur, *Lisanu'l-'Arab*, c:5, Dar Sadır, 2003, 15/289.

ilgili hadis meşhurdur. Numan hadisinin bazı tariklerinde de *"benden başkasını şahit tut"* denmektedir. (Böylesi bir tasarruf caiz olmasa Hz. Peygamber'in başkasının tanık olmasına izin vermemesi gerekirdi.)[127]

Bu meseledeki ihtilafın temeli, kıyasın nehiy lafzına aykırı olmasıdır. Zira çoğu âlim nezdinde emir lafzının vücup ifade etmesi gibi nehiy lafzı haramlık/tahrim bildirmektedir. [128]

İbn Hacer Fetḥu'l-bârî 'de hadisi şerhederken hadisin şerhinde şunları söylemiştir: "*İmam Ahmed'e göre bu caizdir ama kişi tasarrufundan geri dönmelidir. Aynı şekilde ondan belirli bir sebeple evlatlardan birine özel bir bağış yapılmasının caiz olduğu nakledilmiştir. Ebû Yûsufşöyle demiştir: Eğer tercihle kişiye zarar vermek kastedilirse eşit davranmak vacip olur. Cumhur eşit davranmanın müstehap olduğunu, çocuklardan birini diğerine tercih etmenin mekruh olmakla birlikte geçerli bulunduğunu söylemiştir. Böylesi bir tasarruftan geri dönmek veya bağışları eşitlemek müstehaptır. Cumhur böylece emri mendup, nehyi tenzihen mekruh olarak düşünmüşlerdir. Bağıştan geri dönmeyi vacip sayanlar eşit olmayan fiillerin akrabalık ilişkilerini bozmasından korkulması gerektiğini söylemişlerdir.*

Evlatları eşit kılma biçimi hakkında ihtilaf edilmiştir. Muhammed b. Hasan, Ahmed, İshak ve bazı Şafiî ve Malikiler adaletin mirasta olduğu gibi erkeğe iki pay verilmesiyle sağlanacağını belirtmişlerdir. Hiçbir bağışı veya tasarrufu bulunmayan bir kişinin ölmesi halinde erkek ve kız çocukların miras taksimine uygun hak alacaklarını ifade etmişler, böylelikle görüşlerini desteklemeye çalışmışlardır. Diğer Âlimler ise erkek ve kadın arasında bir farkın olmadığını, hadisin zahirinde ikisi içinde eşit uygulama emri bulunduğunu söylemişlerdir. Bu Âlimler, İbn Abbas'ın rivayet ettiği "çocuklarınız arasında bağışta eşit davranın, eğer ben bir kimseyi tercih edecek olsaydım kızları tercih ederdim" rivayetini esas almışlardır. Bu hadisi Said b. Mansur ve Beyhaki kendi tarikleriyle rivayet etmiştir, isnadı hasendir. [129]

---

[127] Malik b. Enes el-Asbahi, *Muvatta,* Kitabu'l-Akdiye, Babu Ma La Yecuzu min en-Nahli, thk: Muhammed Mustafa el-'Azami, Müesseset Zayid b. Sultan Al Nehyan, Abudabi, Birleşik Arap Emirlikleri, 1425 – 2004, 4/89, hadis no: 2783;
Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhaki, *Marifetü's-Sünen ve'l-Asar,* c:15, thk. Abdulmuti Emin Kalacı, Camiatu'd-Dirasat el-İslamiyye, Karaçi Pakistan, Dar Kuteybe, Dımeşk- Beyrut, Birinci Baskı, 1412 – 1991, 9/50, hadis no: 9 Ebû Cafer et-Tahavi, *Şerhu Meani'l-Asar,* thk. Muhammed Zühri en-Neccar, Muhammed Seyyid Cadu'l-Hak, Alemu'l-Kutub, Birinci Baskı, 1414-1994, hadis no: 5844.

[128] İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesıd*, Dar İbn Hazm, 1999, 662-663.

[129] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 5/253.

Burada İbni Hacer'in cumhurun mezhebini ve ona aykırı görüşleri naklettiği görülmektedir.

İbn Hacer meseledeki delilleri sunarken hadisin zahirinin cumhurun görüşüne aykırı olduğunu belirtmiş, cumhurun hadisteki geçen emri istihbaba yormasını çeşitli şekillerde açıklamıştır.

Birinci Cevap: Numan'ın babasının tüm malını aldığını bunun için Rasulullah'ın (s.a.v) söz konusu tasarrufu yasaklamıştır. Bahsedilen izahı İbn Abdilber'in Malik'ten aktardığını söyleyen İbn Hacer, Numan hadisinin pek çok tarikinin de zayıf olduğunu ifade etmiştir.

İkinci cevap: Bahsedilen bağış gerçekleştirilmemiştir. Beşir Nebi'yi ziyaret ederek onun fikrini almıştır. Hz. Peygamber yapmaması gerektiğini salık vermiştir. Bu görüş Tahâvî'ye aittir. Bab hadisinin çoğu tarikinde bu görüşü çürüten hususlar vardır.

Üçüncü cevap: Numan büyüktü, bağışlanan malı mülkiyetine geçirmemişti, bundan dolayı babası için tasarrufundan dönmek caiz olmuştur. Bu görüş de Tahâvî'den aktarılmıştır. Bahsedilen kanaat de hadisin geliş yollarına ve metnine aykırıdır. Numan küçük olduğu için babası onun yerine malı gözetmeyi sürdürmüştür. *"Onu geri döndür"* sözü ise kabzın/mülkiyeti almanın gerçekleştiğini belirtmektedir.

Dördüncü cevap: *"Ondan geri dön"* sözü bağışın sıhhatini göstermektedir. Eğer bağış sahih/geçerli olmasa ondan geri dönülmesi emredilmezdi.

Beşinci Cevap: Bir rivayette geçen *"benden başkasını buna şahit tut"* ifadesi söz konusu tasarruf için şahitlik yapmanın caiz olduğunu göstermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) bundan imam olduğu için geri durmuştur. Bu açıklama Tahâvî'ye aittir. İbnu'l Kassar da onu doğru bulmuştur. İbn Hacer imamın caiz olan bir şehadetten kaçınması gerektiğine dair herhangi bir durum bulunmadığını söylemektedir.

İbni Hacer aktardığı cevapların çoğunu çeşitli sözlerle yorumlamıştır. O cumhurun görüşünün doğru olmadığını düşünmekte idi. Bundan dolayı konuyu İmam Ahmed'in görüşünü tercih eder bir tarzda sunmuştur. İkinci, üçüncü ve beşinci cevaplarda İbn Hacer Tahâvî'den çeşitli nakillerde bulunmakta ve onları değerlendirmektedir.

Aynî'nin konu ile ilgili sözlerine bakıldığında İbn Hacer'e yakın bir tutum takındığı görülmektedir, Umdetü'l-kârî'de şöyle demektedir: *Bu hadis aracılığıyla evlatlar arasında*

eşitliğin vacip olduğunu savunanlar delil getirmişlerdir. Buhârî, evlatların eşit olmasının vacip olduğunu söylemiştir, Tavus, Sevri ve Ahmed, İshak 'ın görüşü de bu minvaldedir. Bazı Malikiler'den de böyle bir kanaat nakledilmiştir. Bahsedilen Âlimler nezdinde meşhur görüşe göre, evlatlar arasında eşitliğe aykırı bulunan bir tasarruf batıldır. Ahmed'den aktarılanlara göre çocuklar arasında hibede eşitliği gözetmeyen bir tasarruf sahih olmakla birlikte ondan geri dönülmelidir. Ayrıca ondan özel bir sebep varsa bazı evlatlara daha çok verilmesinin caiz olduğu nakledilmiştir. Cumhura göre tesviye/eşitlik müstehaptır. Onlar, evlatların arasını eşitleme emrini mendupluğa, ona karşı çıkmayı kerahete yormuşlardır.[130]

Aynî, İbn Hacer'in ikinci ve üçüncü cevap hakkında Tahâvî'ye cevap vermek istediğini söylemektedir:

*"*Bazıları[131] şöyle demiştir: *'Bahsedilen bağış gerçekleştirilmemiştir. Beşir Nebi'yi ziyaret ederek onun fikrini almıştır. Hz. Peygamber yapmaması gerektiğini salık vermiştir. Bu görüş Tahâvî'ye aittir. Bab hadisinin çoğu tarikinde bu görüşü çürüten hususlar vardır.'*

Ben de şöyle derim: *Bu söz insafı olmayanların sözüdür. Tahâvî bu kanaati temelsiz bir şekilde ileri sürmemektedir. Buhârî'nin şeyhinin Şuayb'dan yani Şuayb b. Ebû Damre'den rivayet ettiğine göre Numan b. Beşir'e babası genç bir köle bağışlamış, bunun doğru olup olmadığını sormak üzere Hz. Peygamber'e gelmiştir.*[132]

İbn Hacer'in Numan'ın büyük olduğu şekildeki görüşe karçı çıkmasına da insafsızlık olarak bakan *Aynî, Tahâvî'nin Yunus b. Abdulala hadisini*[133] *esas aldığını, bu hadise göre köle bağışlanan Numan'ın annesi tarafından Peygamber'e yönlendirildiğini söylemiş, küçük olsa böyle bir yönlendirmenin olmayacağını ileri sürmüştür.*[134]

---

[130] Bedruddin Mahmud İbn Ahmed el-Aynî, *'Umdetu'l-ḲāriŞerhu Sahihi'l-Buhârî*, İdaretu't-Tıbaati'l-Muniriyye, 13/146-147.
[131] Aynî, İbn Hacer hakkında genelde *bazıları* lafzını kullanmaktadır.
[132] Tahavi, *Şerhu Meani'l-Asar*, Kitabu'l-Hibe, *Babu'r-Raculi Yenhalu Ba'da Benihi Dune Ba'dihi*, hadis no: 5842, Süleyman b. Ahmed et-Taberani, *Musnedu'ş-Şamiyyin*, thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, Birinci Baskı, h.1405- m.1984, 4/183, hadis no: 3064. Aynî bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir. *Nuhabu'l-Efkâr fi Tenkihi Mebani'l-Ahbar fi Şerhi Meani'l-Asar*, 14/356.
[133] Tahavi, *Şerhu Meani'l-Asar*, Kitabu'l-Hibe, *Babu'r-Raculi Yenhalu Ba'da Benihi Dune Ba'dihi*, 4/84, hadis no: 5833, Darakutni, *es-Sünen*, Kitabu'l-Büyu', 3/458, hadis no: 2964-29655.
[134] Aynî, *'Umdetu'l-ḲāriŞerhu Sahihi'l-Buhârî*, 13/146-147.

Ancak Aynî'nin Numan'ın yaşı hakkında söyledikleri çok sağlıklı bir görüş bulunmamaktadır. Numan hadisçilerin ittifak ettiği üzere hicretin başında doğmuştu, Hz. Peygamber vefat ettiğinde on yaşını tamamlamıştı.[135]

Bu konuda, İbn Hacer'in Hanefî mezhebine karşı hoşgörüsüzlüğünün olmadığı gözlemlenmektedir, çünkü iki mezhebin sözleri aynıdır. Ancak İmam Tahâvî'ye karşı gizli bir hoşgörüsüzlüğü vardır ve Tahâvî'ye karşı bu tavır daha sonra açıklığa kavuşturulacaktır. Meselenin içtihadı ve fetvası açısından İbn Hacer Hanefî mezhebine karşı hoşgörüsüz değildir ama Hanefî mezhebinin imamlarından birine karşı mutaassıp tavırlara sahiptir.

[135] İbn Hacer, *İntikadu'l-İ'tirad*, 2/182.

4.2.Sütresi Olmadan Ya Da Sütreye Doğru Namaz Kılan Kişilerin Önünden Biri Geçerse Namazın Kesilip Kesilmeyeceği Meselesi:

İmam Buhârî, *Kitabu's-Salat'ta Ebvabu Sutreti'l-Musalli – Babu Men Kale la Yaktau's-Salate Şey'un (Namazı Hiçbir Şey Bozmaz Diyenler Babı)* adlı bir babı açmıştır.

Buhârî'nin rivayetine göre *Hz. Aişe'nin yanında namazı kadın köpek ve eşeğin bozduğu söylenmiştir. O bunun üzerine "Bizi eşek ve köpeklere benzettiniz, ben Hz. Peygamber'i namaz kılarken gördüm, o namaz kılıyordu ben kıble ile onun arasında yatıyordum…" buyurmuştur.*[136]

4.2.1.İncelenmesi İstenen Konu:

Âlimler sütresi olmadan ya da sütreye doğru namaz kılan kişilerin önünden biri geçerse namazın kesilip kesilmeyeceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Maliki, Şafiî ve Hanefîler, namazı hiçbir şeyin durdurmadığını ve kişinin tekrarlaması gerekmediğini söylerken İmam Ahmed, siyah köpeğin namazı durdurduğunu savunmuştur.

4.2.2.Anlaşmazlığın nedeni:

Hz. Peygamber'in fiilleri bazı hadislerle çelişmektedir, Müslim'in Ebû Zer'den rivayet edildiğine göre Nebi (sav) şöyle buyurmuştur: *"Namaz, kadın, eşek ve kara köpek tarafından kesilir."* [137] Öte yandan *Müslim ve Buhârî'nin rivayetine göre Hz. Peygamber namaz kılarken Hz. Aişe onunla kıble arasına cenaze gibi uzanmaktadır/girmektedir.*[138] Hz. Ali'den de namazı hiçbir şeyin kesmeyeceğini içeren bir rivayet aktarılmıştır.[139]

Fetḥu'l-bârî 'ye bakıldığında İbn Hacer'in bap hadisin geliş yollarını tahriç ederek onu açıklamaya başladığı görülmektedir, Hafız şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: *Âlimler bu hadisle amel etmek konusunda farklı kanaatler benimsemişlerdir. Tahâvî ve diğerleri, Ebû Zer hadisinin mensuh olduğunu söylemiştir.* İbn Hacer'e göre tarih ve olay bilinmeden neshe hükmetmek doğru değildir. İbn Hacer açıklamalarına devam etmektedir: *Şafiî ve diğerleri, Ebû Zerr hadisteki kat/kesme olgusunu namazdan çıkmak şeklinde değil saygının/huşunun olmaması şeklinde yorumlamaya meyletmişlerdir. Bahsedilen hadisi rivayet eden Ebû Zer'e*

---

[136] Buhârî, *el-Câmiʿu's-ṣaḥîḥ,* 1/109, hadis no: 514.
[137] Müslim, *es-Sahih,* Kitabü's-Salat, Babu Ma Yesturu'l-Musalli, 1/265, 365, hadis no: 510.
[138] Buhârî, *el-Câmiʿu's-ṣaḥîḥ,* Kitabu's-Salat'ta Ebvabu Sutreti'l-Musalli – Babu Men Kale la Yaktau's-Salate Şey'un, 1/109, hadis no: 515, Müslim, *es-Sahih,* Kitabü's-Salat, Babu'l-İ'tirad beyne Yedeyi'l-Musalli, 1/366, hadis no:268.
[139] İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid,* 1/152.

namazı bozan köpeğin siyah köpekle sınırlandırılmasının hikmeti sorulmuş, o siyah köpeğin bir iblis/şeytan olduğunu söylemiştir. Ahmed şöyle demiştir: Siyah köpeği namazı durdurur, eşek ve kadına karşı insan nefsinde bir şey vardır. [140]

Daha sonra İbn Hacer hadisin önemi hakkında konuşmaya başlamış ve şöyle demiştir: *Delalet vechi, yatan, uyuyan veya uzanan şekilde bir kadının namaz kılanın önüne geçmesini içermektedir. Dolayısıyla yatakta uzanan kadının halinden nesh olduğu anlaşılmışsa diğer durumlar için de hüküm geçerlidir. Hadiste namazı kesen/iptal eden hususlar arasında eşitlik bulunduğu düşünüldüğünde durum böyledir.* [141]

Burada, bu örnekte gördüğümüz gibi, İbn Hacer, herhangi bir tarafa karşı taasubu olmadan meseleyi adil bir şekilde sunmaktadır ancak Aişe hadisi hakkındaki üç itirazı takdim etmesinden İmam Ahmed'in mezhebine meylettiği anlaşılmaktadır.[142] Önceki örnekte olduğu gibi, İbn Hacer, Tahâvî'nin sözlerini aktarmakta ve sonra onu izlemektedir, ancak bu hadis bağlamında Aynî İbn Hacer'e itiraz etmemiştir çünkü sözleri benzerdir.

Aynî Umdetü'l-kârî'de şunları söylemiştir: *"Bir kadın ona karşı namaz kılanın ya da namaz kılarken kendisinin yanından geçtiği kişinin namazını geçersiz kılmamaktadır, bu hüküm Ebû Hanîfe, Malik ve Şafiî de dâhil olmak üzere ilim adamlarının çoğunluğunun görüşüdür. Aynî, Ayşe hadisine karşı çıkan hadislere cevabında şunları söylemektedir: Bir hadis "Hiçbir şey namazı bozmaz hadisi ile kaldırılmıştır." Ama neshin/kaldırmanın olduğuna karar vermek için tarih bilinmelidir, bu bilgi nerededir?"*[143]

Böylece, Aynî İbn Hacer ile aynı hususa karar vermiştir ve ayrıca Tahâvî'nin sözlerini yorumlarken neshe dair bir tarihe ulaşmanın imkânsız olduğunu kabul etmişlerdir.

Ancak başka bir yerde Aynî İbn Hacer'in sözlerini iletmekte ve onlara dair yorumlarda bulunmaktadır: "*Bazıları Tahâvî'den onun mensuh olduğunu aktardı, sonra tarihin bilinemediğini söyledi ve hadisler arasında cem imkânsız olmadıkça neshin iddia edilemeyeceğini ileri sürdü. Bunu kabul edemeyiz. Çünkü İbn Ömer gibi birisi, namaz kılanın önünden geçen kadın, eşek ve namazı kestiğini aktardıktan sonra "Bir Müslümanın herhangi bir şey için namaz etmesini engellemez." hadisini rivayet etmiştir."*[144] Bu sözler,

---

[140] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 1/701.
[141] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 1/702.
[142] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 1/702.
[143] Aynî, *Umdetu'l-Kari*, 4/114.
[144] Aynî, *Umdetu'l-Kari*, 4/299-300.

Aynî'nin, ilk başta söylediklerini unutmuş gibi davrandığını ve hoşgörüsüzlüğünü/taassubunu göstermektedir.

4.3. Âlim ve Fazilet Sahiplerinin İmamete Daha Layık Olması Meselesi

Buhârî'nin bapta naklettiği hadise göre: Hz. Peygamber hastalığı daha şiddetli hale geldi ve dedi ki*: "Ebû Bekir'i öne geçirin ve insanlara namaz kılmasına izin verin"* buyurdu.[145] Bu hadise Peygamberimizin hayatında gerçekleşmiştir.

Namaza Durulduğunda Kıraatte Eşitlerse Büyüklerin İmam Olması Babı: Malik b. el-Huveyris'ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Namaz vakti geldiğinde içinizden biri ezan okusun ve en büyüğünüz imam olsun."[146]

4.3.1.İncelenmesi İstenen Konu:

Âlimler kimin imamete layık olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Malik, Şafiî ve Ebû Hanîfe şunları söylemiştir: İnsanlara en anlayışlı/fakih kişiler imam olmalıdır. İmam Ahmed ise "İnsanlar arasında okuyuşu en yüksek olanlar imamlık yapmalıdır" demiştir.

İhtilafın nedeni şudur: Hadiste *"Topluluğa Allah'ın kitabını en çok okuyanlar imam olur. Eğer Kur'an konusunda eşitlerse sünneti en iyi bilen imam olur. Sünnet hususunda eşitlerse aralarında hicret bakımından en kıdemlisi imam olur."* buyurulmuştur. Bu hadis müttefakun aleyhtir. Ebû Hanîfe de gibi hadisi zahiri mana ile anlayan Âlimler vardır. Bazı Âlimler nezdinde ise "Kur'an'ı en çok okuyan" ifadesi "daha fakih" anlamına gelmektedir. Hz. Ebûbekir, Peygamberimizin (sav) hayatında sahâbeye imamlık etmiştir, ancak Kur'an'dan daha çok parça ezberleyen sahabiler bulunmaktaydı.[147]

İbn Hacer, "*Babu Ehli'l-'İlmi ve'l-Fadli Ehakku bi'l-İmameti"* babındaki hadisin şerhinde fazilet ve ilim ehlinin kendilerinden daha düşük ilim ve fazilet sahiplerine tercih edilmesi gerektiğini söylemektedir.[148] Aynî bu hadisten âlimlerin imamlık konusunda cahillere üstün tutulması gerektiğini savunmaktadır. [149]

---

[145] Buhârî, *el-Câmiʿu'ş-şaḥîḥ,* 1/136, hadis no: 679. Farklı noktalarda hadis tekrar edilmiştir. Buhârî, Kitabu'l-Ezan, Babu İza Beka'l-İmam, 1/144, hadis no:716.

[146] Farklı noktalarda hadis tekrar edilmiştir. Buhârî, *el-Câmiʿu'ş-şaḥîḥ,* hadis no: 604-605-628-653- 2693 – 5662 - 6819.

[147] İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid,* 1/122.

Not: İbn Rüşd ve İbn Kudame el-Makdisi, Ebû Hanîfe'nin kanaatini Kur'an'ı daha çok okuyanın imamlık yapması şeklinde vermişlerdir. Bkz. İbn Kudame el-Makdisi, el-*Muğni Şerhu Muhtasari'l-Hıraki*, Mektebetu'l-Kahire, 1388-1968, 2/133-134.

[148] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 2/193-194.

[149] Aynî, *Umdetu'l-Kari*, 5/202.

El-Muhakemat adlı eserin sahibi olan Busiri, hakkın/doğru kanaatin Aynî'ye eşlik ettiğini seksen üçüncü muhakemede belirtmekte, imamete layık olanın daha bilgili kişinin olduğunu söylemektedir. [150]

Sonra İbn Hacer sözlerini iki baptan sonra tamamlamış ve şöyle demiştir: Müellif şöyle bir bap açmıştır: *"Babu İza İstevu fi'l-Kıraaeti Fe'l-Yeummehum Ekberuhum*: *Eğer okumada eşitler ise, o zaman en büyükleri onlara imamlık edecektir."* Bu bapta geçen Malik b. Huveyris hadisinde bap başlığında belirtilen hüküm çıkarılabilmektedir, ancak hadiste muhatapların okumada eşit olduğu konusunda açık bir ifade yoktur. Zeyn b. Müneyyir ve diğer isimler müellifin sahâbelerde genel olarak benzer hicret ve ikamet durumlarının, aynı amaçların bulunduğunu ve gençler açısından anlayış kapasitesinin eşit olduğunu düşündüğünü belirtmişler, böyle bir bap tercümesini sunduğunu aktarmışlardır. Sahâbeye dönük olarak onların belirli bir kişi ile sınırlandırmadan birbiri ardında namaz kılmasını – ibadet etmesini emretmesi dini anlayış ve bilgilerde denk olduklarını göstermektedir. Ebû Mesud'un hadisinde geçen "Onların en çok okuyanı- أقرؤهم" ifadesiyle, daha fakih olan ya da zahiri anlamıyla "daha çok okuyan kişinin" anlatılmak istendiği vurgulanmıştır.[151]

Sonra İbn Hacer, âlimlerin kanaatlerini aktarmaya devam etmiştir, dileyen kitabın ilgili bölümünü inceleyebilir.

Aynî şunları söylemiştir: *"Âlimler kimin imamete evla olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir ve bir grup daha fakih olanın imamete layık olduğunu ileri sürmüşlerdir. Cumhurun, Ebû Hanîfe ve ashabının görüşü de böyledir. Ebû Yusuf, Ahmed ve İshak okuyuşu en güçlü olanın imamlığını savunmuşlardır. İbn Sirin ve bazı Şafiîler de kıraati daha iyi olanın namaz kıldırmak için tercih edilmesini doğru bulmuşlardır."*[152] Aynî, İbn Hacer gibi, düşünce mezheplerin sözlerinden bahsederek ve onları detaylandırarak uzatmıştır.

Önceki örnekte İbn Hacer'in mezhebi ile uyumlu olduğu için Hanefî mezhebinden bahsetmemiştir, Aynî ve İbn Hacer arasındaki konunun delillerini sunumunda yakınlaşma gözlemlenmektedir. İbn Hacer, Hanefî mezhebine karşı hoşgörüsüzlük göstermemiştir. İbn Hacer genellikle tartışmalı meselelerde delilleri sunmakta ardından bir fırsat yakaladığını düşünerek, "Hanefîlerin aksine" ifadesi ile Hanefîler'e yanıt verip mezheplerini zayıflatmaya

[150] Busıri, el-Muhakemat, 148.
[151] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 2/201-202.
[152] Aynî, *Umdetu'l-Kari*, 5/202-205.

çalışmaktadır. Aynî ise her zaman cevap vermeye çalışmakta ve daha fazla ayrıntı sunmaya gayret etmektedir.

Not: Hanefî mezhebi ile Şafiiler arasındaki kimi tartışmalı konular İbn Hacer mutaassıp değil adil bir şekilde sunmuştur, bu meselelerde İbn Hacer Hanefîler'e karşı hoşgörüsüzlük göstermeyecektir. Bu nedenle, taassup gösterdiği tartışmalı konulardan bahsetmeden önce bu sorunlardan bahsetmek uygundur.

4.4 Vitir namazı vacip midir?

İmam Buhârî, Vitir Kitabı'nda/Kitabu'l-Vitr, Sefer Esnasında Vitir/*el-Vitru fi's-Sefer* adında bir bap açmıştır.

قال الإمام البخاري في كتاب الوتر: باب الوتر في السفر، وفيه عن ابن عمر قال: كان النبي صلى الله عليه وسلم يصلي في السفر على راحلته حيث توجهت به يومئ إيماء صلاة الليل إلا الفرائض، ويوتر على راحلته

Bu bapta İbn Ömer'in hadisi yer almıştır: *Nebi (sav) yolculukta bineği üzerinde gece namazını ima ile kılmaktaydı, bineği nereyse yönelirse oraya yönelmekteydi, farzlar hariç böyle yapmaktaydı, vitir namazını da bineği üzerinde kılmaktaydı.*[153]

4.4.1.İncelenmesi İstenen konu:

Âlimlerin çoğu zorunlu olan namazların sadece beş vakitle sınırlı olduğunu düşünmektedir, ancak İmam Ebû Hanîfe ve arkadaşları, vitirin beş vakitle birlikte vacip olduğunu kabul etmektedir. İhtilafın kaynağı, delillerin çelişkisidir. Cumhurun kaynakları beş vakit namaz dışında zorunlu bir hadis olmadığını belirten hadislerdir:

Örnek: Meşhur Bedevi hadisinde bedevi *"Gece ve gündüz beş vakitten başka bir namaz var mıdır?"* demiştir. Allah resulu "Gönüllü olman dışında, hayır!" buyurmuştur.[154]

Mefhumu bakımından vitrin vacip olduğu sonucu çıkarılabilecek hadislere dair örnekler ise şu şekildedir:

Amr b. Şuayb'ın babasından ve dedesinden rivayet ettiğine göre Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Allah sizin namazlarını bir namazla artırmıştır, o da vitir namazıdır, onu muhafaza edin."* [155]

Büreyde el-Eslemi'den (r.a) rivayet edildiğine göre Nebi *"Vitir haktır, kim vitir kılmazsa bizden değildir"* demiştir.[156] Bu hadislerde geçen ziyadenin/artırmanın nesh anlamına geldiğini savunan ancak hadislerin o dereceye ulaşmadığını düşünenler vitri vacip

---

[153] Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ*, 2/25, hadis no: 1000.
[154] Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ*, Kitabu'ş-Şehadat, Babu Keyfe Yustahlefu, 3/179 hadis no: 2678, Kitabu'l-İman, Babu'z-Zekat min el-İslam, 1/18, hadis 46, Kitabu's-Savm, Babu Vücubi's-Savmi 3/24, hadis no: 1891, Kitabu'l-Hiyel, Babun fi'z-Zekati, 9/23, hadis no:6956
[155] Ahmed b. Hanbel, *Müsnedu'l-İmam Ahmed*, Müsnedu Abdilllahi Amr, thk. Şuayb el-Arnavut, Adil Mürşid ve diğerleri, 2001, hadis no: 6693, İbn Ebi Şeybe, Ebûbekir b. Ebi Şeybe, *el-Musannef fi'l-Ehadis ve'l-Asar*, thk. Kemal Yusuf el-Hut, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad, 1409, 2/92, hadis no: 6858, Tayalisi, Ebû Davud et-Tayalisi, *Müsnedu Ebi Davud et-Tayalisi*, thk. Muhammed et-Türkî, Dar Hecer, Mısır, 1999, 4/21, hadis no: 2377.
[156] Ebû Davud Süleyman b. el-Eşas, *Sünenu Ebi Davud*, Kitabu's-Salat, Babu fimen Lem Yutir, thk. Şuayb el-Arnavut, Muhammed Kamil, Risale, 2009, 2/559, hadis no: 1419.

görmemiştir. Ziyadenin neshi gerektirmediğini tercih edenler ise vitrin vacip olduğunu söylemiştir. Ancak Hanefîler usul açısından nasstaki bir ziyadenin nesh gerektireceğini söylemiştir.[157]

İbn Hacer, yukarıda belirtilen hadisi açıklarken şöyle demiştir:

"(إلا الفرائض - Farzlar hariç), yani zorunlu namazlar diğer namazlar gibi binek üzerinde kılınmamıştır. Vitrin farz/vacip olmadığına delil olarak kullanılmıştır. Hanefîlerden vitrin vacip olduğunu söyleyenler ise farz ile vacip arasında ayrım olduğunu belirterek hadisin vacibin nefyini içermediğini ifade etmiştir. Şeyh Ebû Hamid, Ebû Hanîfe'nin iki arkadaşının kendisine uymadığını, vitrin vacip olduğu konusunda yalnız kaldığını ileri sürerek abartmıştır. Bu durum, İbn Ömer'in vacip ve farz ayrımına/temyizine bağlıdır. İbn Ebi Şeybe, Said b. el-Müseyyeb, Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mesud ve Dahhak'tan vitrin vacip olduğunu aktarmıştır. Aynı şekilde Mücahid'den vitrin vacipliğini nakletmiştir ancak bu haber sabit olmamıştır. İbnu'l-Arabi Malikilerden Esbağ ve Sahnun'dan vitrin vacip olduğu kanaatini bildirmiştir. Belki de İmam Malik'in şu sözünden bu hükmü çıkarmıştır: Kim onu terk ederse/bırakırsa tedip edilir, şehadetinde cerh gerektir." [158]

Yukarıda İbn Hacer'in konuyu adil bir şekilde sunduğu, bazı bilginlerin bu hadisten vitrin farz olmadığını çıkardıklarından bahsetmiştir, daha sonra Hanefîlerin farz ve vacip arasındaki ayrımdaki çelişkilerine cevabından söylemiştir. Hanefîlerin İbn Ömer'in farz ve vacip arasındaki ayrımına bağlı olduğunu sonra vitrin vacipliği hususunda yalnız kaldığı iddia edilen İmam Ebû Hanîfe'yi savunmuş, Malikiler gibi aynı görüşte olan diğer mezheplerden bahsetmiştir.

Aynî, burada olduğu gibi Hanefî düşünce mezhebine karşı belirgin bir hoşgörüsüzlüğü olmasa bile İbn Hacer'in sözlerini beğenmemiştir. Bu bağlamda İbn Hacer'in taassuba başvurmadığını göstermek üzere Aynî'nin sözlerini aktarmak ve onları yorumlamak gerekmektedir.

Aynî şunları söylemiştir: *Bazıları şöyle demiştir: Hadis, vitrin farz olmadığını ve Peygamberin özelliklerinden biri olmadığına delil getirmek/istidlal için kullanılmıştır. Dedim ki: Biz de vitir farz değil diyoruz ancak bahsettiğimiz kanıtlardan dolayı vaciptir. Kim farz ile*

---

[157] İbn Rüşd, Bidayetü'l-Müctehid, 78.
[158] İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî* , 567-568.

vacibi birbirinden ayırmazsa dille çatışır, dil anlamı şeri manada da gözetilmektedir. Ebû Katade hadislerinde onun vacip olduğu açıkça belirtilmiştir/tasrih edilmiştir.

Malik'in Muvatta adlı eserinde İbn Ömer'e "Vitir vacip midir" diye sorulduğu bildirilmiştir. Abdullah şöyle demiştir: Peygamber ve Müslümanlar vitir yapmışlardır. Bu cevap onun vacip olduğunun açık bir göstergesidir. Onun sözleri vitrin Müslümanlar için bir yol haline geldiğini ve onu terk edenin Yüce Allah'ın "İnananların yolundan başka yol edinir"[159] buyruğu kapsamına girdiğini belirtmektedir."[160]

Aynî'nin sözlerinden şu noktalar ortaya çıkmaktadır:

Birincisi: "Farz ile vacibi ayırmayan dille çarpışır:" Bu konudaki gerçeği tespit etmek için, eşanlamlı yahut farklı anlamlı olup olmadıklarını tespit etmek üzere sözlüklere başvurulmalıdır.

İbn Manzur V-C-B وجب maddesini şöyle açıklamaktadır: وجب: وجب الشيء يجب وجوبا أي لزم

Vecebe'ş-şey'u vücuben: lezime: Gerekli olmak, lazım olmak[161]

Farz فرض maddesinde şöyle demiştir:

فرضت الشيء أفرضه فرضا وفرضته للتكثير: أوجبته. والفرض: ما أوجبه الله عز وجل، سمي بذلك لأن له معالم وحدودا. وفرض الله علينا كذا وكذا وافترض أي أوجب. وقوله عز وجل: فمن فرض فيهن الحج أي أوجبه على نفسه بإحرامه.

İbnü'l-Manzur F-R-D فرض maddesinin açıklamasını uzatmıştır, onun anlamlarından biri gerektirmek – vacip kılmak olduğunu belirtmiştir.[162] Aynî'nin itirazları bu açıklamayla uymamaktadır. Şeyh Ebû İshak eş-Şirazi, Hanefîlerin farz ve vacip arasındaki ayrımının, Hanefî fıkıh usulündeki yanlışlardan olduğunu ileri sürmüştür. [163]

İkincisi: İbn Ömer'den nakledilen rivayet ve onun vücup beyanını içerdiği iddiası:

İbn Ömer, cevapta evet dememiştir, cevabından selefin çoğunun vitir sünnetini koruduğunu anlaşılmaktadır ve bu durum, sabah namazının sünneti, kuşluk, tahıyyetu'l-mescid namazları gibi sünnetlerin geneli için geçerlidir. Aynî bu sünnetlerin vacip olduğunu benimsemektedir. İbn Ömer "evet" diyerek cevap verse bile, usul terminolojisi henüz

[159] Nisa 4/115
[160] Aynî, *Umdetu'l-Kari,* 7/15.
[161] İbn Manzur, *Lisanu'l-'Arab,* 15/155.
[162] İbn Manzur, *Lisanu'l-'Arab,* 11/160.
[163] Ebû İshak İbrahim b. Ali eş-Şirazi,, *el-Luma' fî Usuli'l-Fikh*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424 -2003 , 23.

oturmadığı için hadisten Aynî'nin istediğini çıkarmak zorunlu olmaz. Dolayısıyla ifade Cuma günü yıkanmak gibi sözlük anlamı bağlamında değerlendirilmelidir. Hadiste şöyle buyrulmuştur: "Cuma günü yıkama her baliğ/muhtelim için bir vaciptir."[164]

İmam Şafiî şöyle demiştir: Resul-i Ekrem Efendimiz: "Cuma günü yıkamak vaciptir" buyurdu ve yıkanmayı emretti. Bu emir iki ihtimal barındırmaktadır. Gusül/yıkanma olmadan namazın geçersiz olması şeklinde onun vacip sayılması ya da temizlik, ahlak ve seçim olarak gereklilik anlamında vacip olması. [165] Hz. Osman'ın bir Cuma günü Hz. Ömer'in yanına gusletmeden girmesi, Ömer'in de ona yıkanmayı emretmemesi[166], hadiste geçen buyruğun seçim/ tercih meselesi olduğunu göstermektedir.[167]

Üçüncüsü: Aynî'nin "Kim onu terk ederse Müminlerin yolu dışında bir yola girer" sözü

Aynî'nin vitrin vacip olmadığını söyleyen bilginlerin çoğunu inananların yolu dışında olmakla suçlaması şeklinde anlaşılabilecek bu ifade, doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilmemektedir.

İbn Rüşd'ün ifade ettiği gibi anlaşmazlığın nedeni, delillerin çelişkisidir, dolayısıyla mesele ictihadi bir hüküm meselesidir, herkes kendi nezdinde güçlü olan kanaate yönelecektir. Aynî mezhep taassubu sonucu âlimleri yanlış bir yol izlemekle suçlamıştır.

Bu konudaki yorumunda, Muhakemat sahibi Busıri'nin sözlerinden bahsetmek için uygun olacaktır. Aynî'nin İbn Hacer'e itirazını ilettikten sonra şöyle demiştir: *Âlimlerin onu kılanın sevabı kılmayanın cezası olacak şekilde vitrin farz olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. Farz olmamakla birlikte vitir şeriat tarafından güçlü bir şekilde ve bütün sünnetleri geçen tarzda emredilen bir hususdur. Vacip Hanefîler için sünnet ve farz arasında bir vasıta olduğundan onu vacip olarak isimlendirmişlerdir. Ancak cumhurun nezdinde farz ve sünnet arasında vasıta yoktur, çünkü vacip terimi gibi onlar için farz kelimesiyle eş anlamlıdır. Ancak Hanefîlerin "vacip" olarak adlandırdığı husus sünnetlerin en yükseği*

[164] Buhârî, *el-Câmiʿu'ş-şaḥîḥ,* Kitabu'l-Cum'ati, Babu Hel Ala Men Lem Yeşhed el-Cum'ate Guslun, hadis no: 896, 879.
[165] Muhammed b. İdris eş-Şafii, *er-Risale*, thk. Ahmed Şakir, Mektebetu'l-Halebî, Birinci Baskı, 1940, 1/302.
[166] Buhârî, *el-Câmiʿu'ş-şaḥîḥ,* Kitabu'l-Cum'ati, Babu Fadli'l-Cum'ati, 2/3, hadis no: 882.
[167] Muhammed b. İdris eş-Şafii, *er-Risale,* thk. Ahmed Şakir, Mektebetu'l-Halebî, Birinci Baskı, 1940, 1/302.

olarak, onların nezdinde bu ibadeti terk edenler cezalandırılmayı hak etmektedir, cumhura göre cezayı hak etmemektedir. [168]

[168] Busiri, *el-Muhakemat,* 197.

4.5. İki Temizliği Kaybedenin Hükmü

Buhârî, Teyemmüm kitabında *Babu İza Lem Yecid Ma ve La Turaben*/*Su ya da toprak bulunmazsa* şeklinde bir bap açmıştır. Bu bapta gelen rivayette sahabilerin namaz kıldığı ve onlarla birlikte sularının bulunmadığı bilgisi geçmektedir. Sahabiler Hz. Peygamber'e bu durumu şikâyet etmişler, Allah Teâla teyemmüm ayetini göndermiştir.[169]

4.5.1.İncelenmesi İstenen Konu

İki temizliği kaybeden kişi ile asıl temizlik olan gusül ve abdest temizliğini kaybeden veya alternatif temizlik olan teyemümü bulunmayan kişidir.

5.5.2.Meselenin görünümü:

İbadet etmekle mükellef kişi her iki temizlemeyi de kaybedebilir: Asıl temizlik su ile temizliktir, onun bedeli ise temiz toprak ile teyemmüm almaktır. Âlimler su veya toprakla temizlenemeyen kişiye namaz gerekip gerekmediği hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bir yere asılan/bağlanan ya da hapsedilen, değişik hastalıkları bulunan, su ve toprakla temizlenme imkanı olmayan kişilerin hali bu duruma örnek olmaktadır.

İbn Hacer şöyle dedi: *Hadis, iki temizliği de kaybeden için namaz kılmanın farz/zorunlu olduğuna dair kanıtlar içermektedir. Bunun nedeni, ashabın farz olduğuna inanarak namaz kılmalarıdır ve eğer namaz yasaklanmış olsaydı, Peygamber – Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun – onların bu davranışını inkar edecekti. Şafiî, Ahmed ve muhaddislerin cumhuru bu kanaattedir ancak iadenin gerekip gerekmediği (vacip olup olmadığı) hakkında ihtilaf etmişlerdir. Ebû Hanîfe ve Malik meşhur görüşlerine göre "Namaz kılmaz" demişlerdir. Ebû Hanîfe ve arkadaşları kişin kaza etmesi gerektiğini söylemiştir. Sevri ve Evzai de onun kanaatini paylaşmıştır. Malik Medinelilerin nakline göre kazanın vacip olmadığını belirtmiştir. Bu dört söz, meseledeki ünlü kanaatlerdir. Nevevî Şerhi'l-Muhezzeb'de İmam Şafiî'nin eski görüşünü şöyle aktarmaktadır: Namaz kılmak müstehap ve onu tekrarlamak zorunludur ve böylece meseleye dair sözler beş olur. Allah daha iyi bilendir.*[170]

---

[169] Buhârî, 1/74, hadis no: 336.
[170] İbn Hacer el-Askalânî, Fetḥu'l-bârî , 1/524-525.

İbn Hacer'in bu konuşmasında konuyla ilgili mezheplerin sözlerini eşit olarak sunduğu ve Ebû Hanîfe'nin sözlerini eleştiri veya itiraz bildirerek takip etmediği gözlemlenmektedir.

Aynî konuyu şöyle değerlendirmektedir: Bu konu tartışmalı olup hakkında dört söz vardır. Ashabımız arasında en doğru olan görüş şudur: Kişinin namaz kılması ve sonra tekrar etmesidir.

İkincisi: Namaz kılması gerekmez ama gerek kılsın gerek kılmasın, ona kaza gerekir.

Üçüncüsü: Onun namaz kılması yasaktır/haramdır çünkü o abdestini bozmuştur ve tekrar etmelidir, bu kanaat Ebû Hanîfe'nin sözüdür (Allah ondan razı olsun)

Dördüncü: Namaz kılması farzdır ve onun tekrarlanması zorunlu/farz değildir. Bu kanaat, delil bakımından en güçlü görüş olup Müzeni'ye aittir ve hadis onu desteklemektedir.[171]

Aynî'nin sözlerinin aktarılması aracılığıyla onun tavrının İbn Hacer'e yakın olduğu anlaşılmaktadır. O, İbn Hacer'in ifadelerini eleştirmemiştir. Bu durum İbn Hacer'in bu bağlamda Hanefî mezhebine karşı fanatik/mutaassıp olmadığını gösterir.

[171] Aynî, Umdetu'l-Kari, 4/11.

5.Hanefî Ve Şafiî Arasındaki Çekişmeli Konularda Hanefî Mezhebinin Delillerini Sunarken İbn Hacer'in Benimsediği Taassup Yöntemi

Yukarıda belirtildiği gibi, Hanefî ve Şafiî mezhepleri arasında hemfikir olan konularda İbn Hacer'in Hanefî okuluna karşı hoşgörüsüzlüğü yoktur, çekişmeli konularda İbn Hacer'in bahsedilen mezhebe karşı tahammülsüzlüğü vardır ve örneklerle gösterilecektir. İbn Hacer, Hanefî mezhebine karşı ince ve akıllı bir şekilde mutassıptır. Sözlerini iyi çalışıp düşünen onun tahammülsüzlüğünü fark edecek ve gözlemleyecektir. Şafiîler'in delilini meseleyi sunarken hatırlatmaktadır ve okuyucu başka bir yol olmadığını düşünene kadar onu tartışmaktadır ve daha sonra onun hükmünü delil ve zihinsel yönlerle desteklemektedir, Hanefîlerin delilleri ihmal etmektedir. Mezhep fanatizm İbn Hacer döneminde yaygın olgulardan biridir, İbn Hacer, Şafiî mezhebini güçlendirmek veya savunmak hakim atmosferden etkilenmiş olmalıdır. Fakat İbn Hacer'in taassubu, Aynî'nin Hanefî mezhebine taassubu ile aynı tarzda değildir, onun mezhebe bağlılığı ve onu savunma çabası çok daha belirgindir.

5.1.Hanefîlerin Delillerine Kısaca Değinmek, Sonra Cevap Vermek:

Örneğin: El-Buhârî, "Kitabu'l-İcare/Ücretle Çalıştırma Kitabı" adlı bölümde şu şekilde bir bap açmıştır:

Babu Ma Yu'ta fi'r-Rukyeti ala Ahyai'l-Arab bi-Fatihati'l-Kitab

(Arap Mahallelerinde Fatiha ile Rukye Karşılığında Neler Verildiğine Dair Bap)

İbn Abbas'tan (r.a) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, "Ücret almaya en layık olduğunuz şey Allah'ın kitabıdır" demiştir.

Bu baptaki Ebû Said hadisi ise şunları içermiştir: …*Allah Resulü'ne yaklaştılar, bu yüzden ondan bahsettiler ve şöyle dedi: "Peki bunun rukye olduğunu sana ne öğretti?"Sonra dedi ki, "İsabet etmişsiniz, bölün ve bana bir pay verin." Peygamber güldü.*[172]

5.1.1.Kur'an'ı Öğretmek İçin Ücret Almak:

[172] Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ,* 3/72, hadis no: 2276, Kitabu't-Tıbb, Babu'n-Nefes fi'r-Rukye, 7/133, hadis no: 5749.

Rukye, İbn Hacer'in dediği gibi şifa istenen kelimelerdir.[173] İbn Hacer hadis hakkındaki yorumunda şunları söylemiştir: *Âlimlerin çoğu bu hadisleri Kur'an öğretmek için ücret almaya izin verilebildiğinin delili olarak aktardılar. Hanefîler ise çoğunlukla aynı fikirde değildir, Kur'an eğitiminde ücret alınmasını yasaklamışlar ama tedaviyle para kazanmaya cevaz vermişlerdir.*

Dediler ki: Kur'an'a öğretmek ibadettir ve ödül Allah içindir. Rukye için de aynı şey geçerli olmasına rağmen bu haberden dolayı ücret alınmasına izin verdiler. Bazıları bu hadiste ödül ve parayı dini ödülle açıkladı. Hadiste geçen hikâyenin bağlamı, bu yorumu reddeder. Bazıları, Kur'an'ı öğretmek için ücret alınması karşılığında tehdit barındıran hadislerden sonra iznin kaldırıldığını iddia etmiştir. Bu hadisler Ebû Davud ve diğerleri tarafından anlatılmıştır.[174]

İbn Hacer, olasılık temelinde dini bir kararın kaldırılmasının/neshedilmesinin kanıtlanmadığını ve reddedildiğini düşünmüş, aksine hadislerin bir yasak içermediğini bildirmiştir, ona göre bahsedilen hadislerin bu argümanla hiçbir ilgisi yoktur. İbn Hacer bu meseleye Kur'ân-ı Kerîm öğretmek karşılığında evlendirmek babında yeniden döneceğini söylemiştir.

Şafiîleri içeren cumhur Kur'an'ı öğretmek için ücret almasına izin vermektedir, Hanefî mezgebi eğitimde bunu yasaklamış ve rukyede izin vermiştir. Yukarıdaki alıntılar aracılığıyla İbn Hacer'in Hanefîlerin kanıtı üzerine yaptığı konuşmada, onları tam olarak zikretmediği ve şazz bir görüş olan hadisteki ücreti sevap olarak açıklamayı tercih ettiği not edilmektedir.

İbn Hacer Hanefîlerin delillerine cevap olarak "Hadislerin hiçbirinde açık bir şekilde yasaklama olmadığını", ve "bahsi geçen hadislerde Hanefîler için argüman olmadığını" belirtmiştir. -Aynî de ona şöyle cevap vermiştir "*Bazıları dedi:Bu hadislerde hüccet olan bir husus yoktur, sahih hadisler arasında çelişki bulunmamaktadır: Ben de derim ki, tehdit oldukça şiddetlidir, hadislerde menin/yasağın net bir şekilde belirtilmediği iddiasını kabul etmeyiz.* İbn Hacer *İntikadu'l-İtirad* adlı kitapta Aynî'nin bu itirazına yer vermiş, ancak onu yanıtlamamıştır. [175]

---

[173] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî,* 4/530.
[174] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 4/530.
[175] İbn Hacer, *İntikadu'l-İtirad,* 2/30

İbn Hacer, kendini Hz. Peygamber'e hibe eden kadın hadisi[176] ile ilgili olarak Evlilik Kitabında bu konudaki araştırmayı tamamlayacağını söylemiştir. Ona göre ücret karşılığı çalışmak mehir yerine geçebilmektedir. Bu fetva, İmam Şafiî, Ahmed, Malik ve diğerlerinin görüşleridir. Hanefîler, özgür insan için buna cevaz vermezken köleye böylesi bir ruhsatın geçerli olabileceğini söylemektedir. Ancak Kur'ân'ın öğretimi karşılığında ücret almayı istisna tutmuşlar, ilahi kitabı belletmek/okutmak mukabilinde ücret almanın haram olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Kadı İyad, Hanefîler dışındaki tüm bilginlerin Kur'an'ı öğretmek için ücret alınmasına izin verdiğini söylemiştir.[177]

İbn Hacer'in kendisinden aktardıklarına göre Tahâvî şöyle demektedir: *"Üzerinde icma olan asıl şudur: Bir adamın para karşılığında Kur'an'dan herhangi bir sure öğretmek için bir kişiyi tutması sahih olmaz, çünkü ücretle çalıştırma sadece belirlenen-muayyen bir iş için geçerlidir. Mesela Kur'an'dan herhangi bir sure öğretmek için evin satılması doğru olmaz, öğretimle Aynîn/nesnenin edinilmesi geçerli olmazsa – menfaatler hakkında tasarruf/ücretli işçilik de caiz değildir."*

İbn Hacer, Tahâvî'nin bahsettiklerine cevaben şöyle demiştir: *"Öğretilmesi şart koşulan husus bazı tariklere göre belirlenmiştir/muayyendir. Hadiste öğretme süresi hakkında cehaletin bulunduğu iddiasına karşılık ise şunlar söylenebilir: Eşlerin arasında bu durumu affetmek mümkündür çünkü eşlerin arasında hoş geçimin devam etmesi istenmektedir, esasında 20 ayetin öğretilme süresi bakımından kadınların anlayışları genellikle farklı değildir.[178]* İbn Hacer'in Hanefîlerin hadislerden delillerini zikretmememiş, Tahâvî ve onun sözleri açısından konuyu değerlendirmiştir."

Umdetü'l-kârî'ye bakıldığında Aynî'nin, İbn Hacer'in sunmadığı ve Hanefîlerin temel aldığı kimi hadislerden bahsettiği anlaşılmaktadır: *"Ebû Hanîfe ve arkadaşları şöyle demiştir: 'Allah Teâlâ'ya yapılan hiçbir ibadette ücret alınması caiz değildir, Kur'ân-ı Kerîm öğretmek karşılığında edinilen mal -para caiz değildir.' Allah Teâlâ, 'İnsana ancak çalıştığı ve yorulduğu vardır.'[179] buyurmuştur." Bu söze ilaveten Hanefîlerin delil gördükleri bazı*

---

[176] Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ,* Kitabu'n-Nikah Babu't-Tezvici ale'l-Kur'ani ve bi-Gayri Sudak, 7/20 hadis no: 5149, 2310, 5029, 5135.
[177] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 9/120-124.

[178] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 9/120
[179] Necm 53/39

hadisler bulunmaktadır: Örnekler: "Kur'an okuyun, onunla yemeyin." "Ondan sapmayın, onun hakkında aşırıya gitmeyin, onunla mallarınızı çoğaltmayın."[180]

Ebû Davud'un Ubade b. Samit'ten (r.a) naklettiği rivayet şöyledir: "Suffe cumhurından bazı insanlara Kur'an'ı öğrettim ve aralarından bir kişi bana bir yay verdi, içimden şöyle dedim: Bu bir mal değil, Allah yoluna ok atarım. Halimi Hz. Peygamber'e (sav) sordum, şöyle buyurdu: Allah Teâlâ'nın seni ateşle kuşatmasını istiyorsan, kabul et.[181]

İbn Mace Übey b. Kab'tan (r.a) rivayet etmiştir: "Kur'an'a bir adam öğrettim ve bana bir yay verdi, bu hususu Peygamber'e (sav) bahsettim, o bana şöyle söyledi: Eğer onu alırsan ateşten bir yay alacaksın. Bu cevap üzerine yayı geri verdim." [182]

Beyhaki Şu'abu'l-İman'da Süleyman b. Büreyde ve babası Büreyde'den (r.a) şu hadisi aktarmıştır: "Allah resulü (sav) "Kur'an'ı okuyup onunla yiyen/geçimini sağlayan insanlar Ahiret gününde yüzlerinde kemik olmadan geleceklerdir " buyurmuştur. [183]

Tirmizi İmran b. Husayn'ın hadisinden rivayet etmiştir: "Kur'an'ı okuyun ve onunla Allah'tan isteyin. Sizden sonra bazı insanlar gelecek, Kuran'ı okuyup onunla insanlardan dilekte bulunacaklardır."[184]

Bahsedilen örneklerden Hanefîlerin İbn Hacer tarafından sunulmayan çok sayıda hadisi delil aldığı açığa çıkmaktadır. Bu hadislerin birçoğunun sıhhati hakkında konuşulmuştur. Fakat Aynî, Umdetü'l-kârî'de hadislerin birbirini güçlendirdiğini söyleme eğilimindedir. Bazı âlimler onunla hemfikirdir ve hadisleri cem ve telif etmeye çalışmıştır.

İbn Hacer'in Hanefî mezhebi hakkında kısaca konuştuğunu ve onlara cevap verdiğini ve zihinsel deliller dışında kanıtlardan bahsetmediği gözlemlenmiştir.

Bu konuyla ilgili olarak, cumhurun görüşü olan Kur'an'ı öğretme mukabilinde ücret alınmasına cevaz verilmesi ve Hanefîlerin yasaklama kanaati şeklinde iki fetva aktarılmıştır.

---

[180] İmam Ahmed, *el-Müsned,* Müsnedü'l-Mekkiyyin, Abdurrahman b. Şibl hadisinin ziyadesi, 24/288, hadis no: 15529.
[181] Ebû Davud, es-Sünen, Kitabu'l-Büyu ', Babu Kesbi'l-Ma'lum, 3/290, hadis no: 3416, İmam Ahmed, *el-Müsned,* Tetimmetu Müsnedi'l-Ensar, Ubade hadisi, 37/363, hadis no: 22689, İbn Mace, Muhammed b. Yezid, Sünenü İbn Mace, c:5, thk. Şuayb el-Arnavut ve diğerleri, Daru'r-Risale el-'Alemiyye, Birinci Baskı, 1430, 2009, 3/286, hadis no:2157.
[182] İbn Mace, *es-Sünen,* Ebvabu't-Ticarat, Babu'l-Ecr 'Ala Talimi'l-Kur'an, 3/287, hadis no: 2158.
[183] Ahmed b. el-Huseyn el-Beyhaki, *Şu'abu'l-İman,* Ta'zimu'l-Kur'an, Faslun fi Terki'l-Mubahati bi'l-Kur'an, Mektebetu'r-Ruşd, er-Riyad, Birinci Baskı, 2003, 4/195, hadis no: 2384.
[184] Muhammed b. İsa et-Tirmizi, *Camiu't-Tirmizi,* Ebvabu't-Tahareti, Babu Ma Cae el-Mau La Yuncisuhu Şey, thk. Ahmed Muhammed Şakir ve diğerleri, Şeriket Mektebet ve Matbaat Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır, İkinci Baskı, 1395 -1975, 5/179, hadis no: 2917.

Bazı hadis âlimleri ise Aynî'nin Hanefîlerin delili olarak sunduğu hadisleri tashih etmiş ve delillerin arasını bulmak için üçüncü bir kavil savunmuşlardır. Bu nedenle, bir Şafiî âlimi olan Begavi *Şerhu's-Sünne* adlı eserinde orta yol bulmaya çalışmıştır. Übeyy'in verdiği eğitimin bir sevap umulan amel olduğunu, ücret alınması durumunda ecrinin iptal olacağının anlaşıldığını, bundan dolayı Nebi'nin onu uyardığını söylemiş, kişi Kur'an öğretmek için baştan beri şart koşarsa bedel almasının İbn Abbas hadisinden ötürü caiz olduğunu belirtmiştir.[185]

Aynı şekilde, *Mealimü's-Sünen* adlı esesinde Hattabi şöyle demiştir: *"Kur'an'ı öğretmek için ücret almanın halleri ve şartları vardır. Onun dışında bir başka Müslüman bu işi yapabilmekteyse Kur'an'ı öğretenin ücret alması caizdir, çünkü bu durum onun için farz-ı ayn değildir. Fakat onun dışında Kur'an eğitimi verecek kimse yoksa ücret alınması helal değildir çünkü bahsedilen öğretim farz-ı ayn olur. Mevzuya dair farklı hadislerin yorumlanmasından böyle bir sonuç çıkmaktadır."*[186]

Yukarıda sunulan sözler aracılığıyla İmam Hattabi'nin yasak ve cevaz bildiren hadisleri düşünerek birleştirmeye çalıştığı ve her alimin hadislere yaklaşma ve zıt rivayetleri birleştirmek için farklı bir bakış açısına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

---

[185] Huseyn b. Mesud el-Begavi, *Şerhu's-Sünne,* thk. Şuayb el-Arnavut, Muhammed Züheyr eş-Şaviş, el-MektEbû'l-İslami, Dımeşk, Beyrut, İkinci Baskı, 1403 – 1983, 8/286.
[186] Hattabi, *Mealimü's-Sünen,* Kitabu'l-Büyu', 3/100.

5.1.2. Köle Ve Atlarda Zekat Meselesi:

İbn Hacer Hanefîlerin delillerini kısaca zikrederek onları cevaplamaktadır:

İmam Buhârî, Zekat kitabında *Babu Leyse ale'l-Müslimi fi Abdihi Sadaka* (Müslümanın Kölesinde Zekat Yoktur) şeklinde bir bap açmıştır.

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Nebi şöyle buyurmuştur: *"Müslümanın kölesinde veya atında zekat yoktur."*[187]

Başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: *Allah onların boyunlarında ve sırtlarında hakkını unutmamamıştır.*[188]

5.1.3.İncelenmesi İstenen Konu:

Köle ve atlarda zekat var mıdır?

Âlimler delillerin farklı olmasından ötürü atların zekatı ilgili olarak farklı görüşler serdetmiştir, cumhur at üzerinde zekat olmaması gerektiğini savunurken Ebû Hanîfe saime ve yavruya sahip dişi ve erkek atlardan zekat alınacağını belirtmiştir. Ebû Hanîfe, hadislerde geçen boyun ve sırtlarındaki hakkın zekat olduğunu ifade etmiştir. Kadı (İyad) Ebû Hanîfe'nin delili olan hadisin amm olmaktan çok mücmel olmaya layık olduğunu, delil olarak kullanılamayacağını ileri sürmüştür. İmam Muhammed ve Ebû Yusuf'un Ebû Hanîfe'ye muhalefet ettiğini söylemiş, Hz. Ömer'in attan zekat aldığının aktarıldığını dillendirmişlerdir.[189]

İbn Hacer şöyle demektedir: İbn Reşid/İbn Rüşd bu hadisle at ve köle cinsinin kastedildiğini söylemiştir. Çünkü tasarrufta bulunan/bulunan kölede ve binişe hazırlanan atta ihtilaf yoktur, köle/boyun sayısına göre zekat alınmayacağında da anlaşmazlık bulunmamaktadır. Kufelilerden bazıları, kıymete göre zekat alınacağını savunmuştur. Buhârî, merfu Ali hadisine işaret etmiştir. *"At ve kölelerdeki zekâttan sizi affettim, gümüş paraların sadakalarını/zekatlarını getirin."*[190] Bu hadis hasendir, Ebû Davud ve diğerleri rivayet etmiştir. Bu konudaki ihtilaf Ebû Hanîfe'den nakledilmiştir.[191]

---

[187] Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ,* 2/121, hadis no: 1464.
[188] Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ,* Kitabu'l-İ'tisam bi'l-Kitabi ve's-Sünne, el-Ahkam Elleti Tu'raf bi'd-Delail, 9/109, hadis no: 7356, başka noktalarda da rivayet etmiştir, hadis no: 4962, 2371, 3646.
[189] İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid,* 210-211.
[190] Ebû Davud, *es-Sünen,* Kitabu'z-Zekat, Babun fi Zekati's-Saime, 3/25, hadis no:1574, İbn Mace, *es-Sünen,* Ebvabu'z-Zekat, Babu Zekati'l-Verıki ve'z-Zeheb, 3/10, hadis no: 1790, Tirmizi, *el-Cami,* Ebvabu'z-Zekat, Ma

İbn Hacer ardından Ebû Hanîfe'den şu sözü aktarmıştır: *Ebû Hanîfe bu hadisle delili göstermiştir. Ancak kıymeti ile zekat alınacağı şekilde ona cevap verilmiştir. Zahiriler, köle ve atlarda mutlak olarak zekat bulunmadığını söylemişlerdir. Onlara İbn Münzir gibi ticaret zekâtının icma ile sabit olduğu şeklinde yanıt verilmiştir. Bu icma hadisin umumunu tahsis etmektedir. Allah daha iyi bilir.*[192]

İbn Hacer Hanefîlerin delillerini muhtasar olarak sunmaktadır, bu öz aktarım okuyucunun Hanefîlerin başka bir delili olmadığı hissine kapılmasına yol açmaktadır. İbn Hacer'in takdim yöntemi razı edici değildir, mezhebinin doğruluğunu göstermektedir.

Aynî, Ebû Hanîfe ve ashabının atın zikredildiği Ebû Hüreyre hadisini delil olarak kullandığını söylemiştir.

Aynî şöyle demektedir: "Kişinin güzellik ve cömertlik amacıyla beslediği, sitri/çiti olan atların sırtında ve karnında Allah'ın hakkı zor ve kolay zamanında unutulmamalıdır. Tahâvî ve uzun olarak Bezzar bu konuda çeşitli rivayetler aktarmaktadır: Tahâvî, atta zekâtın vacip olduğu hususunda *"Kişi atların sırtındaki ve karnınlarındaki hakları tutmasın"* hadisini nakletmektedir.

Bu hadiste vadesi gelen tüm paralarda/mallardaki hakkı gibi Allah'ın atlarda zekat hakkı olduğunun kanıtıdır. Tahâvî tarafından şu rivayet tahriç edilmiştir: "Sâib b. Yezid "Babamın atları kaldırdığını/gözettiğini ve sadakasını Ömer b. Hattab'a ödediğini gördüm."[193] Darakutni de bu hadisi aktarmıştır. Ebû Ömer b. Abdülberr, senediyle Ömer b. el-Hattab'ın Yala b. Ümeyye'ye *Her kırk bir koyundan alın. Attan hiçbir şey alma, her attan bir dinar al ve ata bir dinar vur.*[194] *dediğini* rivayet etmiştir.[195]

Cae fi Zekati'z-Zehebî ve'l-Verıki, 3/7, hadis no: 620. Ahmed b. Şuayb en-Nesai, *Sünenü'n-Nesai,* Kitabu'z-Zekat, Babu Zekati'l-Verık, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Mektebetu'l-Matbuati'l-İslamiyye, Halep, İkinci Baskı, 1986-1406, 5/37, hadis no: 2477, 2478

[191] İbn Hacer el-Askalânî, Fetḥu'l-bârî , 3/383.

[192] İbn Hacer el-Askalânî, Fetḥu'l-bârî , 3/383.

[193] Tahavi*, Şerhu Meani'l-Asar,* Kitabu'z-Zekat, Babu'l-Hayli's-Saime, 2/26, hadis no: 3037, Ahmed b. Amr el-Bezzar, *el-Bahru'z-Zahhar,* thk. Mahfuzurrrahman Zeynullah, (1-9 cilt arası tahkik etmiştir), Adil b. Sad, (10-17 ciltler), Sabri Abdulhalik eş-Şafii (18. Cilt), Medine, Mektebetu'l-Ulum ve'l-Hikem, 1988-2009, 16/41, hadis no: 9076.

[194] Ebû Cafer et-Taberi, *Tehzibu'l-Asar ve Tafsilu's-Sebat an Rasulillah min el-Ahbar*, thk. Muhammed Şakir, Matbaatu'l-Medeni, Kahire, 2/942, hadis no: 1331, Abdurrezzak b. Hemmam es-Sanani, *Musannef Abdurrezzak,* thk. Habiburrahman el-Azami, el-Meclis el-İlmi, Hindistan, Beyrut, el-Mekteb el-İslami, İkinci Baskı, h.1403, 4/35, hadis no: 6889, İbn Zenceveyh, Ahmed b. Hamid el-Horasani, *Kitabu'l-Emval*, es-Sadakatu ve Ahkamuha ve Sünenuha, thk. Şakir ez-Ziyb, Merkez, el-Melik Faysal li'l-Buhus, Birinci Baskı, 1406 -1986, 3/22, hadis no:1887.

Ebû Yusuf, Ebû Abdullah Gurik b. el-Hadram es-Sa'di, Cafer b. Muhammed'in babasından Cabir b. Abdullah'tan naklettiğine göre Resulullah, "*her atta/bireyde bir dinar vardır*" buyurmuştur. İmam'da Darakutni'den nakledilmiştir, Ebûbekir Razi rivayet etmiştir.[196]

Darakutni Süneni'nde Ebû İshak'ın Harise b. Mudarrib'ten rivayet ettiğine göre Şam ehlinden bir grup Ömer'e geldi. Şamlılar, "At ve kölelerden/cariyelerden mallarımız var", zekâtını vermek istiyoruz" dediler. Ömer onlara şöyle sordu: "Benden önce arkadaşım ne yaptı?" Sonra Nebi'nin ashabına danıştı, onlar "Güzel" dediler. Ali ise sustu, Ömer ona sordu, Ali ona şöyle dedi: "Senden sonrakilerin alacağı düzenli bir cizye olmazsa güzeldir." At başına on dirhem almıştır." Darakutni hadisi benzer şekilde aynı senetle tekrar etmiştir, "her beygire/ata bir dinar belirlemiştir" biçiminde nakletmiştir.[197]

İmam Muhammed b. Hasan Kitabu'l-Asar'da şu rivayeti bildirmiştir:

Ebû Hanîfe bize haber verdi, Hammad b. Ebi Süleyman ona haber verdi, Hammad, İbrahim'den nakletmiştir: Nesli istenen saime atlar hakkında dilersen her atta bir dinar veya on dirhem veya kıymetine göre zekat takdir edersin. Böylece gerek dişi gerek erkek atta her 200 dirhemde 5 dirhem zekat olmaktadır.[198] Muhtasar bir şekilde naklettik.[199]

---

[195] İbn Abdilberr, Yusuf b. Abdullah, *et-Temhid li-Ma fi'l-Muvattai mine'l-Meani ve'l-Esanid*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevi, Muhammed Abdulkebir el-Bekri, Vizaratu Umumi'l-Evkaf ve'ş-Şuun el-İslamiyye -Fas, h.1387, 4/216.
Aynî, Hz. Ömer'in atlardan zekat alma uygulamasına dair bahsi uzun tutmuş ve İbn Abdilberr'in ilgili uygulamaya dair haberlerin sahih hükmü verdiğini ifade etmiştir. Aynî, Umdetu'l-Kari, 9/36.

[196] Beyhaki de bu rivayeti aktarmış, Gurik'in bu rivayette teferrüt ettiğini söylemiş, senediyle Ebû Ali b. Ömer el-Hafız'dan rivayet ettiğine göre Gurik b. Ca'fer çok zayıf bir ravidir. Beyhaki, *es-Sünen,* 4/201-202.

[197] Darakutni, *es-Sünen,* Kitabu'z-Zekat, Babu Zekati Mali't-Ticarati ve Sukutiha ani'l-Hayli ve'r-Rakiki, 3/37, hadis no: 2021, Beyhaki, *es-Sünen,* Kitabu'z-Zekat, La Sadakate fi'l-Hayl, 4/200, hadis no: 7414. Taberi, *Tehzibu'l-Asar,* Müsnedu Ömer b. Hattab Radiyallahu Anhu, 2/939. Hakim, *Müstedrek,* Kitabu'z-Zekat, 1/557.

[198] Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybani, *el-Asar,* Babu Zekati'd-Devabb, thk. Halid el – 'Avvad, Daru'n-Nevadir, Suriye, Dimeşk, Birinci Baskı, 1429 -2008, 1/308.

[199] Aynî, *Umdetu'l-Kari,* 9/36-37.

5.2. Mezhebine Taassup-Tahâvî'yi Tenkit Etmek

5.2.1. Suya Düşen Necaset Hükmü:

İmam Buhârî, Kitabu'l-Vudu (Abdest Kitabında) *"Ma Yekau min en-Necasat fi's-Semni ve'l-Mai (Suya ve Yağa Düşen Necasetler)* adında bir bap açmıştır.

İmam Buhârî, Zühri'nin şu sözünü nakletmiştir: Zühri şöyle demiştir: *Suyun rengi kokusu veya tadı değişmedikçe onda bir beis yoktur.*

Bu bapta Ebû Hureyre'den rivayet edilen bir hadis bulunmaktadır: Hz. Peygamber'e bir donmuş yağa düşen fare hakkında soruldu. O şöyle buyurdu: "*Onu atın ve çevresini çıkarın, yağınızı yeyin*[200]*!*

Kitabu'l-Vudu'da ayrıca *el-Bevl fi'l-Mai'd-daim* (Durgun Suda İdrar) adlı bir bap vardır. Ebû Hüreyre'den (r.a) aktarıldığına göre Nebi (sav) şöyle buyurmuştur*: "Sizden hiçbiriniz akmayan suda bevletmesin (idrar yapmasın), sonra olur ki orada yıkanır."* [201]

Suya düşen necasetin üç hali vardır: Birinci Hal: Necasetin suyun temel vasıflarından birini değiştirmesi, yani tat, koku veya rengini farklılaştırmasıdır. Böyle bir su, âlimlerin ittifakıyla, necistir.

İbnü'l-Münzir şöyle demiştir: *"Âlimler, su gerek az gerek çok olsun, suya düşen bir necasetin onu renk, koku veya tat bakımından değiştirmesi halinde bu durum devam ettikçe o necis olur. Onunla abdest almak veya yıkanmak uygun olmaz."*[202]

İkinci Hal: Necasetin suya düşmesi ancak bir vasfı değiştirmemesi durumunda su tartışmasız tahir/temizdir. İbn Münzir de bu konuda icma bulunduğunu söylemiştir.[203]

Üçüncü Hal: Az suda necasetin yer alması ancak vasıflarını bozmaması ise tartışma mahallidir. Az veya çok suyun ne olduğu konusunda ihtilafa düşülmüştür .

İbn Hacer, Feth'te şunları söylemiştir: *Su, değişmedikçe necis olmaz, musannifin getirdiği delillerin toplamından bu anlaşılmaktadır. Müellif diyor ki: (Suda bir beis yoktur), yani her durumda onu kullanmanın yanlış bir tarafı yoktur. Çünkü necaset, koku, tadı veya rengi değiştirmedikçe taharetle hükmedilir. Zühri'nin mezhebi, birçok âlim tarafından*

---

[200] Buhârî, *el-Câmi'u's-ṣaḥîḥ*, 1/55-56, hadis no:235.
[201] Buhârî, *el-Câmi'u's-ṣaḥîḥ*, 1/57, hadis no:239.
[202] İbnü'l-Münzir, Ebûbekir b. el-Munzir, *el-Evsat fi's-Sünen ve'l-İcmai ve'l-İhtilafi,* thk. Sagir b. Ahmed b. Muhammed Hanif Ebû Hammad, Dar Taybe, 1985, 1/260
[203] İbnü'l-Münzir, , *el-Evsat fi's-Sünen ve'l-İcmai ve'l-İhtilafi*, 1/260.

savunulan bir görüş olmuştur. Ebû Ubeyd, Tuhur Kitabında bu görüşü takip etmiş, onun lazımı olarak bir kişinin idrarını bir su kabına yapması halinde suyun vasıflarının değişmemesi halinde onun taharetine hükmedileceğini, böylesi bir iddianın ise oldukça çirkin olduğunu söylemiştir.

Kulleteyn ile tefrik edilmesi kanaatini desteklemiştir. Buhârî senedindeki bir ihtilaf sonucu rivayet etmese de kulleteyn rivayetinin aktarıcıları güvenilirdir, bir grup imam tarafından sahih sayılmıştır.[204] *Ancak, iki kulleteyn miktarı üzerinde mutabakata varılmamıştır. Şafiîi kulleteyni ihtiyaten Hicaz ölçeği bakımından beş kırba olarak görmüş, İbn Abbas'ın "Suyu hiçbir şey necis kılmaz"*[205] *rivayetini kulleteyn ile kısıtlamıştır. Bu hadisi dört sünen sahibi, İbn Huzeyme ve diğerleri aktarmıştır. Zühri'nin ilgili sözüne benzer merfu bir hadis bulunduğu söylenmiştir. Şafiî, böyle bir merfu hadisin ehli hadis nezdinde sabit olmadığını ancak necasetin özelliklerden biri değiştiğinde suyu necis kılması hususunda bir ihtilaf olmadığını bilmediğini bildirmiştir.*[206]

İbn Hacer'in (Buhârî, aktarım zincirinde/senedi hakkında meydana gelen bir ihtilaf nedeniyle onu aktarmamıştır) diyerek verdiği hadis, İbn Ömer'in anlattığı iki kulleteyn hadisidir.

İbn Ömer (r.a) şöyle dedi: Resullah'a (sav) çöl ve taşradaki su konusunda su hakkında sorulmuştur: O şöyle demiştir: Resulullah (sav) "Su iki kulleteyn olursa necaset taşımaz." Hadis, Ahmed, Ebû Davut, Nesai, Tirmizi ve İbn Mace tarafından aktarılmıştır.[207] Sahih olup olmamasında bilginler arasında ihtilaf vardır, hadisin metninde ve senedinde konuşulmuştur.

---

[204] "إذا كان الماء قلَّتين لم يحمل الخبَث"، وفي لفظ: "لم ينجسه شيء"
Su kulleteyne ulaşırsa kir taşımaz veya onu hiçbir şey kirletemez.
Bu hadisi, Ahmed Ebû Davud, İbn Mace, Nesai ve diğerleri nakletmiştir, İbn Huzeyme onu sahih görmüştür. İbn Abdilberr zayıflatmıştır, Hakim "*Buhârî ve Müslim'in şartına uygun olmakla birlikte onlar tarafından nakledilmemiştir"* demiştir. Bu konuda detay için bkz. Mecelletu'l-Hedyi'n-Nebevi, 3:3 (27), sayı:27, 1358.

[205] Bu hadis merfu bir rivayet olup Bidaa hadisi olarak bilinmektedir. Ebû Davud, *Sünenü Ebi Davud*, Kitabu't-Tahare, Babun fi Bi'ri Bidaa (Ebû Said yolu), 1/49, hadis no: 66, 67. İbn Mace, *Sünenü İbn Mace,* Kitabu't-Tahare, Babu'l-Hiyad, 1/326, hadis no: 520 (Cabir yoluyla),
Muhammed b. İsa et-Tirmizi, *Camiu't-Tirmizi,* Ebvabu't-Tahareti, Babu Ma Cae el-Mau La Yuncisuhu Şey, 1395 -1975, 1/95, hadis no:66.

[206] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 1/408.

[207] Ahmed, *el-Müsned,* Müsnedu Abdillah b. Ömer, 8/2111, hadis no: 4605, Ebû Davud, *Sünenü Ebi Davud,* Kitabu't- Tahare, Babu Ma Yuncisu'l-Mae, 1/46, hadis no: 63, 65,
Nesai, *Sünenü'n-Nesai,* Kitabu't-Tahare, Babu't-Tevkit fi'l-Mai, 1/46, hadis no: 52, 328, Muhammed b. İsa et-Tirmizi, *Camiu't-Tirmizi,* Ebvabu't-Tahareti, thk. Ahmed Muhammed Şakir ve diğerleri, Şeriket Mektebet ve Matbaat Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır, İkinci Baskı, 1395 -1975, 1/97, hadis no:67.
İbn Mace, Ebvabu't-Tahare, Babu Mikdari'l-Mai ellezi La Yencus, 1/325, hadis no: 518.

Zeylai Nasbu'r-Raye'de onun tariklerini ve tafsilini sunmuştur.[208] Onun zayıf olduğu kanaatine varmıştır, İbn Dakikiliyd'den böyle bir nakil vardır.[209]

Zeylai, metnindeki sorunlarından birinin kulle kelimesinin testi, kırba ve dağ zirvesi manasında ortak bir ad olduğunu belirtmiş, bu hususta çeşitli rivayetler sıralamıştır. İbn Teymiyye ise kulle kavramının sahâbe nezdinde anlaşılan belirli bir şey olduğunu söylemiştir, herkesçe kavranmayan bir nesnenin örnek verilmemesi gerektiğini belirtmiştir.[210]

İbn Hacer sonraki bapta daha fazlasını söyleyecektir onun sonraki baptaki görüşleri şunlardır:

"Sadece değişimin olmasını ya da olmamasını esas alanların görüşleri daha önce nakledilmiştir. Bu kavil güçlü olmakla birlikte necaset hükmünün kulleteyn ve daha fazlası bakımından belirlenmesi, geçerli olması görüşü daha kuvvetlidir. Hanefîlerden Tahâvî, kulle kelimesinin küçük veya büyük su kaplarına isim olarak verildiğini, hadisle amel edilmesinin zor olduğunu belirtmiş, İbn Dakikiliyd onun kanaatini sağlam bulmuştur. Ebû Ubeyd Kasım b. Sellam kulle ile büyük kabın kastedildiğini, küçük kap anlatılmak istense iki kulle/kulleteyn denmeyeceğini ve Hicazlıların örfünde onun büyük kap olduğunu belirtmektedir. Şari'nin bahsedilen kelimeyi daireyi geniş tutmak için kullandığı söylenmiştir. Sahâbenin kastedilen manayı anladıkları muhakkaktır. İbnü'l-Münzir bahsedilen hususun miktarı hakkında 9 görüş aktarmış, ratl olarak kulleteynlerin ölçüsünü sunmuştur.[211] Değişmeyen ama necasete maruz kalan suyun kullanılmasının mekruh olduğu İmam Malik'ten aktarılmıştır. Diğerleri de çok olmasına rağmen necasete maruz kalanlar hakkında aynı hükmü söylemişlerdir." [212]

Kulleteyn ölçüsü ihtilaflı olmakla birlikte Şafiîler'in, az ve çok su arasındaki sınırı kulleteyndir. Hanefîler'e göre bu sınır, hulustur/ birbirine karışmasıdır: yani suyun her iki ucu da bir diğerinin hareket ettirilmesi ile hareket etmemelidir.

İbn Hacer'in Hanefî mezhebinden bahsetmeyip ve sadece onunla aynı fikirde olan Tahâvî ve İbn Dakıkilyd'e değinmesi dikkat çekicidir. O, birçok ilim adamının onun

---

[208] Abdullah b. Yusuf ez-Zeylai, *Nasbu'r-Raye li-Ehadisi'l-Hidaye ve Buğyetu'l-Elmai fi Tahrici'z-Zeylai*, thk. Muhammed Avvame, Cidde, Dar el-Kıble, Muessesetu'r-Reyyan, 1997, 1/104-110.
[209] İbn Dakiki'l-İyd Muhammed b. Ahmed, *Şerhu'l-İlmam bi-Ehadisi'l-Ahkâm*, thk. Muhammed Haluf, Dar en-Nevadir, İkinci Baskı, 1430 – 2009,
[210] İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdulhalim, *el-Fetava el-Kubra*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, 1987, 1/215.
[211] İbnü'l-Münzir, Ebûbekir b. el-Munzir, *el-Evsat fi's-Sünen ve'l-İcmai ve'l-İhtilafi,* thk. Sagir b. Ahmed b. Muhammed Hanif Ebû Hammad, Dar Taybe, 1985, 1/261-262.
[212] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 1/704-705.

muzdarip ve zayıf olduğunu söylemesine rağmen kulleteyn hadislerini sahih olduğuna hükmetmiştir. İbn Hacer mezhebini gizli bir şekilde savunmakta, okuyucu kulleteyn hadisinin sahih olduğuna inanmaktadır ve İmam Tahâvî'yi kasten eleştirmektedir. Bu nedenle, Aynî onun sözlerinde kulleteyn hadisinin zayıflığını göstermeye çalışmaktadır.

Aynî "Umdetü'l-kârî"de şunları söylemiştir: *Bazıları şöyle dedi: Az ve çok su arasındaki ayrılık, kulleteyn hadisince desteklendi. Bu durum nasıl olabilir? İbn Arabi onun hakkında illetli olduğunu söylemiştir, bu hadis muzdarip veya mevkuf olarak nitelenmiştir. Şafiî'nin İbadi olan Velid b. Kesir'den nakletmesi hadis için ayıp olarak yeter. Bazı hadislerde iki bazı hadiserde üç ve kırk kulleteynden bahsedilmektedir. Bu hadis hakkında el-Ya'mari şöyle demiştir: İbn Mende'nin bu hadise ilişkin kararı, İmam Müslim'in şartına göre raviler açısından doğru/sahih olmasıdır. Ancak bir yandan, ulaşım açısından, ihtilaf ve ızdıraptan daha geniş bir şekilde konuşulmaktadır. Belki Müslim onu bunun için terk etti. Ben de dedim ki: Buhârî, iletim zincirindeki ihtilaf nedeniyle onu ortaya çıkarmamıştır/tahric etmemiştir. Ebû Ömer ibn Abdilberr "et-Temhid" adlı eserde şöyle demiştir: Şafi'nin kulleteyn hadisinden çıkardığı hüküm bakış açısından sabit olmayan zayıf bir öğretidir. Debbusi, Kitabu'l-Esrar'da bu rivayetlerin zayıf olduğunu söylemiştir.*

Daha sonra Aynî, Hanefî mezhebinde az ve çok miktarı ayırt eden ölçütten bahsetmiş ve şöyle demiştir: *"Bilginlerin geneli:"Su azsa, kirlenir ve eğer çoksa kirlenmez' demişlerdir ancak sınırı belirlemede ihtilaf etmişlerdir. Su birbirine karışırsa azdır, aksi takdirde çoktur ve ashabımız hareket ettirdikten sonra hulus/karışma sonucuna ulaşılacağı noktasında ittifak ettikten sonra hulusun/karışmanın keyfiyetinde farklı düşünmüşlerdir."*[213]

Aynî, Ebû Hureyre hadisini açıklarken şunları söylemiştir: *"Ashabımıza göre, büyük bir dere/akarsu konumuna ulaşmayan suyun, içinde bir kirlenme meydana gelirse, az ya da çok olsun, onla abdest yapılmasına izin verilmez. İbn Kudame 'Kanıtlarımız kulleteyn'in hadisi ve Bidaa hadisidir. Bu iki hadis, Hanefilerin görüşüne ters düşmüştür.' demiştir. Ayrıca Bidaa kuyusunun Hanefilerin necaseti önlemek için belirlediği miktara ulaşmadığını da söylemiştir.*

Dedim ki: Bu iki hadisin mezhebimize aykırı nasslar olduğunu kabul etmiyoruz. Kulleteyn hadisi bazıları nezdinde sahih olsa da metin ve senet açısından problemli/muzdariptir, kulenin mahiyeti de bilinmemektedir. Doğru ile amel etmek daha güçlü ve hakka daha

---

[213] Aynî, *Umdetu'l-Kari*, 3/159.

yakındır. Bidaa kuyusu hadisine gelince biz onunla amel etmekteyiz, o kuyu bir akarsuya sahipti. Bidaa kuyusu hakkında "necaseti önleyecek miktarda suya ulaşamayan bir kuyu" vb. iddialar doğru değildir, çünkü Beyhakî el-Şafiî'den onun çok fazla suyu içerdiğini aktarmıştır, dolayısıyla içindeki kirlilik onun rengini, kokusunu veya tadını değiştirmemektedir."

Yukarıda belirtilenlerden, şunu not ediyoruz: İbn Hacer, iki kulleteyn hadisinin doğru olduğunu ve içindeki ihilafın önemli olmadığını düşünmektedir. Hadisin metnindeki ızdırabın Bazı romanları ve amaçlanan büyük birkaçını ağırlıklandırabilir. Ve şeriat sahâbeye bildikleriyle hitap etmiştir bu yüzden tam bir konuşma yok. Hem Aynî hem de İbn Hacer mezhebini desteklemekte ve ona ağırlık vermeye çalışmaktadır. Bu bağlamda onların sözcüklerine fanatizmden arınmış deliller olarak bakılamaz.

Aynî'nin Bidaa kuyusu hakkındaki sözleri, tartışmalıdır. Kuyu, sabit bir yerdir ve Allah resulü döneminde şehirde akarsu yoktur. Vakıdi dışında hiç kimse, Bidaa kuyusundaki suyun aktığını söylememiştir. [214]

Ayrıca Aynî'nin az ve çok su arasındaki sınırdaki sözünü değiştirdiği gözlemlenmektedir. İlk hadisin şerhinde karışma kavramına başvururken ve ikinci hadisin açıklamasında büyük bir çay/dere olması gerektiğini söylemiştir. Aslında ikisinde de aynı manayı vurgulamıştır. Necasetin ulaşmayacağı çoklukta suyun olmasında karışma prensibi esastır ancak mezhep içinde karışma prensibinin biçimi hakkında ihtilaf vardır.

Hanefîlerde mesele sahibinin ammi dahi olsa ictihat etmesi, suyun necasetten zarar görmeyecek şekilde çok olduğunu takdir etmesi gerektiği söylendiği gibi hareket ettirme sonucu necasetin bir taraftan diğer tarafa ulaşmamasının temel olduğu belirtilmiştir. Hareket ettirme ve sahanın büyüklüğünde de ihtilaf edilmiştir.

İbn el-Hümam el-Hanefî, şöyle demiştir: *"Ebû Hanîfe, zahiru'r-rivayeye göre şöyle demiştir: Bela sahibinin zann-ı galibi esas alınır, eğer kirliliğin diğer tarafa ulaştığını düşünürse, abdest alınmasına izin verilmez, aksi takdirde izin verilir. Ondan necasetin hareket ettirme yahut yıkanma yahut abdest alma bakımından değerlendirileceği de rivayet edilmiştir. Birinci görüş, bir grup alim nezdinde daha sahihtir.*

---

[214] İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdulhalim, *el-Fetava el-Kubra*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, 1987, 1/215.

Şemsu'l-Eimme şöyle demiştir: Mezhebin zahiri takdir edilmeden mübtelanın görüşüne başvurmaktır, eğer böyle bir halle karşılaşanın/müptelanın görüşünde necasetin ulaşması ağır basıyorsa su necis sayılmaktadır, aksi halde necis kabul edilmemektedir. En doğru kanaat bu izahtır. [215]

İbn Abidin bu anlaşmazlığa atıfta bulunmuş ve çeşitli kanaatlerin üç Hanefî imamdan aktarıldığını söylemiştir. Değişik kavilleri birleştiren İbn Abidin, suyun karıştırıldığında necasetin öteki tarafa ulaşması halinde suyun necis sayılacağını, karıştırma imkânı yoksa kişinin suyun halini düşünmesi gerektiğini ifade etmiştir.[216]

İbn Hacer'in her zaman Tahâvî'yi izlemeye ve ifadelerini eleştirmeye çalıştığı görülmektedir. İbn Hacer'in *Lisanu'l-Mizan*'daki Tahâvî çevirisinde olduğu gibi onu hedef almaktadır. Belki de onu hedef almasındaki sır, Tahâvî'nin Hanefî olmasının yanı sıra hadis bilgini kimliğidir. Bu durum İbn Hacer'in onun aleyhine çalışmasını gerektirmektedir.

Bu meseleyi kulleteyn hadisleri hakkındaki ilgili bazı bilginlerin ifadeleri ile sonuçlandırmak uygun olacaktır: İbn Teymiyye, şöyle demektedir: *"Kulleteyn hadisleri hadisçilerin çoğuna göre hasendir, o delil olarak alınır, ehl-i hadis onlara itiraz edenlerin sözlerine cevap vermişlerdir. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdulvahid el-Makdisi, İbn Abdilberr ve diğerlerinin söylediklerine cevap verdiği bir bap tasnif etmiştir."*[217]

Zeylai şöyle demiştir: "Şeyh Takıyyuddin b. Takikiliyd, *el-İlmam* kitabında bu hadislerin tariklerini, rivayetlerini ve farklı lafızlarını toplamış ve onun zayıf olduğuna ulaşmıştır. Hadise şiddetli bir şekilde ihtiyaç duymasına rağmen *"el-İlmam"* kitabında onu zikretmekten yüz çevirmiştir."[218]

İbn Abdilberr şöyle demektedir: Bu nass yorumlanmaya açıktır, iletim zincirinde/senedinde böylesi bir ızdırabın varlığı, kulleteynin ne olduğu bilinene kadar bu

---

[215] İbnu'l-Hümam, Muhammed b. Abdulvahid, *Fethu'l-Kadir*, Daru'l-Fikr, bskz. Trhsz. (Mergınani'nin Kitabu'l-Hidaye ve Kadızade'nin Netaicu'l-Efkâr adlı eseri ile birlikte) Babu'l-Mai ellezi yecuzu bihi'l-mau ve ma la yecuzu

[216] İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer, *Haşiyetu Reddi'l-Muhtar ala'd-Durri'-Muhtar – Şerhu Tenviri'l-Ebsar*, Daru'l-Fikr, Beyrut, İkinci Baskı, 1412 -1992, 1/192.

[217] İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdulhalim, *el-Fetava el-Kubra*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, 1987, 1/215.

[218] Abdullah b. Yusuf ez-Zeylai, *Nasbu'r-Raye li-Ehadisi'l-Hidaye ve Buğyetu'l-Elmai fi Tahrici'z-Zeylai*, thk. Muhammed Avvame, Cidde, Dar el-Kıble, Muessesetu'r-Reyyan, 1997, 1/105.

hadisle amel etmemeyi gerektirir. Allah'ın kullarına bilmedikleri şeylerle ibadet etmeyi buyurması imkânsızdır.[219]

Hakim ise şunları söylemektedir: *"Bu hadis şeyhaynın şartıyla sahihtir. Onun ravileri güvenilir olup Buhârî ve Müslim onlardan hadis nakletmişlerdir. Ebû Usame'nin Velid b. Kesir'den nakli üzerindeki bir anlaşmazlık nedeniyle bu hadisi nakletmediklerinden şüpheleniyorum. Allah daha iyi bilir."*[220]

İbn Abdilberr, hadisi Muhammed b. İshak'ın, Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer kanalıyla, Velid b. Kesir'in ise Abdullah b. Abdullah b. Ömer kanalıyla rivayet ettiğini söylemektedir. [221](Yani raviler arasında uyumsuzluk vardır.)

Yukarıdakilerden gördüğümüz gibi, bu hadis hakkında bilginler arasında onun tashihi ve zayıflatılmasına dair bir ihtilaf vardır ve herkes kendine uygun gördüğü kanaati tercih etmektedir. İbn Hacer'in zaman zaman Hanefî okulunu ihmal ettiğini ancak sürekli biçimde Tahâvî'yi takip ettiği görülmektedir. Özellikle ihtilaflı konularda İbn Hacer tarafından benimsenen bu yaklaşım, bazen yerinde olabilmekte bazen de isabetsiz durmaktadır.

---

[219] İbn Abdilberr, Yusuf b. Abdullah, *et-Temhid li-Ma fi'l-Muvattai mine'l-Meani ve'l-Esanid*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevi, Muhammed Abdulkebir el-Bekri, Vizaratu Umumi'l-Evkaf ve'ş-Şuun el-İslamiyye -Fas, h.1387, 1/329.

[220] Ebû Abdullah el-Hâkim, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, c:4, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1411-1990, 1/224, hadis no: 458

[221] İbn Abdilberr, *Temhid,* 1/329.

5.2.2. Vakıftan Rücunun Hükmü

İmam Buhârî, Vasiyetler Kitabı'nda Babu'l-Vakf Keyfe YuktEbû (Vakıf Nasıl Yazılır) şeklinde bir bap açmıştır.

Bu bapta Ömer hadis yer almıştır, hadiste Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: *Dilersen onun aslını hapsedersin ve onla sadaka verirsin*."[222]

Hz. Ömer bir sadaka vermiş, bu sadakanın aslının satılmaması ve bağışlanmaması, miras bırakılmaması ve fakirlere, akrabalara ve kölelere, Allah yolunda olanlara, yolculara harcanmasını söylemiştir. Vakfa nezaret eden kişinin örfe uygun şekilde ondan yemesinde ve arkadaşına yedirmesinde bir günah yoktur.

Vakfın tarifi: Dilciler ve şeriat Âlimleri vakf وقف isminin ism-i meful kastedilen bir masdar olduğunu söylemişlerdir. Yani vakıf demek aslında vakfedilen şey demektir. Vakıf kelimesi haps ve men etmek anlamındadır.

Ezheri, Tehzibu'l-Luga adlı eserinde şöyle demiştir:

Leys şöyle demiştir: Vakıf masdardır, Durdurmak, engellemek anlamındadır, bu meyanda "*Vakaftu'l-Kelimete"* Kelimeyi vakfettim ve *vakaftu'd-Dabbe* "Bineği durdurdum" denmektedir. Bu kullanım, fiilin müteaddi şeklidir, lazım olan şekli *"vakafe – yekifu vukufen"* dir. Ayrıca müteaddi olarak vakkafe de kullanılmaktadır. Ebû Zeyd şöyle demiştir: "Ma leke tekifu dabbeteke" Sana ne oldu ki bineğini durdurmaktasın? Yani neden bineğini onu elinde bağlı bir şekilde tutmaktasın.[223]

Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit* adlı eserinde H-B-S maddesinde ilgili kökün alıkoymak - men etmek demek olduğunu ve sahiplerinin vakıf olarak verildiği mallar için de *habs* ve *tahbis* kelimelerinin kullanıldığını söylemektedir. [224]

Hanefîlerin vakıf konusundaki görüşleri: Hanefîlerin vakıf hususunda iki tarifi bulunmaktadır:

Molla Hüsrev, ed-Düreru'l-Hükkam'da vakfın tanımını şu şekilde vermektedir: *Vakfendenin mülkündeki ayn'ı ondan ariyet biçiminde faydalanılması için tasadduk etmek*

---

[222] Buhârî, *el-Câmi'u's-ṣaḥîḥ*, 4/12hadis no: 2772, 2736.
[223] Muhammed b. Ahmed el-Ezheri, *Tehzibu'l-Luga*, thk. Abdusselam Harun, ed-Daru'l-Mısriyye li't-Telif ve't-Terceme, 9/333, V-K-F Maddesi.
[224] Muhammed b. Yakub el-Firuzabadi, el-Kamusu'l-Muhit, thk. Muhammed Naim, MektEbû't-Tahkik, Muessesetu'r-Risale, 2005, 537.

amacıyla hapsetmek/alıkoymak demektir. İbn Abidin dediği gibi *vakfedenin mülkündeki 'ayn'ı* ifadesi ile vakfedenin mülkü hükmündeki ayn kastedilmektedir.[225]

Bu tanım aracılığıyla vakfedilen malın kişinin mülkiyetinden çıkmadığı anlaşılmaktadır, dolayısıyla vakıftan dönmek caiz olmaktadır. Ebû Hanîfe'nin kanaati böyledir.

Ebû Yûsufve İmam Muhammed'e göre vakıf, 'ayn'ın kişinin mülkiyetinden alınıp iyilik yoluna sarf edilmesi ve Allah'ın mülkü kılınmasıdır. Dolayısıyla vakfedilen malı satmak, almak, miras edinmek veya bağışlamak caiz olmamaktadır. [226]

Hanefîlerin kendi aralarındaki ihtilaflarının incelenmesi sonucu İmam Ebû Hanîfe'nin vakıf tanımının kendine özgü olduğu ve diğer tanımın İmam Ebû Yûsufve İmam Muhammed'in tariflerinin cumhura uygun olduğu anlaşılmıştır.

İbn Hacer şöyle demiştir: *Şeri açıdan vakfın hakikati, vakfedenin fayda vermeyi sürdüren bir nesne üzerinde tasarrufunu kesin bir şekilde kesen bir sîgayla bir menfaatin hayır cihetine aktarılması/sarf edilmesidir.*[227]

5.2.3İncelenmesi İstenen Konu: Vakıftan Rücu/Geri Dönmek Caiz Midir Değil Midir?

Geçenlerden anlaşıldığına göre Hanefîlerin/Ebû Hanîfe'nin vakıf konusundaki görüşü vakıftan geri dönüşü mümkün/caiz kabul etmektedir. Şafiîler ise Ebû Yûsufve Muhammed gibi vakıftan geri dönmenin caiz olmadığını bildirmektedir.

İbn Hacer, Fetḥu'l-bârî 'de şöyle demektedir: *"Tahâvî ve İbn Abdilberr Malik tarikiyle İbn Şihab'dan şunu nakletmişlerdir: Hz. Ömer şöyle demiştir: Ben sadakamı Hz. Peygamber'e söylemiş olmasaydım, onu geri alırdım.[228] Bu söz, ikinci ihtimali hatırlatmakta ve vakfın ancak vasiyetinden sonra geçerli olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Tahâvî, Hz. Ömer'in kavli ile Ebû Hanîfe ve Züfer'e dayandırılan görüşü, arazileri vakfetmekten geri dönmenin caiz olduğu fetvasını delillendirmiştir. Tahâvî'ye göre Ömer'in vakıftan geri dönmesini sadece Hz. Peygamber'i hatırlaması ve onun emrine karşı çıkmaktan hoşlanmaması engellemiştir. Onun bahsettiklerinde kendisi için iki yönden delil yoktur.*

---

[225] İbn Abidin, *Haşiyetu İbn Abidin,* Kitabu'l-Vakf, 4/437.
[226] Molla Hüsrev, Muhammed b. Feramuz, *ed-Düreru'l-Hükkam fi Şerhi Gureri'l-Ahkâm,* tashih: Ahmed Rıfat, Osmani Halebi, Mir Muhammed Kütüphanesi
[227] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 5/472.
[228] İbn Abdilberr, *et-Temhid,* 1/214, Tahavi, Şerhu Meani'l-Asar, Kitabu'l-Hibe ve's-Sadaka, Babu's-Sadakat ve'l-Mevkufat, 4/96, hadis no: 5876.

Birinci yön şudur ki haberin senedinde inkıta/kopukluk vardır, İbn Şihab Ömer'e yetişmemiştir. İkinci olarak hadisin anlaşılmasına dair yukarıda sunduğum ihtimal geçerli olabilir. Belki de Hz. Ömer vakfedenin geri dönme şartı koyması durumunda da vakfın sıhhatini ve lüzumunu (devamlılığını) koruduğunu düşünmektedir.

Tahâvî, Ali'den bunun benzerini nakletmiştir. Böylesi haberlerde vakfın gayrı lazım (sürekli ve bağlayıcı bulunmayan bir yapıda) olmasını savunanlara delil yoktur. Bu haberler vakfın talikine/zamanla sınırlandırılmasına (muallak olmasına) hüccet olabilir, Malikiler bağışlayan kişinin vakfını belirli şeylerle sınırlandırabileceğini söylemektedir. İbn Süreyc de onlarla aynı kanaattedir. Vakfın menfaatlerinin belirli bir müddet sonra bağış sahibine ve varislerine taşınacağını ifade etmektedir. Ancak talikin/sınırlandırmanın "Zeyd'e bir sene vakfettim sonra fakirler vakfettim" gibi sözlerle olması gerekmektedir. Ömer hadisi vakfın meşruiyetine dair bir asıldır. Ömer'in sadakası İslam'daki ilk vakıftır."[229]

Aynî Umdetü'l-kârî'de İbn Hacer'in Tahâvî'ye yönelik iki vecihten/yönden eleştirisini yorumlamıştır: *Birinci yöne cevap şudur: Zühri'nin rivayetindeki inkıta zarar vermez. Zira inkıta ancak ravideki kusurlardan ve şartlardan birini yerine getirmemesinden ötürü men edilmektedir. Zühri rivayetinde itham edilmeyen, büyük ve kadri/değerini yüksek bir imamdır. Ondan İmam Malik gibi bir isim rivayet etmiştir. İmam Malik ona itimat etmese bu haberi nakletmezdi. İkincisi yöne verilecek yanıt ise şudur: delil ile ortaya konmayan ihtimallerle amel edilmez ve onlara iltifat edilmez.*[230]

Aynî'nin senetteki inkıtaya ilişkin sözlerine iltifat edilmez. Zira hadisçilerden hiç kimse, İmam Malik gibi bilgi sahibi olan büyük bir imamın Zühri gibi büyük bir âlimden rivayetinin munkatı hadisi makbul veya müsned kıldığını söylememiştir. İkincisi ise, haberin "muttasıl" olduğu farz edilse dahi İbn Hacer'in dediği gibi Hz. Ömer'in vakfının vasiyeti sırasında tamamlanması muhtemeldir. Aynî'nin cevabında kendisinin ileri sürdüğü hususların delili yoktur. O İmam Ebû Yûsufve Muhammed cumhurla birlikte olmasına rağmen mezhebini savunmak için zorlama şeklinde nitelenebilecek yorumlara başvurmuştur.

---

[229] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 5/472. Hz. Ömer'in vakfının İslam'da ilk vakıf olmasına dair rivayet için bkz. Ahmed, *el-Müsned,* Müsnedu'l-Muksirin min es-Sahâbeti, Müsned Abdillah ibn Ömer Radiyallahu Anhuma, 10/487, hadis no: 6460.
[230] Aynî, *Umdetu'l-Kari*, 14/68.

6.Hanefî Mezhebine ve İmam Ebû Hanîfe'ye Karşı Gizli Taassup

Buhârî Zekat Kitabı'nda *Babun Fi'r-Rikazi'l-Humusu* (Rikaz'da (Define) Beşte Bir Vardır) şeklinde bir baba yer vermiştir, burada şöyle demiştir: " 'Bazı insanlar dediler ki: Cahiliye döneminden kalma defineler gibi maden de define hükmündedir. Çünkü أركز المعدن ifadesi ondan bir şey çıkarıldığında denir. Ona denildi ki: 'Kendisine bir şey hibe edilen, çok kazanç sağlayan ya da ürünü çok olan kişiye de أركزت denir.' Sonra o görüşünü değiştirdi ve defineyi gizli tutmasında bir beis yoktur, dolaysıyla da beşte bir vermesi gerekmez' dedi."

Sonra Buhârî Ebû Hüreyre'den şu hadisi nakletmiştir: Peygamberimiz (sav) 'Hayvanın sebep olduğu mağduriyet hederdir, madenin sebep olduğu mağduriyet hederdir, defineye de beşte bir zekat vardır.' buyurdu.[231]

6.1.Rikaz (Define):

Ebû Eşheb'in rivayetine göre Malik, "ilim ehlinin Rikaz (define) konusunda şöyle dediğini duydum", demektedir: Rikaz, karşılığında bir mal istenmeyen ve çıkarılmasında büyük bir emek gerektirmeyen Cahiliye döneminden kalma definelerdir. Eğer karşılığında bir mal isteniyorsa ya da definenin bulunması sürecinde bulma veya bulamama gibi (bir riski taşıdığından) çok emek gerektiren bir durum varsa o Rikaz değildir. Bizim görüşümüz bu yöndedir.[232]

İbn Kudame'ye göre Rikaz toprak altında olandır. Kelimenin aslı ise ركز يركز rekeze, yerkizu'den gelmektedir. غرز يغرز (garaze, yagrizu) gibi gizlenmek anlamına gelir. ركز الرمح (rekeze rumha) dediğinde okun uc kısmının yere batırılarak gizlenmesi anlamına gelir. Rekz'de الركز gizli ses o kökten gelmektedir. Yüce Allah, 'Sen, onların herhangi birinden (bir varlık emâresi) cılız da olsa bir ses işitiyor musun?[233] buyurmaktadır.[234]

İmam Şafiî, "Rikazın Cahiliye dönemine ait definelere denildiği konusunda eminim, Madenlerin Rikaz (define) olması konusunda ise emin değilim" demiştir. Nitekim Buhârî'nin أركز المعدن ifadesi ile yukarıda zikrettiği Rikazın gerçek anlamı konusu dilbilimciler arasında tartışmalıdır. Irak ekolü, madenlerin hepsinin Rikaz olduğunu düşünürken, Hicazlılar, Rikazı

---

[231] Buhârî, II/130, no: 1449. Ayrıca no: 6913, 6912, 2355 vd. bakınız.
[232] Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî, el-Müdevvenetü'l-Kubrâ, Kitabu'z-Zekat, Zekatu'l-Hudar ve'l-Fevakih (Sebze ve Meyvelerin Zekatı Kitabı), (I-IV) Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1984, I, 341.
[233] Meryem, 98.
[234] İbn Kudame Muvaffakuddin Ahmed b. Muhammed, *el-Mugni Şerhu Muhtasaru'l-Hıraki,* (I-X) Mektebetu'l-Kahira, 1968, IV, 231.

sadece Cahiliye döneminden kalma defineler olduğunu savunmaktadır. Hicazlıların görüşü hadiste de yer aldığından dolayı daha takdire şayandır.

İbn Hacer, Fetḥu'l-bârî 'de kesreli ra, şeddesiz kaf ile okunan ve sonu zay olan Rikaz kelimesi, sonu fethalı الركز rakz kelimesinden alınmadır. Rekezehu-yerkizuhu (ركزه يركزه ركزا) gömmek anlamına gelir, gömülen şeye de, مركوز merkuz denilmektedir. Bu Rikazın bu anlamı konusunda bir görüş ayrılığı yoktur. İhtilaf maden[235] (kavramı) konusundadır.

6.1.1.Maden:

İbnu'l-Esir'e göre madenler yeryüzü altın, gümüş, bakır vb. kıymetli taşların (cevherlerin) çıkarıldığı yerlerdir, demiştir. Tekili maden'dir. Aden bir yerde kalmak, konaklamaktır, her şeyin merkezine ise maden denir.[236]

Fethu'l-Kadir'de ise, maden ikamet anlamında aden kökünden geldiği belirtilmektedir. Bu nedenle bir yerde yerleşmek anlamında عدن بالمكان adene bi'l-mekân denir. Adn Cennetleri ve her şeyin merkezi olması da dilbilimcilerden işitilen anlamlardandandır. Maden kelimesinin aslı kalıcı olması kaydıyla mekân anlamındadır, sadece yere gömülen şeyle alakalı değildir.[237]

Araştırmaya konu olan mesele şudur:

Madenler Rikaz (define) hükmünde mi, yoksa zekata tabi mallar hükmünde midir? Hanefîler'e göre madenler Rikaz (define) hükmündedir. Yani humus (beşte bir) gerekir. Cumhura göre ise madenler zekâta tabi mallar hükmündedir. Konunun ayrıntıları ise şöyledir:

Hanefîler'e göre yerden çıkarılan şeyler üç çeşittir:

1. Altın ve gümüş gibi katı olup eriyebilen ve kalıba sokulabilen madenler,
2. Alçı, hamam otu, sürme gibi katı olup da eriyebilen ve kalıba sokulamayan madenler,
3. Su ve zift gibi katı olmayan ve herhangi bir kalıba girmeyen maddeler.

Sadece birinci maddede zikredilen madenlere humus (beşte bir) gerekir.[238]

---

[235] İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî* , III, 246.
[236] İbnu'l-Esir, Ebû's-Sa'dat Meciduddin, *En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis*, (I-V) (thk. Tahir Ahmed ez-Zavi-Mahmud Muhammed et-Tanahi), el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, 1979, III, 192.
[237] Fethu'l-Kadir, Kitabu'z-Zekât, Babun Fi'l-Meadini ve'r-Rikaz, II, 232.
[238] Fethu'l-Kadir, II, 239.

- Şafiîler madeni altın ve gümüşle sınırlandırdılar. Bakır ve kurşun gibi altın-gümüş dışındakiler ise onlara göre maden kapsamında değildir. Şirazi şöyle demiştir: Hür ve Müslüman bir kimse mevat (şahıs veya kamu malı olmayan, sahipsiz ve işlenmemiş durumdaki arazi) ya da maliki olduğu bir araziden nisap miktarına varan bir altın veya gümüş madeni çıkartırsa bunlar zekata tabi olur. Demir ve kurşun gibi altın-gümüş dışındaki bir maden çıkartırsa bunlara zekat gerekmez. Çünkü sonuncular zekata tabi mallar değildir, dolayısıyla maden hükmünde değildir.[239]

- Hanbelilere göre madenlerin belirli bir kalıba girmesi önemli değildir. Yerden çıkarılan ve kıymeti olan her şey için zekat gerekir. Bu görüşün delili, Hz. Peygamberin (sav) 'Rikaz'da (definede) humus vardır.' hadisinin genel ifadesidir. Aynı şekilde bu madenler aynı ganimet gibi kafirlerin mallarından elde edilen mallardır. Yine bunlar humus kategorisine giren mallardır, bunlarda ganimetler gibi nisap aranmaz.[240]

- Hanbelilerin bu konuda en tercih edilen görüşe sahiptir. Çünkü petrol, zift ve kibrit gibi sıvı madenler günümüzde kıymetlenmiş ve her endüstri kolunda alanda kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla bu madenlere de zekat gerekmelidir.

İbn Hacer, Buhârî'nin 'Bazı insanlar madenler de rikaz (define) hükmündedir, görüşüne sahiptir. ….' sözünü açıklarken, İbn Tin'in şu sözünü aktarır: Buradaki 'bazı insanlar' dan kasıt Ebû Hanîfe'dir. Dedim ki: Burası Buhârî'nin Ebû Hanîfe'yi bu sîgada zikrettiği ilk yerdir. Buradan anlaşılan Ebû Hanîfe'de olabilir, Kufelilerden bu görüşü savunan diğerleri de olabilir.

İbn Battal ise, Ebû Hanîfe, Sevri vd. madenlerin rikaz hükmünde olduğu görüşündedir. Bu görüşlerine bedevilerin defineyi bulduklarında أركز الرجل erkeze'r-raculu-adam defineyi buldu. sözünü delil getirirler. Çünkü Peygamberimizin (sav) madenle rikazı atıf vavı ile açıklayarak birbirinden ayırması gibi deliller cumhurun görüşünün ağır bastığını göstermektedir. Dolayısıyla maden ve rikazı aynı şey olmadığı görüşünün sahih olduğu ortaya çıkmaktadır. Buhârî'nin görüşünü zayıflatan ise şu örnektir: Kendisine bir şey hibe edilen ya da çok kazanç sağlayan veya ürünü bol olan kimseye أركزت (erkezte= defineyi buldun) sözü (Buhârî'ye karşı) açık bir delildir. Çünkü bir şeyin isimlerindeki benzerlik, anlamlarının da aynı olduğu anlamına gelmez.

---

[239] Şirazi, I-II, 531; Nevevi, Yahya b. Şeref, *El-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb,* (I-XX) Babu Zekati'z-Zeheb ve'l-Fıdda,, Babu Zekati'l-Ma'den ve'r-Rikaz, Daru'l-Fikr, VI, 75.
[240] İbn Kudame, *Mugni,* IV, .

Buhârî'nin 'sonra o görüşünü değiştirdi….' sözüne gelince, o mesele (Buhârî'nin) dediği gibi değildir. Bilakis Ebû Hanîfe defineyi bulan kişi eğer ihtiyaç sahibi ise gizlemesi gerekir demiştir. Yani şöyle bir çıkarım yapılabilir: Eğer kişinin devlet hazinesinden (beytülmal) alacağı bir hakkı ya da ganimetten alacağı bir payı varsa o zaman kişinin (normalde devlete vereceği) humusu (devletten) alacağına mahsup kendine alabilir. Yoksa (Ebû Hanîfe) madenlerden humusu düşürmüş değildir.

Tahâvî, İbn Battal'ın (yukarıda) zikredilen görüşünü nakletmiştir. Ayrıca o üzerine kime ait olduğu konusunda bir işaret bulunmayan bir defineyi evinde bulan kişinin örneğini de zikretmiştir. Böylece Buhârî'nin itiraz ettiği yönler ortaya çıkmış oldu. Humus'un gerekip gerekmemesi konusunda maden ve rikaz arasındaki fark şudur: madenin çıkarılmasında bir emek, masraf ve işlem gerekir. Rikaz'da öyle bir durum söz konusu değildir.[241]

İbn Hacer'in görüşünden şunu anlıyoruz:

İbn Hacer'in görüşünü okuyan kimse ilk bakışta İbn Tin'den Buhârî'nin 'bazı insanlar' sözünü açıklayan bir bir alıntı yaparak Ebû Hanîfe'yi savunduğunu anlamaktadır. Sonra 'Burada kastedilen Ebû Hanîfe de, Kufelilerden bu görüşü savunan diğerleri de olabilir.' yorumunda bulunmaktadır. İbn Battal'dan Buhârî'nin görüşüne itiraz eden bir nakle yer vermektedir.

İbn Hacer daha önce de geçtiği gibi Hanefî mezhebini eleştirmek istediğinde doğrudan mezhebe tavır almamak için her zaman eleştirisini başkasının kelamı üzerinden yapmaya çalışmaktadır. Sonra da Buhârî'nin 'onun cevaz vermesinin sebebi....' şeklindeki Ebû Hanîfe'ye cevabını zikretmektedir. Kufelilerin herhangi birinden yapılan itirazın onların hepsini kapsadığına dair bir nakil sunmaması dikkat çekicidir. Sonra adeti olduğu üzere Hanefî mezhebini tenkid etmek istediği zaman Tahâvî'den alıntı yapmaktadır. Ardından 'üzerine kime ait olduğu konusunda bir işaret bulunmayan bir defineyi evinde bulan kişinin örneğini' aktarmaktadır. Sonra da 'Böylece Buhârî'nin itiraz ettiği yönler ortaya çıkmış oldu.' diyerek tartışmayı bitirmektedir. Onun için bizde burada şu kanaat hasıl olmuştur. İbn Hacer'in Hanefî mezhebine yönelik eleştirileri bazı durumlarda dikkat ve inceleme gerektirebilir. Çünkü o bazen onun eleştirisi ilk bakışta okuyucunun dikkatinden kaçabilir. Aynî ise İbn Hacer'in tam tersidir. Onun Hanefî mezhebine karşı taassubu apaçıktır. Muhaliflerine ise bütün gücüyle cevap verir.

---

[241] El-Feth, III, 246.

İbn Hacer'in ortaya koyduğu görüşün özeti şudur: Buhârî'nin sözündeki 'bazı insanlar' Ebû Hanîfe'dir. Çünkü sözünün tamamı Ebû Haniye'nin kelamına yöneltmiş ve onun sözünü tartışmaya açmıştır. Ondan başka da Kufeli zikretmemiştir. Buhârî'nin (Ebû Hanîfe'ye) ikinci itirazını – her ne kadar İbn Hacer görünürde bu itirazların Ebû Hanîfe'ye yönelik olduğunu kabul etmese de – ileriki satırlarda (Ebû Hanîfe aleyhine) Tahâvî'den alıntı yaparak bu eleştirinin ona yönelik olduğunu ortaya koymuştur.

Bu konuya daha fazla katkı sağlamak amacıyla Aynî'nin bu hadis konusundaki açıklamalarını nakledeceğiz ve ardından da onun sözünü uygun bir şekilde yorumlamaya çalışacağız.

Aynî merhum İbn Tin'in daha önce geçen 'bazı insanlardan murad Ebû Hanîfe'dir.' sözünü naklettikten sonra şöyle der: 'Bu görüşü nerden bulmuştur. Buradaki kişi Kufe'den niçin Sufyan Sevri ya da Şam'dan Evzai olmasın! Çünkü onlar da Ebû Hanîfe'nin görüşüne benzer görüş serdetmişlerdi.'

Aynî daha sonra أركز fiilinin kökü hakkında dil yönünden uzun uzadıya yorumlar yapar. Sonra onlara Bedevilerin sözü ile karşı delil getirir. أركز الرجل erkeze'r-raculu=kişi define buldu. demektir. Rikaz ise madenlerden çıkan altın parçasıdır. Bu görüş Ayn müellifi ve Ebû Ubeyd'in görüşüdür. Mucmeu'l-Garaib adlı eserde ise, rikaz, madenler denilmiştir. İbnu'l-Esir en-Nihaye'de 'Maden ve Rikaz aynıdır.' demiştir. Bütün bunlar bilindikten sonra Ebû Hanîfe'ye yönelik saldırılar temelsiz olmaktadır.

Aynî görüşünü şöyle delillendirmektedir: 'أركز المعدن erkeze'l-ma'denu madenin içinden bir şey çıkarıldığında denir. Bu durum, 'maden rikazın ta kendisidir.' görüşünü akla getirebilir. Halbuki öyle değildir. Çünkü ne onlardan ne de Araplardan أركز المعدن erkeze'l-ma'denu şeklinde bir terkip duyulmamıştır. Bilakis أركز الرجل erkeze'r-raculu şeklinde bir tabir işitilmiştir.

Aynî daha sonra İbn Hacer'in Tahâvî'nin kelamına dair itirazına "Bazıları şöyle dedi" şeklinde temas etmekte ve ona adeti olduğu üzere "derim ki" biçiminde yanıt vermektedir: *Tahâvî'nin sözü, nisaba ulaşıp bir yılı dolmadıkça malda hemen gereken bir ödeme olmadığını göstermektedir. Şafiî ve Malik'e göre ödeme/zekat derhal gerekmektedir. Bu kanaat, Hz. Peygamber'in "Malda üzerinden bir yıl geçmeden zekat yoktur" buyruğuna aykırıdır. Söz sahibi şöyle demiştir: Rikaz ile maden arasındaki fark, rikazın aksine madenin çalışma, meşakkat ve işleme gibi değişik faaliyetler talep etmesidir. Şöyle derim: Bu oldukça şaşılacak bir hükümdür. Rikaz ve madenin hakikati bahsedilen özellikle tanınmaz. Eşya*

arasındaki fark mahiyetlerinin açıklanması ile bilinir, onun zikrettikleri ise mahiyete değil, levazım/yan hususlara dairdir, bunlarla eşyanın hakikati bilinmez. [242]

Aynî'nin sözünde şu hususlar gözlemlenmektedir:

1- Aynî, "bazı insanlar" sözü ile kastedilenlerin Hanefîler olmasını kesin bir dille reddetmektedir. Bu ifadenin Ebû Hanîfe ve Sevri gibi diğer Kufelileri içerebileceğini söylemektedir.

2- Aynî, İmam Buhârî'ye أركز المعدن ifadesinin Araplardan nakledilmediğini ileri sürerek karşı çıkmaktadır. Sözlüklere başvurulduğunda Arapların genelde *erkeze er-raculu v*eya *erkeze ashabu'l-madeni* cümlelerini kullandığı görülmektedir. Ancak Buhârî'nin yer verdiği erkeze el-ma'din/el-ma'den biçimine de muhakkikin dipnotta belirttiği üzere Ezheri'nin Tehzibu'l-Luga adlı eserinin bazı nüshalarında rastlanmıştır.[243] Buhârî'nin büyük bir dil hatasına düşmesi uzak bir ihtimaldir. Aynî'nin (إذا عُلم ذلك بطل التشنيع على أبي حنيفة) "Bu durum bilinirse Ebû Hanîfe'ye yönelik ithamlar geçersiz hale gelir." demesi de çok isabetli değildir, çünkü sadece dille ilgili bir mesele olarak değerlendirilemez. Buhârî'nin itirazı farklı boyutlar da içermektedir.

3- Aynî'nin Tahâvî'nin vurgulamadığı kayıtlarla onun sözünü açıkladığı anlaşılmaktadır. İbn Hacer'in Tahâvî'yi eleştirmekte sahip olduğu en temel gerekçelerden biri, onun mutlak ya da eksik hükümler vermesidir. İntikadu'l-İtirad adlı eserinde de Tahâvî'nin bu tavrına değinmektedir.[244] İstinas konusunda da bahsedilen eleştiriye yer verilecektir.

4- İbn Hacer'in Hanefîleri tenkidine benzer şekilde diğer mezhepleri eleştiren Hafız Aynî şöyle demektedir:"*Şafiî ve Malik'e göre ödeme/zekat derhal gerekmektedir. Bu kanaat, Hz. Peygamber'in "Malda üzerinden bir yıl geçmeden zekat yoktur" buyruğuna aykırıdır."* Bu durum tabiidir, hata sayılamaz, çünkü her alim kendisinin sahip olduğu delil, kanaat ve çıkarımlar üzerinden meseleleri ele almakta ve okumakta, gerçeği bulmaya çalışmaktadır. Gerek Aynî gerekse İbn Hacer kendi mezhebini güçlendirmeye çalışmaktadır.

---

[242] Aynî, Umdetu'l-Kari, 9/100.
[243] Ezheri, Tehzibu'l-Luga, 7/487.
[244] İbn Hacer el-Askalânî, *İntikadu'l-İ 'tirad,* 2/600.

5- Aynî'nin yukarıda sunulan bazı cümleleri şu şekilde idi: *Şöyle derim: Bu oldukça şaşılacak bir hükümdür. Rikaz ve madenin hakikati bahsedilen özellikle tanınmaz. Eşya arasındaki fark mahiyetlerinin açıklanması ile bilinir, onun zikrettikleri ise mahiyete değil, levazım/yan hususlara dairdir, bunlarla eşyanın hakikati bilinmez.* İbn Hacer bu cümleleri İntikadu'l-İtirad'da nakletmiş ancak cevaplamamıştır.[245] Onun bahsedilen eseri temize çektikten kısa bir müddet sonra vefat ettiği için Aynî'nin çoğu itirazına yanıt veremediği aktarılmaktadır.

[245] İbn Hacer el-Askalânî, *İntikadu'l-İ 'tirad,* 1/531.

6.1.2. Akika'nın Hükmü

İmam Buhârî, Akika Kitabı'nda şöyle bir bap açmıştır: Babu Tesmiyeti'l-Mevludi Gadate Yuled li-Men Lem Yeukka Anhu ve Tahnikuhu

Bu bapta geçen Ebû Musa hadisine göre Ebû Musa şöyle demiştir: "Benim bir çocuğum doğdu, onu Hz. Peygamber'e getirdim. Nebi (as) ona İbrahim adını verdi. Bir hurma çiğneyerek ona tattırdı (tahnik) ve onun için bereket duasında bulundu, sonra onu bana geri verdi." Bu çocuk Ebû Musa'nın en büyük evladıydı. [246]

İncelenmesi İstenen Konu: Akika'nın Hükmü

Akika, **العقيقة** yeni doğan çocuk için kesilen hayvanlara verilen isimdir. Aslında çocuğun ilk çıkan saçına akika denmektedir.

İbn Hacer, akikanın çocuğun adına kesilen hayvan olduğunu hayvanın yarıldığı ve kesildiği için böyle adlandırıldığını söylemektedir.[247]

Âlimler akikanın hükmünde ihtilaf etmişlerdir, Zahiriler ve bir rivayete göre İmam Ahmed onun vacip olduğunu söylerken cumhur onun sünnet olduğunu söylemiştir. İmam Ebû Hanîfe ise onun ne sünnet ne farz olduğunu kabul etmiştir. Onun kanaati akikanın mendup/nafile bir amel olmasıdır.

Ulemanın farklı kanaatleri bu baptaki hadislerin mefhumunun/anlamların çelişmesinden ileri gelmiştir.

Semüre hadisinde şöyle buyrulmaktadır: *Her doğan erkek çocuğu yedinci günde kendisi için kesilecek akikaya rehindir. Akika kesildiğinde çocuktan eziyet kaldırılır.*[248] Bu hadisin zahiri vücub/vücup bildirmektedir.

Başka bir rivayete göre Hz. Peygamber'e akika sorulmuştu: O, "*ukuk sevmem kim çocuğu doğarsa onun için nüsuk/kurban kesmek isterse nüsuk yapsın/kurban kessin"*

---

[246] Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ,* 7/83, hadis no: 5467, 6198.
[247] İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî ,* 9/500.
[248] Ahmed, *el-Müsned,* Müsnedu'l-Basriyyin Hadisu Semüre b. Cündeb, 33/356, hadis no: 20188, hadis başka yerlerde tekrar etmektedir: 20193, 20083, Ebû Davud, *es-Sünen,* Kitabu'l-Edahi, Babun fi'l-Akika, 4/459, hadis no: 2838, Nesai, *es-Sünen,* Kitabu'l-Akika, Meta Yeukku, 7/166, hadis no: 4220, Tirmizi, *el-Cami,* Ebvabu'l-Edahi, Babun mine'l-Akika, 4/101, hadis no: 1522, İbn Mace, *Sünen* Ebvabu'z-Zebaih, Babu'l-Akika, 4/336, hadis no: 3165.

buyurdu. [249] Bu hadisin zahiri ise mendupluk veya ibaha/mübahlık ifade etmektedir. Hadisi nedbe/mendup olmaya yoranlar akikanın mendup olduğunu söylemiş, onu ibaha çerçevesinde anlayanlar, akikanın farz veya sünnet değil, mübah olduğunu belirtmiştir.[250]

Semüre hadisinin senedi hakkında ihtilaf vardır, Hasan'ın Semüre'den işitip işitmediği tartışmalıdır. Onun Semüre'den hadis işitmesine ilişkin üç söz vardır.

1) Birinci Söz: Şu'be, Yahya b. Said el-Kattan, Yahyâ b. Maîn ve İbn Hibbân 'a göre Hasan Semüre'den kesinlikle işitmemiştir.
2) İkinci Söz: Ondan sadece akika hadisini işitmiştir. Nesai, Mücteba'da (Sünen) Kitabu'l-Cum'a adlı kitabın "Babu Terki'l-Gusli Yevme'l-Cum'a" adlı babında şöyle demektedir: "Ebû Abdurrahman Hasan Semüre'den bir kitap/yazı nakletmektedir. Hasan Semüre'den sadece akika hadisini duymuştur. Allah daha iyi bilendir."[251] Nesai, Akika Kitabı'nda şöyle bir bilgi vermektedir: "Hasan'a 'Akika hadisini kimden işittin' diye soruldu. O, 'Semüre'den işittim' dedi."[252]
   Darakutni, Sünen'de Kitabu's-Salat'ta şu yorumu sunmaktadır: Hasan'ın Semüre'den duyup duymadığı hususunda ihtilaf vardır. Ondan sadece akika hadisini işitmiştir.[253]
3) Üçüncü Söz: İbnü'l-Medini, Tirmizi ve Buhârî'ye göre Hasan, Semüre'den hadis duymuştur. Tirmizi, Cami'de Ebvabu's-Salat (Namaz Bapları) adlı bölümün *Ma Cae fi'l-Vusta Enneha el-Asr* adlı babında Hasan'ın hadisini zikretmiş, onun Semüre'den işittiğini belirterek doğrudan Semüre'den yaptığı bir rivayet hakkında sahih hükmünü vermiştir.

Tirmizi'nin senediyle Muhammed b. Sirin'e dayandırdığı haberde İbn Sirin "Hasan'a akika hadisini kimden aldığını sor" demiştir. İbn Sirin'in ve çevresindekilerin sorusuna

[249] Kitabu'l-Akika, Babu Ma Cae fi'l-Akika, 3/715, hadis no: 1838-436. Ahmed, *el-Müsned,* Müsned Rical min Ashabi'n-Nebi, Hadisu Raculin min Beni Damra, 39/50-51, hadis no: 23644. Beyhaki, *Marifetü's-Sünen ve'l-Asar,* Kitabu'd-Dahaya, Babu'l-Akika, 14/70, hadis no: 19144, Hakim, *el-Müstedrek,* Kitabu'z-Zebaih, 4/265, hadis no: 7592.
[250] İbn Rüşd, Bidayetü'l-Müctehid, 381.
[251] Nesai, *es-Sünen,* 3/94, hadis no: 1308.
[252] Nesai, *es-Sünen,* 7/166, hadis no: 4221.
[253] Darakutni, *es-Sünen,* Kitabu's-Salati Babu Mevdi Sektati'l-İmam li-Kıraaeti'l-Me'mum, 2/135.

Hasan Semüre b. Cündeb'ten işittim şeklinde açık bir cevap sunmuştur. [254] Bu hususta et-Tabiun es-Sikat adlı eserin 238-244 arasındaki sayfalarına bakılabilir.[255]

İmam Şafiî şöyle demektedir: *Bu hususta iki adam aşırıya gitmiştir. Biri akikanın bidat olduğunu diğeri ise vacip olduğunu söylemiştir.* Vücup ile Leys b. Sad'a işaret etmiştir, İmamu'l-Harameyn el-Cüveyni, Davud'dan bu kanati nakletmiştir. Ebû'z-Zinad'dan da onun vacip olduğuna dair bir rivayet gelmiştir. Ahmed b. Hanbel'den de böyle bir bilgi aktarılmıştır. İmam Ebû Hanîfe'den ise onun bidat olduğu nakledilmiştir. İbnü'l-Münzir şöyle demektedir: Rey ashabı onun sünnet olmasını inkar etmişler, bu hususta sabit olan rivayetlere karşı çıkmışlardır. Bazıları İmam Malik'in Muvatta'da Zeyd b. Eslem tariki ile Beni Damre'den bir adamdan ve onun babasından rivayet ettiği hadisi delil almışlardır. Nebi'ye (as) akikanın hükmü soruldu: *O şöyle dedi: Ben ukuku sevmem. - Sanki bu ismi sevmemişti- kim çocuğu doğarsa onun için nüsuk/kurban kesmek isterse nüsuk yapsın/kurban kessin.*[256]

İbn Hacer'in İmam Şafiî'nin *"Bu hususta iki adam aşırıya gitmiştir. Biri akikanın bidat olduğunu diğeri ise vacip olduğunu söylemiştir"* şeklindeki cümlesini başvurduğu iktibaslarda akikaya bidat diyenin kimliği belirlenmemiştir. Ancak İbn Hacer İmam Ebû Hanîfe'nin bidat dediğini ileri sürmüştür. İbn Münzir'in kavlini de iddiasını destekleyici biçimde sunmuştur. Fakat İbn Münzir'in sözünden rey ehlinin akikayı bidat olarak değerlendikleri anlaşılmamaktadır. Çünkü bir şeyin sünnet olmasını inkar etmek bidat olması demek değildir. İbn Rüşd'ün dediği gibi onlar nezdinde akika mübah veya tetavvu bir ibadettir. Dolayısıyla Ebû Hanîfe hakkında böyle bir iddia sunmak doğru değildir. Aynî'nin belirttiği üzere iftira sayılabilir.

Aynî Umdetü'l-kârî'de meseleyi şu şekilde değerlendirmektedir: *Âlimler, akikanın fazileti hakkında ihtilaf etmişlerdir. Malik, Şafiî, Ahmed, Ebû Sevr ve İshak onun gücü yeten için terk edilmesi uygun olmayan bir sünnet olduğunu söylemişlerdir. Hasan ve zahir ehlinden onun vacip olduğu nakledilmiştir. İbn Hazm fazla malı olanın yapmakla yükümlü olduğu/mecbur tutulacağı bir vacip olduğunu belirtmiştir. Ebû Hanîfe akikanın sünnet olmadığını, Muhammed b. el-Hasen onun ise tetavvu/mendup olduğunu eskiden insanların*

---

[254] Tirmizi, *el-Cami,* 1/340, 341, 343. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târîḫu'l-kebîr* , Babu'l-Hai, Hasan b. Hurr, Dairetu'l-Mearifi'l-Osmaniyye, Haydarabad, kontr. Muhammed Abdulmuid Han, 2/290, tercüme no: 2504.

[255] Mübarek b. Seyf el-Haciri, *Et-Tabiun es-Sikat el-Mutekellemu fi Semaihim mine'S-Sahâbe mimmen lehum Rivaye fi'l-Kutubi's-Sunne,* Basılmış Yüksek Lisans Tezi, Müessesetu'r-Reyyan, 238-244.

[256] İbn Hacer, *Fetḫu'l-bârî* , 9/502.

yaptığı bir uygulama iken kurban ibadeti ile neshedildiğini söylemiştir. Tevdih sahibi ve bazıları Ebû Hanîfe ve Kufelilerden onun bidat olduğunu aktarmıştır.

Bu söz, büyük bir iftiradır, İmam Ebû Hanîfe'ye nispet edilmesi caiz değildir. O böyle bir şey demekten uzaktır, sadece akikanın sünnet olmadığını belirtmiştir. Onun muradı akikanın sabit veya müekket bir sünnet olmadığını ortaya koymaktadır. Amr b. Şuayb'ın babasından ve dedesinden naklettiğine göre Hz. Peygamber'e akika hakkında sorulmuştu. O şöyle buyurdu: Ben ukuku sevmem. Bunun üzerine Allah resulüne "Birimiz doğan çocuğu için kurban kesebilir mi/nüsuk yapabilir mi?" diye sordular. "Kim doğan çocuğu için nüsuk yapmak isterse oğlan için iki kız için bir koyun kessin" buyurdu.[257] *Bu rivayet istihbabı, akikanın müstehap olduğunu göstermektedir.*[258]

Aynî'nin İmam Ebû Hanîfe'den nakillerinden onun akikayı sünnet-i müekkede değil, müstehap bir amel olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

[257] Daha önce tahrici geçti.
[258] Aynî, *Umdetu'l-Kari*, 21/83.

7.Konuyla İlgili Bazı Önemli Delilleri İhmal Etmek, Tahâvî'yi Eleştirmek, Gizli Bir Şekilde Taassup Göstermek, İbn Hacer'in Aynî Tarafından Hanefîler'e Karşı Kin Ve Nefretle Suçlanması

7.1. İstinas Arap Dilinde İzin İstemek Anlamına Gelir Mi?

Buhârî İzin İstemek Kitabında/Kitabu'l-İstizan'da bir bap açmıştır, daha sonra Yüce Allah'ın sözlerinden bahsettmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ۚ

"Ey iman edenler, halkını tanıyana ve insanlarını selamlayana kadar kendi evlerinizden başka evlere girmeyin ..." (Nur Suresi 24/27)

İbn Hacer hadisin şerhinde şöyle demektedir: "حتى تستأنسوا" buyruğundan kasıt tenahnuh ile izin istemektir. Cumhurdan bu kanaat nakledilmiştir, Taberi, Mücahid'den " حتى تستأنسوا" buyruğunun تتنحنحوا veya تتنخموا demek olduğunu nakletmiştir. [259]

Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mesud tarikinden rivayet edildiğine göre Abdullah b. Mesud, eve girdiğinde istinas yapardı yani konuşur ve sesini yükseltirdi. [260]

İbn Hacer, istinas kelimesinin açıklamasına dair ilim ehlinden çeşitli nakiller aktarmıştır. İbn Hacer, şöyle demektedir: Beyhaki şöyle demiştir: *Teste'nisu* testebsıru demektir, yani ev sahibinin istemediği bir şekilde onları yakalamamak için giriş basiret üzere olmalıdır. Beyhaki, Ferra'dan kendi tarikiyle istinasın eve bakmak anlamına geldiğini nakletmiştir.[261] Halimi'den aktarılanlara göre ayetin manası *"Selam verip ülfet kurana kadar evlere girmeyin"* demektir. Tahâvî, 'istinas'ın Yemen dilinde izin istemek demek olduğunu belirtmiştir. İbn Abbas'tan bunun (bu görüşün veya kıraatin) inkarı gelmiştir.[262] Zira İbn Abbas Übeyy b. Kab kıraatine göre ilgili bölümü "Hatta testezinu - حتى تستأذنوا" şeklinde okurdu ve öbür kıraatler için "katip hata etmiştir" derdi.[263]

---

[259] Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Camiu'l-Beyani fi Tevili'l-Kur'an*, thk. Ahmed Şakir, Muessesetu'r-Risale, 2000, 19/147.

[260] İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, Kitabu'l-Edeb, fi'r-Raculi Yedhulu Beytehu Ma Yedhulu, 5/255 hadis no: 25822.

[261] Beyhaki, *Şu'abu'l-İman*, Mukarebetu Ehli'd-Dini ve Muvaddetuhum, 11/211, hadis no: 8452. İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, Kitabu'l-Edeb, fi'r-Raculi Yedhulu Beytehu Ma Yedhulu, 5/255.

[262] وحكى الطحاوي أن الاستئناس في لغة اليمن الاستئذان وجاء عن ابن عباس إنكار ذلك

[263] Aynî'nin Beyhaki'den naklettiğine göre İbn Abbas'ın belki de diğer kıraatlerle bu kıraatin nesh olduğunu bilmemesi/unutması muhtemeldir. Aynî, *Umdetu'l-Kari,* 231.

İbrahim en-Nehai'den nakledildiğine göre İbn Mesud da "حتى تستأنسوا" yerine"Hatta testezinu - حتى تستأذنوا" okumuştur.[264]

Aynî, Umdetü'l-kârî'de şöyle demektedir: *Bazıları Tahâvî'den istinas'ın dil açısından Yemen Arapçasında izin istemek olduğunu nakletmiş, ardından "İbn Abbas'tan bunun inkârı gelmiştir" demiştir. Cevap olarak Katade'nin istinası izin istemek şeklinde tefsir ettiğini söylerim.[265] Bu söz sahibi kalbinde Hanefîler'e karşı olan kinden ötürü böyle konuşmuştur.[266]*

Yukarıda geçenlerden anlaşıldığına göre İbn Hacer, istinası öksürme ile izin istemek/istizan olarak açıklamaktadır. Daha önce geçtiği üzere bu kelimenin birden fazla anlamı bulunmaktadır. İbn Hacer, İbn Abbas'tan nakledilenlere göre istinasın, izin istemekle tamamen aynı olmasını inkar etmektedir. Tahâvî'yi bu hususta eleştirmektedir.

Mesele: İstinas Arap dilinde izin istemek anlamına gelir mi?

İbn Manzur, Zeccac'tan: "حتى تستأنسوا" ifadesinin izin isteyinceye kadar demek olduğunu nakletmiştir. İstinas evde birisinin olup olmadığına bakmak da demektir. Ezheri'nin söylediğine göre Übeyy b. Ka'b ve İbn Mesud ayeti حتى تستأذنوا şeklinde okumuştur, o istinas ve istizanın aynı manada olduğunu vurgulamıştır. Katade ve Mücahit'ten istinas kelimesinin izin istemek/istizan demek olduğu aktarılmıştır.[267]

Ezheri ve Zeccac'ın açıklamalarından istinas kelimesinin istizan/istemek anlamına da geldiği anlaşılmaktadır. Aynî'nin söylediği gibi Katade onu izin istemek şeklinde açıklamışlardır.

Busiri, 290. muhakemede İbn Hacer'in sözlerini gözden geçirdiğini ve onun istinası öksürmek veya sert bir şekilde ses çıkarmak yoluyla izin istemek şekilde açıkladığını söylemiştir, anılan isim şöyle demiştir:

"Sen İbn Abbas nezdinde inkâr edilen hususun "istinas" kıraati olduğunu, istizan ve istinasın aynı manada bulunduğunu görüyorsun. Aynî, İbn Hacer'e karşı hoşgörüsüzlüğünü ortaya

---

[264] Beyhaki, *Şu'abu'l-İman*, 11/209, hadis no: 8423, , Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Camiu'l-Beyani fi Tevili'l-Kur'an*, thk. Ahmed Şakir, Muessesetu'r-Risale, 2000, 19/146, İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî* , 11/9-11.

[265] أخرج الطبري من طريق قتادة: الاستئذان ثلاثا؛ فالأولى ليسمع، والثانية ليتأهبوا له، والثالثة: إن شاءوا أذنوا، وإن شاءوا أرادو.
Katade Taberi'nin rivayetine göre istinas kelimesini açıklarken şöyle demiştir: İzin istemek üç defadır, ilk izin ev sahibinin duyması amacıyla istenir, ikincisi ev halkının hazırlanmaları için istenir, üçüncüsünde ev halkı dilerse kişiye izin verir, dilerse izin vermez. Aynî, *Umdetu'l-Kari*, 231.

[266] Aynî, *Umdetu'l-Kari*, 231.

[267] İbn Manzur, Lisanu'l-'Arab, 6/10-12.

koymuştur. Onun sözlerini insaflı Âlimlere yakışmayacak şekilde tahrif etmiştir. İbn Hacer, Hanefî âlimlerinden olan Tahâvî'ye büyük saygısından dolayı sürekli ondan nakilde bulunmaktadır. Bu durum, ona karşı kin sayılırsa herke, bütün Âlimler kindardır.[268]

İbn Hacer, *İntikadu'l-İtirad'*da ifadesini değiştirmiş,

وحكى الطحاوي أن الاستئناس الاستئذان بلغة اليمن، وجاء عن ابن عباس إنكار لفظ الاستئناس في الآية

demiştir. Bu durum da suçlamayı güçlendirmektedir, zira

وحكى الطحاوي أن الاستئناس في لغة اليمن الاستئذان وجاء عن ابن عباس إنكار ذلك

şeklindeki ilk cümlesini değiştirmiştir. Çünkü ذلك çeşitli şekillerde anlaşılmaya müsaittir, ifadeyi Aynî'nin belirttiği biçimde anlamak mümkündür. Busiri'nin itirazı yersizdir. Çünkü İbn Hacer, Aynî'ye *İntikadu'l-İtirad*'da cevap vermekte, *Katade'den nakledilen tefsir reddedilir çünkü Katade'nin ayet hakkındaki yorumunda izin isteme manası gözetilmiştir*. demektedir. Ama ona göre Tahâvî doğru eksik bir nakilde bulunduğu için yanlışa düşmüş sayılmaz, çünkü bu noktada Katade'nin sözü genel bir anlama yorulup yanlış anlaşılmıştır. [269]

Zeccac'ın sözünde geçtiği üzere dilde istinas kelimesinin anlamlarından biri de izin istemektir. İbn Hacer Tahâvî'nin hata yaptığını açıkça söylememektedir ancak onun görüşünün yanlış olduğuna ism-i işaret ذلك kullanarak dolaylı biçimde işaret etmektedir. İbn Hacer'in Tahâvî'yi eleştirdiği yerlerin çoğunda, Tahâvî sözlerini eksik bırakmakta veya kayıt düşmeden genel hükümler vermektedir. İbn Hacer Hanefî mezhebine karşı zekice bir siyaset izlemektedir.

7.2.Aynî'nin İbn Hacer'i Kinle İtham Etmesi

Buhârî, Kitabu'l-Ezan'da/Ezan Kitabı'nda Ebvabu Sıfati's-Salat bölümünde *Ma Yekulu Ba'de't-Tekbiri (*Tekbirden Sonra Namaz Kılan Ne Der) şeklinde bir bap açmıştır.

Bu bapta Enes hadisine yer vermiştir: Enes'ten (r.a) rivayet edildiğine göre Nebi, Ebûbekir ve Ömer namazlarını *"el-Hamdulillahi Rabbi'l-Âlemin"* ile açarlardı.[270] (Yani namazlarındaki kıraate Fatiha ile başlarlardı.)

Mesele: Fatiha'nın Okunmasından Önce Besmelenin Açıktan Okunması

---

[268] Busiri, el-Muhakemat, 441-442.
[269] İntikadu'l-İtirad, 2/600
[270] Buhârî, *el-Câmi'u's-ṣaḥîḥ*, 1/149, hadis no: 743.

Hanefîler besmelenin gizliden okunmasını savunurken Şafiîler onun açıktan okunmasını belirtmişlerdir.

İbn Rüşd şöyle demiştir: Namazda Bismillahirrahmanirrahim'i okuma konusunda ihtilaf etmişlerdir. Malik bunu gerek gizli gerek açık namazlarda engellerken/doğru bulmazken nafile de besmelenin okunmasına izin vermiştir. Ebû Hanîfe, Sevri ve Ahmed Fatiha ile birlikte her rekâtta gizli olarak okur demişlerdir. Şafiî ise "Besmele cehri namazlarda cehri gizli namazlarda gizli okunmalıdır" görüşündedir, ona göre besmele Fatiha'dan bir ayettir, bu kanaati Ebû Sevr ve Ebû Ubeyd de savunmuşlardır. Şafiî'den onun Fatiha'dan bir ayet olup olmadığı kanaati hakkında iki rivayet nakledilmiştir.

İhtilaf Sebebi: Bu konuda ulemanın ihtilafı, hadislerde görülen çelişki ve âlimlerin besmeleyi Fatiha'dan saymaya ilişkin farklı kanaatleri biçiminde özetlenebilecek iki sebebe dayanmaktadır.

Besmelenin Fatiha'dan ayet olmadığını savunanlar, İbn Mugaffel hadisi dâhil olmak üzere çeşitli rivayetleri/haberleri esas almışlardır. İbn Mugaffel şöyle demiştir:

Babam benim "Bismillahirrahmanirrahim"i okuduğumu duydu. Bana şöyle dedi: Ey oğulcuğum, ibadetlerde yenilik çıkarmaktan sakın! Çünkü ben Hz. Peygamber'le, Ebûbekir ve Ömer ile namaz kıldım, onlardan hiçbirinin besmeleyi açıktan okuduğunu duymadım." [271]

İbn Abdilberr, Abdullah b. Mugaffel'in meçhul bir kişi olduğunu söylemiştir.[272]

İmam Malik, Enes hadisini rivayet etmiştir: Hz. Enes şöyle demektedir: *Ben Ebûbekir, Ömer ve Osman'ın arkasında namaza durdum. Onlar namaza başlayınca Bismillahirrahmanirrahim'i okumuyorlardı*." [273]

İbn Abdilberr, bazı rivayetlerde Enes'in sözünde *"Allah resulünün arkasında namaz kıldım, Bismillahirrahmanirrahim'i okumuyordu"* bir ziyade olduğunu belirtmiştir. Ona göre hadis ehli bu hadisin delil olmayacak şekilde muzdarip olduğunu söylemişlerdir. [274]

Yukarıda sunulan hadislere aykırı olan diğer bazı rivayetler ise şunlardır:

---

[271] Tirmizi, *el-Cami,* Ebvabu's-Salati, Babu Ma Cae fi Terki'l-Cehri bi'l-Besmeleti, 2/12, hadis no: 244. Nesai, *es-Sünen,* Kitabu'l-İftitah, Terku'l-Cehr bi'l-Besmele, 2/135, hadis no: 908.
[272] İbn Abdilberr, et-*Temhid,* 20/206.
[273] Malik, Muvatta, Kitabu's-Salat, el-Amel fi'l-Kirae, 2/110, hadis no: 265.
[274] İbn Abdilberr, *et-Temhid,* 2/228. Muhammed b. Ali eş-Şevkani, *Neylu'l-Evtar fi Şerhi Munteka'l-Ahbar,* Birinci Baskı, Daru'l-Hadis, 2/231.

Nuaym b. Abdullah el-Mücmir'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: *Ebû Hüreyre'nin arkasında namaz kıldım, Ümmü'l-Kur'an'dan ve diğer sureden önce besmeleyi okudu*.[275]

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre *Hz. Peygamber namazda besmeleyi cehri/açık bir şekilde okuyordu.* [276]

Bazı Âlimler, delilleri birleştirerek üçüncü bir kavil ortaya atmışlardır, Zadu'l-Mead'da İbnü'l-Kayyım şöyle demektedir: *Hz. Peygamber, bazı zamanlarda besmeleyi açıktan okumaktaydı, onun besmeleyi gizlediği haller ise daha fazla idi. Hz. Peygamber'in gece ve gündüz beş vakitte bütün namazlarda besmeleyi açıktan okumadığı hususunda şüphe yoktur. Zira böyle bir hal olsaydı, bahsedilen hal halifelere ve ashabının çoğuna gizli kalmazdı. Böylesi bir ihtimal imkansızdır, Nebi'nin cehri namazlarda besmeleyi okuduğunu söyleyenler, çok zayıf/vahi denebilecek bazı hadislere, mücmel ifadeler dayanmaktadır. Söz konusu hadislerin sahih olanları sarih/açık değildir, açık olanları da sahih değildir, bu mesele büyük bir ciltli eser yazmayı gerektirir*.[277]

İbn Hacer, Fetḥu'l-bârî 'de şöyle demiştir: *(بـ الحمد لله رب العالمين): Bu ifade ile ne kastedildiği hakkında ihtilaf vardır, bazıları Fatiha suresi ile kıraati açtıklarını söylemişlerdir, besmelenin onun ilk ayeti olduğunu savunanlar da bu kanaattedir.* [278] *Onlara itiraz edenler surenin el-Hamd Suresi şeklinde adlandırıldığını belirtmişlerdir. İtirazcılara surenin adının el-Hamd Suresi biçiminde olmasının zorunlu olmadığı hatırlatılarak cevap verilmiştir. Buhârî'de Ebû Said b. el-Mualla hadisinde "el-Hamdulillahi Rabbi'l-Âlemin, es-seb'u'l-mesânîdir/ tekararlanan yedi ayettir" şeklinde buyrulmuştur.*[279] *Hadisin zahirine tutunmak yoluyla kıraate "el-Hamdu lillahi Rabbi'l-Alemin" ile başlandığı söylenmiştir. Bu kanaat ise besmelenin Fatiha'dan olmadığını ileri sürenlere aittir. Ancak Fatiha ile namaza başlanması besmelenin gizli okunmasını gerektirmez.* [280]

---

[275] Nesai, es-Sünen, Kitabu'l-İftitah, 2/134, hadis:905.
[276] Tirmizi, *el-Cami*, Ebvabu's-Salati, Men Raa el-Cehra bi-Bismillahirrahmanirrahim, 2/114 hadis no: 245, Darakutni, *es-Sünen,* Kitabu's-Salat, Vücubu Kıraeti Bismillah, 2/69, hadis no: 12162, 1160. Darakutni Hz. Ali ve Ammar b. Yasir'den besmelenin açıktan okunmasına dair çeşitli rivayetler nakletmektedir. Bu konudaki hadislerin değerlendirilmesi için bkz. Muhammed b. Ali eş-Şevkani, *Neylu'l-Evtar fi Şerhi Munteka'l-Ahbar*, 2/235-236.
[277] İbnu'l-Kayyım, Muhammed b. Ebi Bekr, *Zadu'l-Mead fi Hedyi Hayri'l-İbad*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006, 1/65.
[278] İbn Rüşd'e göre besmelenin Fatiha'dan ayet olduğunu savunanlar onu Fatiha ile birlikte okumanın farz olduğunu söylemişlerdir, onun her sureden bir ayet olduğunu kabul edenler ise zamm-ı sure ile okunması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu mesele çok uzun bir tartışma içermektedir, iki görüş de muhtemeldir. İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetu'l-Mekasıd,* 107-108.
[279] Buhârî, *el-Câmiʿu's-ṣaḥîḥ,* Babu Fadli'l-Kıraeti, hadis no: 5006.
[280] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 2/266.

İbn Hacer, Şafiî mezhebinin görüşlerini doğrulaştırmak/sahih kılmak için çalışarak bu konunun takririni uzatmıştır, ihtimalleri ve yönlendirmeleri kullanarak her şüpheye cevap vermeye gayret etmiştir. Şarih şöyle demektedir: *"Raviler Şube'den aktardıkları lafızlarda ihtilaf etmişlerdir, bazıları "Namazı el-Hamdulillahi Rabbi'l-Âlemin ile açarlardı" derken diğerleri Müslim'in Ebû Davud et-Tayalisi ve Muhammed b. Cafer'den rivayetinde olduğu gibi "Onlardan hiçbirinin Bismillahirrahmanirrahim'i okuduklarını duymadım" demektedir.* [281] *İbn Huzeyme Muhammed b. Cafer'den iki lafızla da nakletmiştir.*[282]*Bu raviler Şube'nin en hıfzı güçlü arkadaşlarıdır. Dolayısıyla problemin/hadisin muzdarip olmasının Şube'den kaynaklandığı söylenemez. Çünkü Katade'nin ashabından bir cemaat de ondan iki lafızla aktarmışlardır.*[283]

Katade'den gelen tarikleri inceleyen İbn Hacer, Evzai'nin yazı ile kendisinden rivayet etmesinden ötürü Katade'nin rivayetinin sıhhati hakkında konuşulduğunu ancak Evzai'nin Katade'den nakleden tek ravi olmadığını söylemektedir. İbn Hacer ayrıca şu senedi vermektedir: *Ebû Yala'nın Ahmed ed-Devraki/Duruki'den ve Serrac'tan onların da Yakup ed-Devraki ve o da Abdullah b. Ahmed b. Abdullah es-Sülemi'den, bahsedilen Yakup ve Abdullah'ın da Ebû Davud et-Tayalisi'den, onun da Şube'den rivayetine göre "Kıraati besmele ile açmıyorlardı."*[284]

Besmelenin duyulmamasının onun gizli okunmasına yorulabileceğini belirten İbn Hacer, Katade hadisini ele alarak tarikleri hakkında konuşmuştur. Bu tariklerin toplanması sonucu besmelenin kıraatinin olmamasını, semanın olmamasına/duymamasına yormuştur. [285]

İbn Hacer Müslim'in bir önceki hadisinde geçen Katade ve Ebû Seleme'nin Enes b. Malik'e bu konuda soru sorduklarını söylemiştir. Ebû Seleme'nin suali şu şekildedir: *"Namazın açılışı besmele veya hamdele midir" ?*

Katade'nin sorusu ise bahsedilen tarzdadır: *Fatiha ya da başka bir sure ile mi namaza başlamışlardır?*

---

[281] Müslim, *Sahih,* Kitabu's-Salat, Babu Hucceti Men la Yecher bi'l-Besmeleti, 1/299, hadis no: 50-51.
[282] İbn Huzeyme Ebû Bekr Muhammed b. İshak, *Sahihu İbn Huzeyme,* thk. Mustafa el-Azami, Beyrut, el-Mekteb el-İslami, 1/249,hadis no: 494.
[283] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 2/266.
[284] Ebû Ya'la, Ahmed b. Ali el-Mevsıli, *Müsned Ebi Ya'la,* Enes b. Malik hadisleri thk. Huseyn Selim, Daru'l-Me'mun Dımeşk 1984, 1989, 6/18 hadis no: 3245, 3005, 1496.
[285] İbn Abdilberr, *et-Temhid,* 2/230.

İbn Hacer, bu hadisin tariklerinden bahsettikten ve üzerine konuştuktan sonra şöyle demiştir: *Ebû Seleme ve Katade'nin soruları ortaya çıkmıştır. Enes Ebû Seleme'yi yanıtlamadan Katade'ye cevap vermektedir. Belki de Katade aynı soruyu sorduğunda onu hatırlayacaktı, Ebû Seleme'nin rivayetinde Enes soruya şu şekilde cevap vermiştir: Kimse senden önce bana sormadı. Ebû Seleme belki cevabı unutmuştur, Katade ihtilafsız biçimde Ebû Seleme'den daha iyi bir hafızdır.*

Daha sonra Enes'ın hadisinden ve tariklerinden, ona olan itirazlardan ve cevaplardan bahsettikten sonra, ulaştığı nihai sonucu özetleyerek ve şöyle demiştir:

Enes hadislerinin çeşitli rivayetleri birleştirildiğinde ortaya çıkan hüküm, besmele hakkında cehri okumanın olmamasıdır. Ancak ne zaman cehri okuma ile ilgili bir rivayet geçse nefyeden/olumsuzlayan Enes rivayetine tercih edilir. Çünkü Enes Peygamber'e on yıl boyunca eşlik etmiş ve daha sonra Ebû Bekir, Ömer ve Osman'a yirmi beş yıl boyunca arkadaşlık etmiştir, onlardan açıkça bir namazda besmeleyi duymaması uzak bir ihtimaldir, nitekim kendisi de bunu itiraf etmektedir. Sonra kesin bir şekilde namazın açılışının *el-Hamdulillahi Rabbi'l-Âlemin* ayeti ile başladığını söylemektedir. Dolayısıyla besmeleyi cehri olarak ispat edenlerin rivayetleri esas alınmalıdır. İbn Huzeyme ve diğerleri bu hadis için şöyle bir bap tercüme ettiler: *Babu İbahati'l-İsrar fi'l-Besmeleti fi'l-Cehriyye: Cehri Namazda Besmele'nin Gizli Okunmasının Mübah Olması Babı.*[286] Bu bap başlığı isabetli değildir. Çünkü hadis besmelenin gizli okunmasının cevazında değil, müstehab olmasında ihtilaf edilmiştir.[287]

İbn Hacerin sözlerinde şunlar görülmektedir:

Birinci Yön: İbn Hacer'in çıkardığı hadislerin birçoğu ihtilaf edilen rivayetlerdir ve bu onun çıkarım yaptığı/istidlal ettiği hadislerin muzdarip/çarpıcı olabileceğini kendisi de kabul etmektedir. Çoğu alim bu konuda kendisine cevap vermiştir.

İkinci Yön: İbn Hacer şöyle demiştir: (فمتى وجدت رواية فيها إثبات الجهر، قدمت على نفيه) *"Besmelenin açıktan okunmasına dair deliller okunmamasına dair delillerden üstün tutulur."* Bu hüküm mezhep taassubu temellidir. Konuyu sadece Enes hadisi çerçevesinde değerlendiren İbn Hacer, Hanefîlerin delillerine değinmemiş, okuyucuda Şafiî mezhebinin

---

[286] Bap başlığı olarak İbn Huzeyme'de bu şekilde bulunmamıştır ancak ona yakın başka bir bap tercümesi – başlığı mevcuttur: *Babu Zikri'd-Delil ala Enne'l-Cehra bi-Bismillahirrahmanirrahim ve'l-Muhafetetu bihi Cemian Mubahun,* İbn Huzeyme, *es-Sahih,* 1/251. Bapta Ebû Hüreyre hadisi yer almaktadır.
[287] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 2/267-268.

haklı olduğu kanaatini uyandırmaya çalışmıştır. Enes hadisi ıstılah kitaplarında metindeki illetler yönüyle incelenmektedir. [288]

Aynî meseleyi İbn Hacer gibi uzun bir şekilde ele almış ancak kanıtları Hanefî mezhebini destekleyen şekilde yönlendirmiştir. İbn Hacer'i bazı sözleriyle eleştirmiş, onu fanatizm ve aşırı cehaletle suçlamıştır.

Anılan müellif, yukarıda belirtilen hadisleri açıklarken şöyle demektedir: "Namaz kılanlar namazlarını *"el-Hamdulillahi Rabbi'l-Âlemin"* ifadesi ile açarlardı. Yani, bu kelime ile namaza başlarlardı, bu hadis besmelenin topluluk/cemaat önünde cehri bir şekilde okunmayacağını net bir biçimde göstermektedir. İbn Hacer hadiste geçen *"el-Hamdulillahi Rabbi'l-'Alemin*" ifadesi ile namazlarını açarlardı" cümlesini surenin onlar nezdinde böyle bilindiğine yormuş, besmeleyi gizli okumadıklarını savunmuştur. Bu hususta şöyle derim: Surenin isminde ihtilaf yoktur, besmelenin ayet olup olmamasında tartışma vardır. [289]

Aynî'nin İbn Hacer'i eleştirdiği ve kanıtları mezhebine uygun bir şekilde yönlendirdiği görülmektedir. Aynî hadis konuşmaya başlamış onu parçalara ayırmıştır. Enes hadisinin rivayetleri üzerinde farklı kelimelerden/lafızlardan bahsetmiştir, hadisin yedi kelimesi/lafzı olduğunu vurgulamıştır. Sonra hadis ve yöntemleri üzerine konuşmayı bitirmiş, şunu söylemiştir.

"Ebû Hureyre'nin besmelenin cehri oluşu bağlamında hadisi aktarırken teşbihe başvurduğu nasıl düşünülebilir? O hadisi şu şekilde nakletmiştir: "Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Ben namazı kulum ve kendim arasındaki iki parçaya böldüm. Yarısı benim yarısı kulumundur. …." Bu hadisi Ala b. Abdurrahman babasından o da Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir.[290] Bu hadis besmelenin Fatiha'dan olmadığı konusunda güçlü bir deildir.

Ebû Ömer şöyle demiştir: *"Bu hadis tartışmaların askıya alınması için kesin ve yorumlanmaya muhtaç olmayan bir nasstır ve (besmelenin (kıraatten) düşüşüyle ilgili ondan daha açık herhangi bir hadis bilmiyorum."*[291] Bazı müteaahirler (İbn Hacer) onun bu sözüne iki şekilde itiraz etmiştir:

---

[288] Muhammed b. Abdurrahman Şemsuddin es-Sehâvî,, *Fethu'l-Mugis bi-Şerhi Elfiyyeti'l-Hadis*, c:4, thk. Şeyh Ali Huseyn b. Ali, Mektebet es-Sunne, 2003, 1/27.
[289] Aynî, *Umdetu'l-Kari*, 5/281-282.
[290] Müslim, es-*Sahih*, Kitabu's-Salat, Babu Kiraati'l-Fatiha, 1/297, hadis no: 38.
[291] İbn Abdilberr, *Temhid*, 20/215.

1) Bu hadisin "Müslim" de olmasına itibar edilmez. el-Ala'a b. Abdurrahman'ın İbn Ma'in tarafından hakkında konuşulan bir ravidir. Hadisi muzdariptir, İbn Adiyy onun Bu hadiste tek kaldığını/teferrüt ettiğini söylemiştir, dolayısıyla bahsedilen haber delil olamaz.
2) Sahih olsa dahi bu konuda besmelenin zikredilmesi de kendisinden nakledilmiştir.

Ben de derim ki: Bu söz cehalet, aşırı fanatizm/taassup ve kötü görüştür ve doğru hadisten ayrılıp mezhebi bağdaşmadığı için onu zayıflattığını ileri sürmektedir. "Müslim'de olmasına itibar edilmez" demektedir, halbuki Ala'dan onu Malik, Süfyan b. Uyeyne, İbn Cüreyc ve Şuayb gibi imamlar ondan nakletmiştir."[292]

Hem Aynî hem de İbn Hacer mezhep taassubu içerisindedir, mezheplerini desteklemeye çalışmaktadır. Aynî İbn Hacer'in sözlerine yapılan son itirazda yöntemini farklılaştırmış bu her zamanki ifadesi "Bazıları" yerine: "Bazı müteahhirler" demiştir.

Aynî'nin İbn Hacer'e olan itirazlarının çoğunda, nakillerde İbn Hacer'in sözlerinin anlamını biraz değiştirdiğine rastlanmaktadır. Ancak son itirazda İbn Hacer'in sözlerini ve anlamını tamamen değiştirmiştir. İbn Hacer, *İntikadu'l-İtirad*'da Fetḥu'l-bârî 'deki cümlelerini aktarmış, Aynî'ye cevap vermiş, onun kendisinin ve başkalarının sözlerinde tasarruf yaptığını belirtmiştir.[293]

7.3. Nafile Bir Amelin Tamamlanmasının Vacip Olup Olmaması

İmam Buhârî, Kitabu'l-İman'da Talha b. Ubeydullah'tan şu rivayeti nakletmiştir:

Meşhur Bedevi hadisinde Hz. Peygamber'e zekat hususunda sorulmuştur:

Zekâttan başka bir şey vermem gerekmiyor değil mi? O da "Hayır, Gönüllü olman dışında" demiştir.[294]

Mesele: Nafile bir amelin tamamlanmasının vacip olup olmaması:

Gönüllülük/tetavvu mendup ve müstehap kelimelerinin çeşitli tanımları vardır. Bir tanıma göre onlar Şari'nin yapılmasını kesin olarak istemediği fiillerdir, sonuç bakımından değerlendirildiğinde ise yapılmasına ecir verilen terkine ceza verilmeyen amellerdir. [295]

---

[292] Aynî, *Umdetu'l-Kari,* 5/285. Aynî'nin hadis hakkındaki tüm yorumları için bkz. Aynî, *Umdetu'l-Kari,* 5/282-290.
[293] İbn Hacer, *İntikadu'l-İ'tirad,* 1/368-369.
[294] Buhârî, el-Câmiʿu's-ṣaḥîḥ1/18 hadis no: 46. Hadis farklı yerlerde tekrar edilmiştir.

Âlimler, mendup hac ve umrenin ihrama giren kişi tarafından tamamlanmasının gerektiğini/vacip olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş, ulemanın ittifak ettiği bir görüştür, ikrah, tutulma vb. manilerin çıkması durumunda kişi fidye vererek hacdan çıkmaktadır. [296]

Aynî Âlimlerin ittifakıyla farz olmadığı halde bir hacca başlayanın tamamlaması gerektiğini söylemiştir. [297]

İbn Kayyım el-Cevziyye, hac ve umrenin tamamlanmasının Allah'ın emrettiğini, ulemanın bu hususta ittifak ettiğini ancak diğer ibadetlerin tamamlanmasında ihtilaf edildiğini söylemiştir. [298]

Âlimler Şari'nin kesin bir dille farz veya vacip olarak emretmediği hususları bitirmenin vacip olup olmadığında ihtilaf etmişlerdir. Bu durumun gerekli olduğunu söyleyenler eksik bırakılan nafile ibadetlerin kazasının vacip olduğunu söylemiştir.[299]

Kişi bu fiili yapmakla ve tamamlamakla kesin bir şekilde yükümlü olmadığı için onu tamamlamazsa kaza sorumluluğu bulunmamaktadır. Bu görüş, Süfyan es-Sevri, İshak, Mücahit ve İbn Abbas ve Ebû Derda'dan nakledilmiştir. Maverdi, Hz.Ali, İbn Abbas ve Cabir'den gelen görüşün bu şekilde olduğunu nakletmiştir. [300]

Şafiîler de yukarıda sunulan bu görüşü paylaşmaktadır, bir rivayete göre İmam Ahmed'in kavli de böyledir, Hanbelîlerin çoğu İmam Ahmed'den bu rivayeti tercih etmişlerdir. [301]

Razi şöyle demiştir: *"Menduba başladıktan sonra onu tamamlamak hususunda Âlimler ihtilaf etmiştir. Ebû Hanîfe'ye göre bozulan tetavvununun kazası gerekirken Şafiî gerekmediğini söylemiştir."*[302]

---

[295] İbn Cüzey, Ebü'l-Kāsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî, *Taḳrîbü'l-vüṣûl ilâ ʿilmi'l-uṣûl*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, Daru'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1424-2003, 165.
[296] Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi el-Hanbeli, *Şerhu'z-Zerkeşi ala Muhtasari'l-Hıraki*, thk. Abdulmunim Hali İbrahim, Beyrut, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Lübnan, Birinci Baskı 2002, 1/435.
[297] Aynî, *Umdetu'l-Kari*, 1/268.
[298] İbnu'l-Kayyım, Muhammed b. Ebi Bekr, *İ'lamu'l-Muvakkin an Rabbi'l-'Alemin*, thk. Taha Abdurrauf Sad, Daru'l-Cil, Beyrut, 1973, 2/49.
[299] Ubeydullah b. Mahmud el-Mübarekfuri, *Mir'atu'l-Mefatih Şerhu Mişkati'l-Mesabih*, Neşr İdarati'l-Buhusi'l-İlmiyyeti ve'd-Daveti ve'l-İftai, el-Camiatu's-Selefiyye, Binaris, Hindistan, Üçüncü Baskı, 1404, 1984, 7/111.
[300] Ebû'l-Hasen b. Muhammed el-Maverdi, *el-Havi el-Kebir fi Fıkhi'ş-Şafii*, thk. Ali Muavvad, Adil Abdulmevcut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, 1414 -1994, 1/59.
[301] Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşi (ö.794), *el-Mensur fi'l-Kavaid*, thk. Teysir Faik Ahmed Mahmud, Vizaretu'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslamiyye, Üçüncü Baskı, h.1405
[302] Muhammed b. Ömer er-Razi, *el-Mahsul fi 'İlmi'l-Usul*, c:6, Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suud, thk. Taha Cabir, Feyyad el-Alvani, Riyad, Birinci Baskı, h.1400, 2/355.

İkinci Görüş: Nafileye başlanması ile birlikte onu bitirmek lazım olur. Onu eksik bırakan cezalandırılır, eğer nafile işini kesintiye uğratırsa onu kaza etmelidir. Bu görüş, Hz. Ebû Bekir'e, İbn Abbas'a ve pek çok sahabi ve tabiiiye dayandırılmaktadır. Bahsedilen kanaatin sahipleri başlanan nafile ibadetin bitirilmesinin zorunlu olduğunu söylemişlerdir.[303] Bu durumu adak adamaya benzetmişlerdir.[304]

Hanefîlerden Kasani şöyle demiştir: *"Nafile şuru ile bizim nezdimizde vacip olmaktadır."* [305]

İbn Hacer bir bedevinin gelip İslam'ın beş şartı hakkında sorduğu hadisin şerhinde söylemiştir: "*'Bana zekat dışında bir şey vermek gerekli midir? Nafile olması dışında hayır' Bu hadis nafileye başlayanın onu tamamlaması gerektiğine delil olarak kullanılmıştır. Ondaki istisnanın nafile ibadet yapmam dışında – bana bir şey gerekir mi? şeklinde sürdüğünü söylemiştir. Kurtubi, hadisten "Nafile ibadet etmek dışında zekat haricinde kişinin üzerine bir sorumluluk yoktur" biçiminde bir hüküm çıkarıldığını belirtmiştir. O, hadiste nefy ve ispat üslubu olduğu için kişinin kendi isteğiyle gerçekleştirdiği ibadetleri tamamlaması gerektiğinin anlaşıldığını savunmuştur. Tıbi, Kurtubi'nin görüşünü zayıf bulmuştur, mugalâta olarak değerlendirmiştir, istisnanın nafile ve farz arasında bir hüküm belirtecek şekilde iki farklı hususta olmayacağını ifade etmiştir. Meselenin yorumlanması istisnanın niteliği ile ilgilidir, istisnanın nafileyi de kapsadığını düşünenler nafilelerin tamamlanmasına bir dayanak bulmuşlardır. Karşı görüşü savunanlar nafileyi içermediğini söylemişlerdir. Bu grup şu rivayetleri esas almışlardır:*

Nesai tarafından rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber bazen oruca niyet eder ve sonra onu bozardı.[306] Buhârî, Nebi'nin, eşi Cüveyriye binti Harise'ye başladıktan sonra Cuma günü orucu bozmasını emrettiğini aktarmaktadır."[307]

İbn Hacer'e göre *"Hanefîler farz ile vazip arasında ayrım yaptıkları için başlanan ibadeti tamamlamanın vacip olduğunu söylemişlerdir. Bu hadisten böylesi bir nefy- ispat metodunu ortaya koymak mümkün değildir."* Görüldüğü üzere İbn Hacer, hadisteki *"gönüllü*

---

[303] Saduddin Mesud et-Taftazani, *Şerhu't-Telvih ala't-Tevdih*, thk. Zekeriyya Umeyrat, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996, 2/261, Muhammed b. Ahmed es-Serahsi, *el-Mebsut*, Beyrut, Daru'l-Marife, 2/124.
[304] Şihabuddin Ahmed b. İdris el-Karafi, *ez-Zahira* thk. Muhammed Hacı, Said Arab, Muhammed Bu Zahira, Daru'l-Garb -Beyrut, 1994, 4/83.
[305] Alauddin Ebûbekir b. Mesud el-Kasani, *Bedaiu's-Sanai' fi Tertibi'ş-Şerai*', Beyrut, Daru'l-Kitabi'l-'Arabî, İkinci Baskı, 1982, 1/164, Aynî, *Umdetu'l-Kari*, 1/286.
[306] Nesai, *Sünenu'n-Nesai*, Kitabu's-Savm, en-Niyyetu fi's-Sıyam, 4/193, hadis no: 2322.
[307] Buhârî, *el-Câmi'u's-ṣaḥîḥ*, Babu Savmi Yevmi'l-Cum'a, 2/432, hadis no: 1986.

olarak yapmak dışında" istisnasının anlaşılma biçimi ile hükmün değiştiğini, Hanefîlerin diğer delillerini göz ardı etmektedir. [308]

Aynî *"bazı insanlar"* ifadesi ile kastetiği İbn Hacer'i cevaplamaya çalışmakta, İbn Hacer'in yer vermediği hadisleri/kanıtları sunmaktadır. Onun başlanan ibadeti bitirmek ve kazanın gerektiğini belirten rivayetleri anlatmamasının "şaşırtıcı" olduğunu söylemektedir. Aynî şöyle demektedir: *"İmam Ahmed'in Müsned'de Hz. Aişe'den rivayet ettiğine göre Hz. Aişe ve Hafsa nafile oruç tutmuşlardı.*[309] *Daha sonra kendilerine koyun hediye edildi, ondan yediler ve oruçlarını bozdular. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara "Bu oruç yerine bir gün oruç tutun" buyurdu. Darakutni, Ümmü Seleme'den rivayet edildiğine göre bir gün nafile oruç tutmuştu, orucu bozmuştu, Nebi ona kaza etmesini emretti.*[310] *Nesai hadisi Hz. Peygamber'in orucu bozduktan sonra kazayı bıraktığına delalet etmemektedir. Orucu bozması da bir özür sebebiyle gerçekleşmiş olabilir. Cüveyriye hadisinde de Nebi'nin misafirlik gibi bir nedenle oruç bozmayı emrettiği görülmektedir." Bâba dâhil olan hadisler yorumlanmaya, cem edilmeye uygundur, nefy ve ispat bildiren hadisler arasında kazanın gerekliliğini vurgulayan/ispat eden hadisler önceliklidir, sahâbe icması da Hanefîlerin görüşlerini desteklemiştir, ayrıca ibadette ihtiyatlı olmak gerektir."* [311]

Sunulan bilgilerden aşağıdaki maddeler not edilmektedir:

1. İbn Hacer'in Hanefîlerin delillerini aktarmamıştır, onları zayıf bulmasından kaynaklanabilir. Nitekim Ümmü Seleme hadisindeki Dahhak b. Hamza için *ed-Diraye fi Tahrici Ehadisi'l-Hidaye* adlı kitapta zayıf hükmünü vermektedir. [312]
2. Aynî akli yorumlarla İbn Hacer'in delillerini yorumlamaktadır.
3. Sahâbenin icması bulunduğu iddiası ispata muhtaçtır.
4. *İntikadu'l-İtirad*'da Aynî'nin sözlerine cevap veren İbn Hacer, İmam Ahmed tarafından Müsned'de ve üç sünen sahibi tarafından aktarılan Aişe hadisinde inkıta bulunduğunu belirtmiş, İbn Hibbân 'ın başka bir tariki tashih ettiğini söylemiştir. Ümmü Seleme hadisinde de Dahhak b. Hamza olduğu için söz konusu rivayet zayıftır.

---

[308] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 1/131-132.
[309] İmam Ahmed, *el-Müsned,* Müsnedü Aişe Radiyallahu Anha, 43/306, hadis no: 26267.
[310] İbnu'l-Cevzi *el-İlelu'l-Mutenahiye*'de hadisi aktarmış, Dahhak b. Kays'ın Mansur'dan bu hadisi rivayet etme hususunda teferrüt ettiğini/yalnız kaldığında söylemiştir. Dahhak hakkında Yahya, *"Bir şey değildir"* , Ebû Zur'a ise *"kezzap"* demiştir. İbnu'l-Cevzi, Abdurrahman b. Ali, *el-İlelu'l-Mutenahiye fi'l-Ehadisi'l-Vahiye*, thk. İrşadu'l-Hakk el-Eseri, İdaratu'l-'Ulumi'l-Eseriyye, Pakistan, İkinci Baskı, 1981, 2/54.
[311] Aynî, *Umdetu'l-Kari,* 1/286.
[312] İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *ed-Dirayetu fi Tahrici Ehadisi'l-Hidaye,* thk. Es-Seyyid Abdullahi Haşim, Daru'l-Marife, Beyrut, 1405, 1/284.

5. Kazanın gerekliliğini bildiren haberlerin sahih/sabit olması durumunda haberlerin cem edilmesi gerekir ve başlanan nafilenin tamamlanması müstehap olur. Senet açısından Aişe ve Cüveyriye hadisi daha güçlüdür/ağır basmaktadır. [313]

7.4.Küsuf Namazı İki Rekât Nafile Namazı Gibi Midir?

İmam Buhârî, Kitabu'l-Küsuf adlı bölümde Hz. Aişe'den Hz. Peygamber'in güneş tutulduğunda insanlara namaz kıldırdığını… hutbe okuduğunu söylemiştir. [314]

Mesele: İmam Malik, Şafiî ve Ahmed küsuf namazının iki rekât olduğunu ve her rekâtta iki ruku olduğunu söylemiştir.

İmam Ebû Hanîfe küsuf namazının bayram ve Cuma namazları gibi olduğunu söylemiştir.

Bu konudaki ihtilafın kaynağı, rivayetlerdeki çelişkidir, cumhur ulema Buhârî'de geçen şekli ve İbn Abbas rivayetini yani her rekatta iki ruku bulunmasını esas almışlardır. [315]

Buhârî'de Ebû Bekre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber küsuf namazını bayram namazı gibi kıldırmıştır.[316] Ebû Ömer b. Abdilberr bu hususu aktaran bütün hadislerin sahih ve meşhur olduğunu düşünmektedir. Ebû Kılabe'nin Numan b. Beşir'den naklettiği hadisin en güzel hadislerden olduğunu belirtmektedir.

Numan b. Beşir şöyle demiştir: Hz. Peygamber'in küsuf namazını bize sizden birinizin iki rekâtlık namazı gibi kıldırmıştır. Allah'a sürekli dua ederek güneşin açılmasına kadar ibadetini sürdürmüştür.[317] Dolayısıyla İbn Abdilberr, dileyenin istediği haberle amel edeceğini kişilerin bu hususta seçime sahip olduğunu söylemiş, on rüku, sekiz rüku, altı rüku, dört rukü gibi rivayetlerin zayıf olduğunu belirtmiştir. [318] Kadı İyad bu söze itiraz etmiş, dört rükunun Müslim tarafından nakledildiğini aktarmıştır. [319]

İbn Hacer şöyle demiştir:

---

[313] İbn Hacer, *İntikadu'l-İ'tirad,* 1/193-194.
[314] Buhârî, *el-Câmiʿu'ş-şaḥîḥ,* 2/34, hadis no: 1044, 1058, 1212.
[315] Buhârî, *el-Câmiʿu'ş-şaḥîḥ,* Ebvabu'l-Küsuf, Babu Salati'l-Küsuf Cemaaten, hadis no: 1052 – 5197.
[316] Buhârî, *el-Câmiʿu'ş-şaḥîḥ,* Ebvabu'l-Küsuf, Babu's-Salati fi'l-Küsuf, 2/33, hadis no: 1044.
[317] İmam Ahmed, *el-Müsned,* Müsnedü'l-Kufiyyin, Hadisu Nu'man b. Beşir, 30/340, hadis no: 18391, Ebû Davud, *Sünenü Ebi Davud,* Kitabu's-Salat, Babu'l-'Itk, 2/393, hadis no: 1192, Nesai, *Sünenu'n-Nesai,* Kitabu'l-Küsuf, 3/145, hadis no:1489. İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah, *el-İstizkar,* thk. Salim Ata, Muhammed Muavvid/Muavvad, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000, 2/413.
[318] İbn Abbas ve Aişe hadislerinde yukarıda sunulan rüku sayıları rivayet edilmiştir, hadislerle ilgili bkz. Müslim, es-*Sahih*, Kitabu'l-Küsuf, 2/620, 621, 627 hadis no: 5 (901) , 7(901), 10 (904). Bir rekatta 8 rüku olduğuna dair Aişe hadisi için bkz. Müslim, es-*Sahih*, Kitabu'l-Küsuf, 2/627.
[319] İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid,* 177.

"Küsuf namazının özel bir niteliği vardır, Nebi'nin fiili ile müstakil bir esas haline gelmiştir. Cumhur onu nafileye benzetenlere bu hadisle cevap vermişlerdir. Tahâvî, onun nafileye ile kıyaslanması gerektiğini söylemişlerdir. Ancak kıyas hadisin varlığı ile geçersizdir."[320]

İbn Hacer, cenaze ve korku namazının özel bir yapısı olduğu gibi küsuf namazının da hususi bir niteliği bulunduğunu ifade etmiştir. Her rekâtta iki rükûdan fazla rüku yapılmasını belirten rivayetlerin illetli olduğunu, Şafiî, Ahmed ve Buhârî'nin bu ziyadeyi ravi hatası şeklinde düşündüğünü açıklamıştır. Hadisin yollarının birbiri ile çeliştiğini dolayısıyla hadisenin bir defa Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim'in öldüğü gün yaşanmış sayarsak racih rivayeti esas almak gereklidir. Birden fazla güneş tutulması olduğu kabul edilirse bütün rivayetlerle amel mümkündür, İshak b. Rahuye'nin kanaati de söz konusu haberlerin hepsinin uygulanabileceğidir ancak o dört rukudan fazlasını kabul etmemiştir. İbn Huzeyme, İbnü'l-Münzir, Hattabi ve diğer Şafiî Âlimler de "bütün rivayetler ile amel caizdir" demişlerdir.[321]

Hanefîler rükûların fazla olmasını güneşin açılıp açılmadığına bakmakla şerh etmişlerdir. Onlara göre Nebi'nin güneşin tutulmasının geçtiğini anlamak üzere kafasını kaldırmasını fazladan rüku yaptığı şeklinde anlayan raviler bulunmuştur. İbn Hacer şöyle demektedir: "*Sahih haberler iki rekat arasında kıyamın uzun olduğunu aktarmaktadır, eğer sadece güneşi görmek için birden fazla kafasını kaldırsaydı buna ihtiyaç duymazdı, ayrıca doğru ve açık rivayetler Nebi'nin tadili erkan içinde kıraate başladığını bildirmektedir. Bütün bu hususlar, söz konusu ihtimali ortadan kaldırmaktadır. İlaveten böyle bir iddia sahibine namazda Hz. Peygamber'in zamanında olmayan alışılmamamış bir biçimi ispatlamak gerekir."* [322]

İbn Hacer'in sözlerinde şu hususlar gözlemlenmektedir:

1) Küsuf namazı kıyasın dahil olmadığı özel bir yapı içerisindedir. Burada Hanefîlerin delillerini zikretmemiştir.
2) Tahâvî küsuf namazının diğer nafile namazlara benzediğini söylemektedir. İbn Hacer adeti olduğu üzere Tahâvî'yi hedef almaktadır.
3) İbn Hacer sadece cumhurun delillerini zikretmiştir. Aynî onun bu tavrını eleştirmiştir.

---

[320] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 2/618-619.
[321] İbn Hacer el-Askalânî, Fetḥu'l-bârî , 2/618.
[322] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 2/618.

4) Şafiî, Buhârî ve Ahmed'in ikiden fazla rükû olmasını ravi hatası olarak değerlendirdiklerini söylemiştir.

   İbn Hacer hadisleri cem ve telif etmeye (birleştirmeye) çalışmaktadır. Güneş tutulması Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim'in vefatı ile aynı zamandadır. Bu hadise de bir defa gerçekleşmiştir. Ona göre eğer başka bir güneş tutulması olmadıysa racih/en güçlü rivayeti esas almak gerekir.

   Aynî, İbn Hacer'i eleştirerek "Bu söz sahibi neden Buhârî'nin bapta ilk olarak sunduğu Ebû Bekre hadisini,[323] İbn Huzeyme'nin Sahihi'ndeki İbn Mesud hadisini, Müslim'deki Abdurrahman b. Semüre hadisini neden görmezden gelmiştir?" demektedir. [324]

Aynî İbn Hacer'in delillerine çeşitli itirazlar yöneltmektedir. Onların hadislerinde de bahsedilen namazın iki rekat olduğunun vurgulandığını, bunun rüku ziyadesi olmadan iki rekat anlamına geleceğini belirtmiştir. Tahâvî'den Hz. Ali'den hazer/ikamet namazının dört rekât, sefer namazının iki rekât olduğunu, küsuf ve menasik namazının da iki rekat olduğunu nakletmiştir.[325] Küsuf namazının bahsedilen namazlarla birlikte anılmasının aynı hükümde ve şekilde olduğunu vurguladığını söylemiştir.

Bu konuşmacı (haza'l-kail) şeklinde nitelendirdiği İbn Hacer'in el-Hüda müellifinden aktardığı haberi yanlışlamakta, Şafiî, Ahmed ve Buhârî'nin iki rükûdan fazlasını hata gördükleri şeklindeki nakli tasvip etmemektedir. Müslim'de üç rükû ile küsuf namazının anlatıldığını belirtmektedir.[326]

Aynî'nin sözlerinde şu noktalar kaydedilmektedir:

1) Aynî, İbn Hacer'in taassubunu ortaya koymakta, Hanefîlerin delillerini zikretmemesini ayıplamaktadır. Şafiîler'in argümanlarının da mutlak olarak iki rekâtı belirttiğini savunmaktadır.
2) Tahâvî'den aktardığı rivayette Hz. Ali'nin namazları beraber zikretmesinden aynı şekil ve hükümde oldukları sonucunu çıkarmıştır, böylesi teviller genel olarak

---

[323] Buhârî'nin bapta verdiği ilk hadis. Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ,* Kitabu'l-Küsuf, Babu's-Salati fi'l-Küsufi, hadis no: 1040.

[324] İbn Mesud hadisi, İbn Huzeyme, *es-Sahih,* Kitabu's-Salati, Babu'l-Hutbeti, 2/309 hadis no: 1372. Abdurrahman b. Semüre hadisi için bkz. Müslim, es-*Sahih*, Kitabu'l-Küsuf, Babu'n-Nida li'l-Küsuf, hadis no: 26.

[325] Tahavi*, Şerhu Meani'l-Asar*, Kitabu's-Salat, Babu Salati'l-Küsuf, 1/330, hadis no: 1942. Aynî bu bapta mezhebini güçlendirmek üzere başka hadisler de aktarmıştır. Aynî, *Umdetu'l-Kari,* 7/61-72.

[326] Aynî, *Umdetu'l-Kari,* 7/72.

zorlama bir yorum sayılmaktadır. İktiran fıkıh usulünde zayıf bir delil kabul edilmektedir.[327] Aynî mezhebinin delillerini güçlendirmek için yoğun çaba harcamakta, bazen ittifak edilen hususların ötesine geçmektedir.

3) Üç ruku/rüku rivayetini sunarak İbn Hacer'in iktibasını çürütmeye çalışması da çok muteber görülmemektedir.

Busiri, *el-Muhakemat* adlı eserde güzel bir şekilde bu konuya değinmiş, Şafiîler'in mezhebini tercih etmiştir. 119. Muhakemede küsuf namazı hususunda iki kavlin bulunduğunu söyleyen Busiri, nafile iki rekat gibi mi yoksa rekatların artırılması ile özel bir namaz olup olmadığını tartışmıştır. Ona göre Aynî'nin dediği gibi Buhârî'nin bu bapta sunduğu ilk hadis küsuf namazının nafile gibi olduğunu belirtmektedir. Aynî'ye verilecek cevap şudur: *Müslim'de Aişe ve Cabir b. Abdullah'tan, onların yanında ayrıca İbn Abbas'tan söz konusu iki rekâtta üç ruku yapıldığı nakledilmiştir. Ebû Davut'un eserinde de Übeyy b. Ka'b'dan böyle bir nakil vardır. Bezzar, Ali'den her rekatta beş ruku olduğunu aktarmıştır.*

Busıri'ye göre Aynî'nin de aktardığı üzere hadislerdeki ziyadeyi âlimlerin çoğu kabul etmiştir, dolayısıyla Aynî'nin hadisleri cem etmeye itirazı olmamalıdır. [328]

7.5. Küsuf Namazı İki Rekât Nafile Namazı Gibi Midir? Konusu İle İlgili Tartışmalar

İmam Buhârî *Kitabu'l-Küsuf*'da *Babu Hutbeti'l-Küsuf* adında bir bap açmıştır:

Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber bir hutbe vermiştir, hutbede şu sözler geçmiştir:

"هما آيتان من آيات الله لا يخسفان لموت أحد ولا لحياته، فإذا رأيتموهما فافزعوا إلى الصلاة"

Güneş ve ay Allah'ın iki ayetidir, kimsenin ölümü veya hayatı için tutulmazlar. Onları görürseniz namaza koşun."

---

[327] İktiran/bitişiklik vav و harfi ile cümlelerin, kelimelerin fiillerin hepsi için aynı hükmü belirtecek şekilde zikredilmesidir. Cümle dizilişinde yan yana olmak/iktiran cumhura göre aynı hüküm almayı gerektirmez, bazı Şafiiler, Malikiler ve Hanbeliler ise iktiranın tek bir hükme neden olduğunu savunmuşlardır. İbn Kayyım gibi isimlerde bazı noktalarda iktiranın böyle bir manayı ifade edebileceğini söylemiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Eflah Muhammed el-Halili, *Delaletu'l-İktiran inde'l-Usuliyyin Dirase Tahliliyye Usuliyye Tatbikiyye*, Umman Sultanlığı, Birinci Baskı, 2002.

[328] Busri, el-Muhakemat, 203-204.

İhtilaf, Hanefî ve Şafiîler arasındaki aynı farklı delil kullanımından kaynaklanmaktadır ve bir önceki konuyla ilgilidir. Bu ihtilafı açıklarken Aynî ve Busiri'nin sözlerinden bahsetmek için yeterli olacaktır.

İbn Hacer şöyle demektedir: *"إلى الصلاة" ifadesi belirli bir namazı bildirir. Bahsedilen namaz da hutbeden önce Hz. Peygamber'in kıldığı şekildedir. Bu ifadeyi mutlak manada namaza yoranlar hatalıdır. Hadisten cemaatin bulunmasının şart olmadığı sonucu çıkmaktadır, çünkü cemaati beklemek namaz vaktinin çıkmasına yol açabilir.*

Aynî İbn Hacer'in sözünü aktardıktan sonra şöyle demiştir: "Bu hadisteki فافزعوا إلى الصلاة bölümündeki salat kelimesini bir tür olarak namaz şeklinde anlamlandıranlar isabet etmiştir. Mutlak olarak zikredilen namaz/salat ifadesi de belirli şekli olan namazı zihinlere getirmektedir. Şaşırtıcı olan isabet etmeyenin isabet edene cevap vermesidir. (İbn Hacer'i kastetmektedir).[329]

Busiri, bu hususta hükmü vermek üzere 121. Muhakeme'de şöyle demektedir:

Âlimler, ifadenin marife olarak tekrar edilmesi durumunda ilk hususun kastedildiğini/ahd bildirdiğini "فافزعوا إلى الصلاة " ifadesi ile hadiste geçen belirli vasıfları olan namazın vurgulandığını söylemektedir. فإذا رأيتموهما Onu görürseniz ibaresi ile de güneşin ve ayın tutulmasının belirtildiğini vurgulamaktadır. Ay tutulması –husuf namazı sabah namazının iki rekât farzı gibidir.[330]

[329] Aynî, *Umdetu'l-Kari*,7/47
[330] Busiri, el-Muhakemat, s.206.

8.Delilleri Mezhebine Uygun Düşecek Şekilde Tevil Etmesi Ve Kendisine Delil Olmayan Şeyleri Savunması

8.1.Ön ve Arka Yol Dışında Vücuttan Çıkan Bir Şey Abdesti Bozar Mı, Bozmaz Mı?

İmam Buhârî Kitabu'l-Vudu/Abdest Kitabı'nda Yalnızca Ön ve Arka Yoldan Çıkan Şey Sebebiyle Abdestin Gerekli Olduğunu Kabul Eden Kimseler Babı şeklinde bir bap nakletmiştir. Allahu Teala "ya da sizden biriniz ayak yolundan gelmişse" buyurmaktadır.

Cabir şöyle demiştir: *"Biri namazda gülerse namazını iade eder, artık onun abdesti de kalmamıştır."* Yine Cabir şu olayı zikreder: Nebi s.a.v zatu'r-rikâ' gazvesindeydi, bir adam okla vurulduğu ve çok kanaması olduğu halde rüku yaptı, secde etti ve namazını tamamladı. Hasan şöyle demiştir: *"Müslümanlar yaralı vaziyetleriyle halen namaz kılıyorlardı"*

Yine bu konu hakkında Nebi s.a.v'den gelen bir rivayet vardır: "Ses veya koku gelmedikçe kişi namazından ayrılmasın."[331]

Mesele: Ön ve arka yol dışında vücuttan çıkan bir şey abdesti bozar mı bozmaz mı? Fukaha, ön ve arka yoldan çıkan idrar, büyük abdest, meni, mezi, vedi, yel, hayız ve nifas kanının ister az ister çok olsun her zaman hakiki hades sayılacağında ittifak etmiştir. Peki ön ve arka yoldan alışılagelmeyen bir şey çıkarsa ya da bunun dışında bir yerden çıkan şey necis olursa bunlar abdesti bozar mı bozmaz mı?

Ulemanın mezhepleri: Kitaplar bu konuda şu görüşleri zikreder: Hanefî mezhebinde ön ve arka yoldan olağan olarak çıkan şeyler ve bu iki yoldan alışılagelmemiş olarak çıkan şeyler abdesti bozar. Ek olarak ön ve arka yol dışında bir yerden necaset çıkacak olursa yine abdesti bozar. Şafi mezhebinde ise sadece ön ve arka yoldan çıkan şeyler abdesti bozar.

Hanefîler: Vücudun ön veya arka yolundan çıkan alışılagelmiş necasetlerden idrar, dışkı ve meninin veya alışılagelmemiş şekilde istihaze kanı gibi şeylerin çıkmasıyla abdest bozulur. İki yol haricinde vücudun herhangi bir yerinde çıkan yaradan ve çıban gibi şeylerden akan kan ve irin abdesti bozar. Ağızdan veya burundan da ister kan gelsin ister kusmuk gelsin bu durumda da abdest bozulur.

---

[331] Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ,* 1/46, hadis no:176

Malikiler: Önden ve arkadan çıkan alışılagelmiş şeylerle abdest bozulur. Bunun yanında alışılagelmeyen kurtçuk, taş, kan, irin, kusmuk vb. şeyler ön ve arkadan çıkacak olsa bile hades olarak sayılmaz.

Şafiîler: Ön ve arka yoldan çıkan alışılmış veya alışılmamış şeylerle abdest bozulur.

Hanbeliler: Abdesti bozanlar ön ve arka yoldan çıkan alışılagelmiş şeylerdir. Yahut bu iki yol dışından çıkmakla beraber alışılagelen şeylerdir. Eğer çıkan necaset iki yol dışından alışılagelmemiş bir şekilde çıkacak olursa çok olması durumu hariç abdest bozulmaz.

İmam İbn Rüşd *Bidayetü'l-Müctehid* isimli eserinde şunu kaydetmiştir: Beldelerin âlimleri vücuttan çıkan necasetle abdestin bozulması meselesinde üç mezhebe ayrılmıştır:

1- Bir grup bu hususta nereden ve hangi yönden çıkarsa çıksın tek başına vücuttan çıkan maddeyi dikkate almıştır. Ebû Hanîfe ve ashabı, Sevrî, Ahmed ve içinde selef sahâbelerinde olduğu bir grup olarak bu kesim şöyle demiştir; vücuttan sızan yahut çıkan her necasetten ötürü kanama veya şiddetli burun kanaması örneğinde olduğu gibi abdest almak gerekir.

2- Diğer bir grup önden ve arkadan çıkan şeyleri dikkate alarak şöyle demiştir; bu iki yoldan çıkan her şey abdesti bozar. Örneğin kan, taş veya balgam olsun herhangi bir yöne çıkışı ister sağlıklı bir yolla olsun ister sağlıksız bir yolla olsun yine de abdesti bozar. Bu görüşü savunanların arasında Şafiî ve ashabı, Malik'in ashabından da Muhammed b. Abdulhakem yer almaktadır.

3- Bir diğer grup vücuttan çıkan şeyi, yerini ve özelliğini de ön plana alarak şöyle demiştir; ön ve arka yoldan çıkması alışılagelmiş olarak çıkan her şey sağlıklı bir yol üzere çıkması durumunda abdesti bozar. Malik ve ashabının çoğu bu görüşü dillendirenler arasındadır.

İhtilafın nedeni, Müslümanların ön ve arkadan çıkan hacet, idrar, yel ve mezi gibi şeylerin abdesti bozduğu hususunda kitabın zahirine göre ittifak etmeleriyle birlikte devam niteliğinde ortaya çıkan etkilerinde farklı düşünmeleridir. Buradan hareketle üç olasılık söz konusu olmuştur;

1- Birinci olasılık hükmün sadece zikredilen şeylerin ortaya çıkmasına bağlı kılınmasıyladır. Malik'in r.h bu görüşü üzerinde ittifak söz konusudur.

2- İkinci olasılık, abdestin aslında taharet olması ve taharetin de necislikten etkilenmesi sebebiyle bedenden çıkan necasetlerden ötürü hükmün bunlara kayıtlanmasıdır.

3- Üçüncü olasılıkla hüküm necasetin ön ve arka yoldan çıkmasına bağlı kılınır. Hüküm son iki kavle göre olup üzerinde ittifak edilen bu görüşlerden uygulama varid olmuştur.[332]

İbni Hacer bu babın ve hadisin şerhi hakkında şöyle demiştir: *Buhârî mana itibariyle bedendeki çıkış yollarından yalnızca ön ve arkadan çıkanlar sebebiyle abdestin gerekli olduğunu kabul eden görüşe yer vermiştir. Böylelikle bu görüşün aksine ön ve arka yolun dışında vücuttan kusmuk, hacamat ve diğer maddelerin çıkmasıyla da abdesti gerekli gören kavle işaret etmiştir. Buradan yola çıkarak onun nezdinde abdesti bozduğu kabul edilen unsurlar, yalnızca ön ve arka yoldan çıkanlar denilmesi mümkündür.*

Sonra ayetin şerhi hakkında da şöyle demiştir: *Allahu Teala "sizden biriniz kaza-i hacetten geldiği zaman" buyruğuyla, abdestin ya da teyemmümün gerekli oluşunu büyük abdest bozmaktan gelirken su bulamama durumuyla ilişkilendirmiştir.*

Ayette ifade edilen "غائط" kelimesi yere yakın olan mekan anlamına gelmekte olup bu kelimeyle kaza-i haceti kastediyorlardı. Böylelikle bu, ön ve arka yoldan çıkandan dolayı abdest almanın delili olmaktadır.[333]

Daha sonra İbn Hacer, Cabir'in kavli üzerine olan değerlendirmesinde İbrahim en-Nehai, Evzai, Sevri ve Ebû Hanîfe'nin bu meselede şöyle diyerek muhalif olduklarını zikreder: "Gülmek namazın içinde gerçekleşirse abdesti bozar, dışında olursa bozmaz." İbn Hacer sonrasında İbni Münzir'in şu sözünü nakletmektedir: "Gülmenin namaz dışında abdesti bozmayacağı üzerinde ittifak ettiler, namazda gerçekleşmesi durumunda ise ihtilaf ettiler. Kıyas-ı celî ve sahih olmayan bir hadise yapışarak bu görüşü dillendiren kimse hilaf etmiştir. Nesillerin en hayırlısı olan Rasulullah s.a.v'in ashabının, Allah'ın huzurunda ve Rasulullah s.a.v'in arkasında gülmesi abestir." Ne var ki onlar gülmekle ilgili rivayet edilen haberlerin genelini almamış ve bu haberleri sadece kahkahaya tahsis etmişlerdir.

Sonra İbn Hacer, Buhârî'nin sözü üzerine yaptığı değerlendirmesinde Cabir'den gelen şu rivayeti aktardı: Nebi (s.a.v) Zatu'r- Rikâ gazvesindeyken bir adam okla vurulduğu ve kanaması olduğu halde rüku yaptı, secde etti ve namazını tamamladı. Olayı bütünüyle anlattıktan sonra şöyle demiştir: Musannif (Buhârî) bu hadisle akan kanın abdest bozacağı

---

[332] Bkz. Bidayetu'l-Müctehid, 33-34

[333] Aynî, İbni Hacer'in çıkarımına işaret ederek şöyle der: Ayetteki "ya da sizden biriniz kaza-i hacetten gelmişse" kısmı İbni Hacer'in abdesti bozan hususları ön ve arka yoldan çıkanlara hasrettiği iddiasına geçerli bir delil olmaz. Çünkü onların nezdinde (Şafiiler'de) abdest, kadına dokunmak ve ferce dokunmakla da bozulmaktadır. İfadelerinin devamı için Umde'ye müracaat ediniz: 3/46-47

meselesinde Hanefîler'e cevap vermeyi istedi. Eğer denilecek olursa ki vücudunda ya da elbisesinde kan bulunmasıyla beraber namazını nasıl tamamladı? Netice itibariyle namazda necasetten kaçınmak gereklidir. Hattabi bu soruya şöyle cevap verir: Bu örnek kanın yaralı yerden fışkırma yoluyla akmasına ve vücuda yahut elbisesine bir şey bulaşmamasına hamledilebilir. Arada fasıla olması, kanın sadece elbiseye sıçraması sonrasında onu çıkarması ve vücuduna sadece bağışlanan miktarda az bir kanın bulaşması da ihtimal dâhilindedir. Kan çıkması halinde abdesti bozmayacağına dair delil, olayda bahsedilen kimseye kan bulaşması hakkında net bir cevap ortaya çıkmasa dahi bu rivayete dayanmaktadır. Aşikârdır ki Buhârî namazda çıkan kanın namazı bozmadığı görüşündeydi ve mezkûr hadisin akabinde Hasan'ın yani Hasan el-Basri'nin şu sözünü aktardı: "Müslümanlar yaralı vaziyetleriyle hala namaz kılıyorlardı."

İbn Hacer Buhârî'nin getirdiği hadis hakkındaki değerlendirmesinin sonunda şunu demiştir: (Buhârî) bu hadisi abdesti bozan şeyleri ön ve arka yoldan çıkanların zuhur etmesine bağlı kılmak üzere delil olarak burada getirmiştir.[334]

Biz İbn Hacer'in söz konusu ifadelerini şöyle mülahaza ediyoruz:

1- Aynî, İbn Hacer'in "Böylelikle bu, ön ve arka yoldan çıkandan dolayı abdest almanın delili olmaktadır" sözüne itiraz ederek burada şunu demiştir: Bu durum onun abdest bozan şeyleri ön ve arka yoldan çıkanlara hasrettiği iddiasına geçerli bir delil olmaz. Çünkü onların (Şafiîler'in) nezdinde abdest kadına dokunmak ve ferce dokunmakla da bozulmaktadır. Öyleyse bu hasretme batıldır. Abdestle ilgili olan ayetin ön ve arka yolu içerik olarak barındırması, hükmü sadece bu ikisinden çıkanlara hasretmeyi gerektirmez. Ayet buna delalet etmez, çünkü Allah Teâla iki yoldan çıkan şeyler sebebiyle abdest almayı, su bulamama durumunda da teyemmüm almayı haber vermiştir. Bu ayet içerisinde hükmü sınırlandırmaya delalet eden bir unsur yoktur."

Aynî'nin sözü burada bitmektedir.[335] İbn Hacer'in sözünün manası şudur; Abdest sadece ön ve arka yoldan çıkan şeylerle bozulur. Çünkü ayette ifade edilen gait (غائط) kelimesi sözlükte yere yakın mekân demek olup ön ve arka yolun ikisini birden kapsamaktadır. Fakat İbn Hacer burada Aynî'nin iddia ettiği gibi bir sınırlandırmadan bahsetmemiştir. O sadece "böylelikle bu, ön ve arka yoldan çıkandan dolayı abdest almanın delili olmaktadır" demiştir. Aynî'nin hadis üzerine olan değerlendirmesinde iddia ettiği gibi (abdesti bozanlar meselesini)

[334] Fethu'l-Barî'de bu bab ve şerhinden ilgili ifadelere bkz: 1/336-339
[335] el-Umde 3/47

sınırlandırmaya karşı olma iddiası ve İbn Hacer'e olan itirazı tamamıyla yersizdir. İlgili yerde bunun üzerine söz gelecektir.

2- Namazda gülmekle abdest bozulması meselesinde İbn Münzir'den naklettiği, "Gülmenin namaz dışında abdesti bozmayacağı üzerinde ittifak ettiler, namazda gerçekleşmesi durumunda ise ihtilaf ettiler vd..." sözüyle bu meselede Hanefîler'e karşı güçlü bir cevap verdiği ortadadır. Böylelikle İbn Hacer'in Fethu'l- Bari'de Hanefî Mezhebi'ne karşı izlediği yol ortaya çıkmaktadır. O, herhangi bir meselede eğer başkalarından Hanefîler'e yönelik bir cevap varsa taassupla suçlanmamak için bu cevabı nakletmektedir.

3- İbni Hacer, Zatu'r-Rikâ Gazvesi'ndeki adamın kıssasıyla ilgili olan sözünde "Musannif (Buhârî) bununla akan kanın abdest bozacağı meselesinde Hanefîler'e karşı cevap vermeyi istedi" demiştir. İbn Hacer'in bu sözünde Hanefîler'e karşı taassubu açıktır. İbn Hacer nasıl Buhârî'nin muradının Hanefîler'e karşı cevap vermek olduğunu bilmiştir? Bilakis, Buhârî kendi mezhebini zikretmiş ve bunu destekleyen sözler ve hadisler dile getirmiştir. Bu konu hakkında konuşan ulema da Buhârî'nin "bazı insanlar şöyle dedi" sözüyle Hanefîleri kastettiğini söylemiş ve haricinde hiç kimseyi zikretmemişlerdir.

Bazı Hanefî âlimlerinin İmam Buhârî'yi Hanefîler'e karşı taassupla suçladığını veya onlara cevap vermekle itham ettiği görülmektedir. Zeylai'yi *Nasbu'r-Raye* eserinde daha önce bahsi geçen mesele olan "Namazda Fatiha Kıraatından Önce Açıktan Besmele Çekmek" ile ilgili olarak şöyle demektedir:

"Buhârî ise Hanefî Mezhebi ve Ebû Hanîfe'ye karşı şiddetli taassubu ve aşırı önyargısıyla beraber Sahih'inde de besmelenin cerhine dair tek bir hadis dahi koymamıştır. (Yani açıktan okumaya delalet eden hadislerle ilgili olara keza Müslim rh.'da besmelenin) İkisi de bu bab içerisinde sadece gizliden okumaya delalet eden Enes hadisini zikrettiler... Buhârî, Ebû Hanîfe'yi çokça takip etmekte ve ona karşı sünnetten cevap vermeye çalışmaktadır. Hadisi zikretmektedir, ardından konuşmasıyla iğneleyerek şöyle der: "Rasulullah böyle böyle dedi, bazı insanlar da şöyle şöyle dedi." Bazı insanlar diyerek ona işaret ediyordu.[336]

Yer verilen ve içerisinde abartı barındıran bu ifadeler Zeylai'ye aittir. Bu ifadelerle sadece Buhârî'yi itham etmekle kalmamış, Müslim'i de aynı şekilde itham etmiştir. Buhârî'nin "bazı insanlar" ifadesini kullandığı her konuda maksat Ebû Hanîfe değildir, bu ifadelerle yerine göre Şafiî de kastedilmiştir. Dolayısıyla Buhârî'nin Ebû Hanîfe'ye ya da bir

[336] Zeylai, Nasbu'r-Raye, 1/355

başkasına karşı taassupçuluk yapması zorunlu değildir, o, hadise muvafık olarak doğru gördüğü hükmü desteklemektedir. Bu meseleye İbni Hacer'in Hanefîler'e karşı taassubunda yedinci yol/yöntem konusu içerisinde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Zeylai'nin Buhârî ve Müslim'in tüm sahih hadisleri ortaya koymaya riayet etmediğine dair geçen ifadelerine cevap vermek mümkün gözükmemektedir. Çünkü bunu ancak şaşkın ve tartışmacı bir kimse söyleyebilir. Zeylai'nin İmam Buhârî ve İmam Müslime'e karşı olan bu ifadeleri edebe mugayir olarak değerlendirilmiştir. Buhârî ve Müslim tüm sahih hadisleri meydana çıkarmayı taahhüt etmemiştir, bilakis onlar birçok hadisi almamıştır. Bu hadisleri tahric etmeyi bırakmalarının sebebi ikisinin de şartlarına uymamasından ötürü olabilir.

Ayrıca Aynî'nin buna yakın olan sözleri vardır: *Buhârî bu hadisi cevap vermeyi alışkanlık edindiği kimselerden birine cevap vermek için burada getirdi ki bu yersizdir; çünkü bu hadisin hükmünde içerisinde ihtilaf yoktur, bir görüş birliği vardır…*[337]

Aynî, "cevap vermeyi alışkanlık edindiği kimselerden birine" derken bu kimsenin Ebû Hanîfe olduğunu kastetmektedir. Maden ile ilgili bazı meselelerde Aynî'nin Buhârî'yi Hanefî mezhebine karşı taassupla itham etmesi ele alınmıştır.

İbnu't-Tîn bununla kastedilenin Ebû Hanîfe olduğuna karar vermiştir. Bunu da nereden çıkardı! Peki niye bununla Kûfe ehlinden Süfyan es-Sevri'yi veya Şam ehlinden Evzai'yi kastetmesi caiz olmuyor? Üstelik ikisi de Ebû Hanîfe'nin dediği gibi demişti: "Maden gömülü hazine/rikaz gibidir." Fakat açıktır ki İbnu't-Tîn Buhârî'nin tarihinde Ebû Hanîfe hakkında söylediklerini aktarırken –ki insanlardan kimsenin hakkında bu ifadelere üstelik dinin direklerinden birisi ve bir imamın hakkında söylenen bu ifadelere yer vermeye gerek yoktur- "bazı insanlar" ifadesiyle kastedilenin Ebû Hanîfe olduğunu beyan etmiştir. [338]

Aynî'nin işaret ettiği sözler, Buhârî'nin İmam Ebû Hanîfe hakkındaki *et-Târîḫu'l-kebîr '*deki ifadeleridir: *Onun hakkında, onun görüşünde ve hadisinden bahsetmediler.(sukut ettiler /sustular).* [339] *Onun hakkında sustular* onu bıraktılar demektir, bu lafız Zehebî ve diğerlerinin vurguladığı üzere Buhârî'nin yanında cerh lafızlarındandır. [340]

---

[337] Aynî, *el-Umde*, 3/53
[338] Aynî, *el-Umde*, 9/100
[339] Buhârî, *et-Târîḫu'l-kebîr* , Babu'n-Nun, tercüme no: 2253.
[340] Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-Mukiza fi İlmi Mustalahi'l-Hadis*, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Mektebet Matbuat el-İslamiyye, 1412, 83.

Ancak bunlar yanında Buhârî, Sahih'i Hanefîler'e karşı reddiye olarak hazırlamamıştır. Onlara karşı reddiyeleri, Buhârî'nin yanında sahih olan sahih sünnetlere muhalif ettiğini düşündüğü konulardadır. Bu meselelerde genelde gizli işaretler vermektedir ve bazıları da açıktır. Buhârî, Humeydî gibi Hanefîler'e karşı kitap tasnif eden şeyhlerinden etkilenmiş olabilir.[341] Ebû Zura Humeydî'den bu kitabı işitmiştir. Başka bir sebebi ise memleketinde Hanefî liğin yayılmasıdır. Özellikle Maveraünnehir ve Horasan'da Hanefî lik güçlüdür ve Ebû Hanîfe'nin mezhebine olan taassup vardır. Bunun için "*Raf'u'l-Yedeyn fi's-Salati"*[342] ve *"el-Kıraetu halfe'l-İmam"*[343] gibi cüzleri yazmıştır.

Buhârî, İbn Mübarek'le çok delil getirmektedir. Çünkü ehli rey ve ehli hadis Müslümanların yanında büyük sayılmaktadır ve İbn Mübarek Horasanlıların yanında şeyhulislamdır. Allah daha iyi bilir.

Dördüncüsü*:* İbn Hacer *"Buhârî namazda çıkan kanın abdesti ve namazı bozmayacağı görüşündedir, onun için bu hadisten sonra Hasan'dan gelen haberi zikretmiştir."* Aynî, bu konuda İbn Hacer'e itiraz etmiştir, Şafiî mezhebinde çıkan ve akan kanın abdesti bozmayacağını Aynî ikrar etmiştir. Aynî şöyle demektedir: Bu söz sahibi nasıl Hasen'in haberinin Buhârî'nin güçlü bir delili olmasını savunmaktadır? Hasen'in eseri asla hiçbir şeye delalet etmez. Çünkü onun sözünde yaradan kan çıkarken namazı kıldığına dair bir işaret yoktur. Yara sargı ile sarılmış veya bir şeyle yapıştırılmış olabilir, bundan dolayı yaradan kan çıkması abdesti bozmayabilir.[344]

Aynî'nin zikrettiği kelam yönünden kuvvetli bir sözdür. Hasen'den aktarılan haberde İbn Hacer'in kanaatine delalet edecek bir husus bulunmaktadır. Ancak İbn Hacer'in kanaati Buhârî'nin zikrettiği eserlerin hepsi toplandığında güçlü görünmektedir, Buhârî önceki hadisi güçlendirmek için hadisten sonra Hasan'ın eserini irad etmiştir.

---

[341] Humeydî: Muhammed b. Umeyr b. Ebûbekir et-Taberi, Ebû Zura'nın arkadaşıdır, Haneffîlere karşı kitap yazdığından bahsedenler arasındaEbû Hatim er-Razi, Ebû Hatim İbn Hibbân el-Büsti ve Darakutni yer almaktadır. bkz. Ebû Hatim er-Razi, *el-Cerh ve't-Tadil,* 8/40, tercüme no: 182, Ebû Hatim b. Hibban el-Büsti senediyle Muhammed b. Mansur'Dan onun Mescid-i Haram'da Hanefîlere karşı yazdığı kitabı okuduğu ve Ebû Hanîfe'nin ismini söylememek için "bazı insanlar" dediğini aktarmıştır. Muhammed b. Hibban, *el-Mecruhin min el-Muhaddisin ve'd-Duafa ve'l-Metrukin,* thk. Mahmud İbrahim Zayid, Dar el-Va'iy, Halep, 1396, 3/70. Darakutni, Hanbel b. İshak'ın biyografisinde/tercümesinde bu duruma değinmektedir.
Ali b. Ömer Darakutni, *el-Mu'telef ve'l-Muhtelef, ,* thk. Muvaffak b. Abdullah b. Abdulkadir, Daru'l-Garb el-İslami, Birinci Baskı, 1406-1986, 2/768.

[342] Buhârî, Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Raf'u'l-Yedeyn fi's-Salati*, thk. Bediuddin Şirazi, Dar İbn Hazm, 1416 -1996.

[343] Buhârî, Muhammmed b. İsmail el-Buhârî, *Cüzü'l-Kıraaeti halfe'l-İmam*, c:1 (1 cilt), thk. Fadlurrahman es-Sevri, el-Mektebetu's-Selefiyye, Birinci Baskı, 1400-1980.

[344] Aynî, *Umdetu'l-Kari,* 3/43-53.

Aynî şöyle demiştir: *O (İbn Hacer) "Hasan dedi ki" demiştir, Hasan'dan akmayan kandan abdest almak gerekmediği sahih bir isnatla rivayet edilmiştir. Bu görüş de Hanefîlerin mezhebi olup hasımlara karşı delildir. Bununla söyleyen kişinin kavli (İbn Hacer'in önceki sözü) batıl olmuştur. Hasan'dan nakledilen eserin muradı onun anladığı şekilde değildir, vehmetmiştir. Halbuki bundan bilgisi vardı. İbn Ebi Şeybe Musannef'inde mezkur rivayeti*[345] *bırakmıştır. Çünkü tuttuğu yol onun aleyhinedir. Dayandığı şey iptal ediliyor. Bu da munsiflerin/insaflıların hali değildir. Ancak bu inatçı müntesiplerin işidir.* [346]

Bu şekilde Aynî sözlerinin doğru olduğu intibaını uyandırmıştır.

Kastallânî *İrşadu's-Sari'de* Aynî'nin sözlerini naklettikten sonra şöyle demiştir: *"Gerçek onun söylediği gibi değildir. Çünkü Buhârî'nin rivayet ettiği eser onun bahsettiği değildir. Birinci rivayet, sahâbelerde ve başkalarından aktarmaktadır, ikincisi ise Hasan'ın mezhebidir. Anla."* [347]

Aynî muhtelif iki haberi tek bir haber gibi aktarmıştır. İbn Hacer'e yönelik itirazları düşüktür, çabaları mezhep taassubunu göstermektedir.

Beşincisi: İbn Hacer şöyle demektedir: لَا يَتَوَضّأ مِنَ الشّكِ حَتَى يَسْتَيْقِنَ وَأَوْرَدَهُ هُنَا لِظُهُورِ دَلَالَتِهِ عَلَى حَصْرِ النَّقْضِ بِمَا يَخْرُجُ مِنَ السَّبِيلَيْنِ

'Kesin bir şekilde emin olmadıkça şüpheden dolayı abdest alınmaz' sözü ile Buhârî abdestin sadece iki çıkış yeri yoluyla bozulabileceğini kastetmiştir.

İbn Hacer isabet etmemiştir çünkü hadis sadece iki yoldan çıkandan abdest bozulacağına delalet etmez. Çünkü "hasr" beyan ilminde belegat kısımlarındandır, o da zikir olanı hükmü sabit etmek ve onun dışındakini nefyetmektir. Bu konuda Aynî İbn Hacer'e itiraz etmiştir. Hadisten kastın yalnızca kişinin bir şey işitmezse ya da koku hissetmezse namazdan çıkmaması gerektiği olduğunu, Hz. Peygamber'in soruya uygun cevap verdiğini vurgulamıştır.

Resulullah'ın "işitmeden ve kokusu almadan namazı bırakmasın" sözü sadece iki yoldan çıkan abdestin bozacağı manasında değildir. Söyleyen kişi (İbn Hacer) Buhârî'nin bahsedilen sözünü kuvvetlendirmek bu bapta hadisi zikrettiğini ileri sürmüştür.

---

[345] İbn Ebi Şeybe Musannef'te nakletmiştir, İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, Kitabu't-Taharat, İza Sale'd-Dem, fefihi'l-Vudu, 1/126, hadis no:1459
[346] Aynî, *Umdetu'l-Kari*, 3/43-53.
[347] Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, 1/259.

Busıri Muhakemat'tan 39. Muhakemede bu konuya değinmiştir. Aynî'nin ve İbn Hacer'in sözlerini sunduktan sonra şöyle demiştir: *Her ne kadar hadis-i şerif bilinen manada hasr açısından değerlendirilmese de bir çeşit hasr içermektedir. Belirli bir husus hakkında nehiy vardır, hadisten sadece iki çıkış yolundan çıkanların abdesti bozacağı hükmü çıkmamaktadır, hadis o yollardan biri olan dübür/arka ile ilgilidir, ondan çıkanların abdesti bozacağını belirtmektedir.*[348]

Aynî'nin gülmenin namazda abdesti bozacağı ile ilgili görüşleri hakkındaki açıklamaları şunlardır: Ebû Hanîfe ve arkadaşları Sevri ve Evzai, gülmenin abdesti bozacağına dair Darakutni'nin Ebû Melih'ten onun da babasından rivayet ettiği hadisi delil getirmişlerdir. *"Biz resulullahın arkasında namaz kılıyorduk gözü görmeyen bir adam gelerek çukura düştü. Resulullah şöyle buyurdu: Kim güldüyse abdestini ve namazını iade etsin."*[349] Darakutni, Enes, İmran bin Husayn ve Ebû Hureyre'den bu manda rivayetler aktarmış ancak hepsini zayıf görmüştür.[350]

Aynî "Ebû Hanîfe'nin görüşünün yanlış aktarıldığını sadece kahkaka ile abdest bozulacağını söylemediğini belirtmektedir: "Ebû Hanîfe'nin mezhebi onun naklettiği şekilde değil, Cabir'den aktarılan hükme göredir: Normal gülmek namazı bozar, abdesti bozmaz. Kahkaha ise her iksini bozar, tebessüm ise her ikisine de zarar vermez."

Aynî bu konudaki delillerinden birinin İbn Ömer hadisi olduğunu söylemiştir " Resulullah dedi ki, "Kim namazda kahkaha ile gülerse abdestini ve namazını iade etsin."[351] İbni Adiyy hadisi el-Kamil'de rivayet etmiştir. Hadisi, Bakiyye, babasından o da Amr bin Kaystan, Ata'dan o da İbn Ömer'den nakletmiştir, hadisler birbirini açıklamaktadır. Eğer denilirse "İbn cevzi bu hadis sahih değildir, çünkü tedlis Bakıyye'nin âdetindedir" demiştir", cevabımız şudur: Müdellis ne zaman ki tahdisi açıklarsa ve doğru ise tedlis töhmeti ortadan kalkar. Bakiye tahdisi açıklamış ve doğrudur. [352]

---

[348] Busiri, el-Muhakemat, 86-87.
[349] Darakutni, *es-Sünen*, Kitabu't-Tahareti, Babu Ehadisi'l-Kahkaha fi's- Salati ve İleliha, 1/296, hadis no: 601, Darakutni bu hadisi zayıf bulmuştur. Senedinde Hasan b. Dinar ve Hasan b. Amara vardır, ikisi de zayıftır.
[350] Darakutni, es-*Sünen,* Kitabu't-Tahareti, Babu Ehadisi'l-Kahkahati fis-Salati ve İleliha, 1/295-322.
[351] İbn Adiyy, *el-Kamil fi Duafai'r-Rical*, tercüme no: 679, Refi b. Mehran, Ebû'l-Aliye, 4/101.
[352] İbnu'l-Cevzi el-İlelu'l-Mutenahiye'de şöyle demiştir: Bu hadis sahih değildir, Bakiyye'nin adetlerinden biri, zayıf ravilerden duyduğu zaman onların ismini silmesidir, 1/369.

Aynî, bu babta Hanefî onunla delil alarak getirdiği onbir hadisin bulunduğunu zikretmiştir. Dört tanesi mürseldir. Yedi tanesi müsneddir ve üzerine konuşulmuştur. [353]Sonra İbn Hacer'in İbn Münzir'den rivayet ettiği haberi incelemiştir. Onun sözünün bazı yönlerden açıkça fasit olduğunu savunmuştur.

Aynî ilk olarak şöyle demektedir: Mürsel haberler varken nasıl kıyası esas olmak caiz olur? hâlbuki mürseller onların yanında delildir.

İkincisi sözü şudur: *Sahih olmayan hadise tutunmuşlardır.* Hâlbuki durum böyle değildir, aksine Hanefîler zikrettiğimiz hadisleri almışlardır, bu rivayetlerin her ne kadar bazıları zayıf ise de çokluğu ve değişik yolları, metinleri değişik rivayetlerle güçlenmektedir.

Üçüncüsü: Resulullah'ın ashabına dair zikredilenler, hadisle amelin terk etmesine delil değildir. Sahabiler dışında münafıklar ve cahil araplar Resulullah'ın arkasında namaz kılıyorlardı. Burada onlara hüsnü zan edilmelidir. Gülmek büyük günah değildir. Onlar küçük günahlardan masum değillerdir. Bununla beraber bundan daha şiddetli olaylar peygamberin huzurunda vaki olmuştur.

Düşünüldüğünde birinci cevabın muteber ve sahih olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü İmam Malik b. Enes'in yanında meşhur görüş böyledir, İmam Ebû Hanîfe, muhaddislerden bir cemaat, bir rivayete göre İmam Ahmed de mürsel haberli delil/hüccet saymaktadır. Ancak İmam Ahmed, Malikilerin çoğu ve Tahâvî, Ebûbekr er-Razi gibi muhakkik Hanefîler, müsnedi mürsel hadise takdim ve tercih etmektedir. İnkita sebebiyle sakıt/düşen ravinin durumu hakkındaki cehaletten ötürü mürselin delil olmaması müteahhirlerin nezdinde yerleşik bir kanaat olmuştur. [354]

İkinci cevap ise içtihad ve hadis hükmünde ihtilafına bağlıdır. Aynî'nin işaret ettiği gibi bu hadisler çokluğuyla kuvvetlenmekte ve güçlenmektedir. Aşırı zayıf olmazsa bu hadislerle amel edilmesi mümkündür. Ancak zayıf hadislerin cebri/birbiri ile desteklenmesi mümkün değildir. Fazla ise kizb/yalan rivayet – kizble/yalanla itham edilen rivayetle cebir edilmez. Bu kanaat ıstılah âlimlerinin nezdinde meşhurdur. Suyuti buna muhalefet etmiş ve şöyle

---

[353] Bkz. El-Umde, 3/43-53, hadislerin değerlendirilmesi ve tahrici hakkındaki sözleri Aynî tamamen Zeylai'den almış ancak ona nispet etmemiştir. Bkz. Nasbu'r-Raye, 1, 47-57. Bakiyye ise Bakiyye b. el-Velid b. Said b. Kab b. Hariz el-hafız el-alim, Humus'un muhaddisidir, Ebû Yahmed el- Himyeri, el-Kılai, el-Humsi, en kötü tür tedlis olan tesviye tedlisi yaptığı bilinmektedir.Bkz. Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ 8/519-523.
[354] Sehâvî, el-Fethu'l-Mugis, 1/176.

demiştir: Şiddetli bir şekilde zayıf olan hadislerde yollarının çokluğu ile cebir edilir (sarılır-güçlendirilir). Hadis ilmi hakkındaki Elfiyyesi'nde de bu hususa yer vermiştir:

يرقى عن الإنكار بالتعدد بل ربما يصير كالذي بدى

Çoklukla münkerlikten yükselir – belki başlangıçtaki hadis gibi olur.

Elfiye'nin başlangıçtaki hadisinin hasen li-gayrihi olduğu belirtilmektedir. Albani'nin de tahriç çalışmalarında Suyuti'nin yöntemini benimsediği ileri sürülmüştür.[355]

Ama Aynî'nin üçüncü cevabı tartışmalıdır. Eğer ona onun cevabını kabul edersek o zaman murselle delil getirilmesini, tariklerin çokluğunun hadisi güçlendireceğini belirtmektedir. Üçüncü cevabın doğru olduğunu varsaymak mümkün değildir. Çünkü hadisin metni nekaret içermektedir. Âlimler metnin nekaretini hadisin zaafına ya da mevzu oluşuna dair bir delil görmektedir. Çünkü sahabiler namazı yüceltiyor ve önem veriyorlardı. Nasıl olur da gözü görmeyen adamın gelmesini ve çukura düşmesi onları meşgul etsin? Sahabilerin acele ederek kör adamı çukura düşmekten kurtarması mı yoksa ona gülmesi mi daha layık olur? Ya da kişi düştüğünde onu çukurdan çıkartmaları gerekmez mi?

Bu meseleyi Âlimler şöyle değerlendirmektedir: Namazda iken kim kör veya sağır bir adamı ya da bir çocuğu helak olmak üzere görürse onu uyarmak için namazı bırakmalıdır, boğulan kişiyi ve benzerlerini kurtarmalıdır. Bunun için bu hadis ve bunun dışındaki rivayetlerin hepsi zayıf şiddetli zayıf, münker, senedlerinde yalancılar barındıran uydurma haberlerdir.

Bu hadislerin sıhhatleri hakkında Darakutni ve İbn Adi konuşmuşlardır. Aynî'nin Ebû Melih'ten, onun da babasından rivayet ettiği hadisin senedinde metruk bir ravi olan Hasan b. Dinar vardır.

Ayrıca Muhammed b. Abdulmelik adlı ravinin illetinden ötürü hadisin metni münkerdir. Ebû Davud bu ravi hakkında şöyle demiştir: *Aklı pek sağlam değildir. Belki olay ve onun hakkında verdikleri malumat aklının bozukluğundan kaynaklanmıştır. Allah daha iyi bilir.*

İbn Rüşd bu meselede şöyle demiştir*: Ebû Hanîfe namazda gülme abdesti farz kılmasında şaz kalmıştır. Onun delili Ebû Aliye'den gelen mürsel hadistir: Bir kavim namazda gülmüşler, Resulullah onlara abdesti ve namazın iade edilmesini buyurmuştur.*

[355] Abdulkerim el-Hudayr, *Haşiyet ala İhtisari Ulumi'l-Hadis*, Birinci Baskı, Dar İbni'l-Cevzi, 1/78-79.

Cumhur bu hadisi mürsel ve usule muhalif olduğundan dolayı reddetmişletdir. Bir şeyin namaz içinde abdesti bozması namaz dışında bozmaması usule aykırıdır, bahsedilen mürsel hadis sahihtir.

İbn Rüşd'ün Hanefî mezhebine şazz görüşü nispet etmesi, bu kanaatin cumhur nezdinde çok zayıf bulunduğunu göstermektedir. İbn Münzir'in aktardıkları doğru bulunmaktadır, dolayısıyla bu hadislerin hepsi ya zayıftır ya da çok zayıftır. [356]

İbnu Ömer hadisi şu şekildedir: *Kahkaha ile namazda gülen kişi abdestini ve namazını iade etsin"*

İbn Hacer, Hanefîlerin haberde geçen "dahkın" (gülme) mefhumunu almadıklarını, hükmü kahkahayla tahsis ettiklerini söylemiştir. Aynî ona itiraz etmekte ve şöyle demektedir*: Bu söz, edebi terkiplerde zevki olmayan kişilerin sözüdür. Nasıl olur da Hanefîler haberde geçen gülme mefhumunu esas almamıştır?. Böyle olsaydı gülmenin namazı bozacağını söylemezlerdi. Kahkaha İbn ömerin hadisinde açıkça açıkça zikredilmiştir. İmran bin Huseyn hadisinde de "karkara - قرقرة" lafzı gelmiştir. Hadisler bir birini açıklıyor dedik."*

Aynî'nin kelamında geçtiği üzere Hanefî mezhebinde gülmek namazı bozmakta, abdesti bozmamaktadır. Kahkaha her ikisini iptal ederken tebessüm ise her ikisini de etkilememektedir.

Bu mesele hakkında âlimlerin bakışları/görüşleri çeşitlidir. İçerik bakımından teyemmümün sadece toprakla mı olacağı yoksa toprak üzerinde bulunan, ondan sayılan maddelerle mi olacağı meselesine benzemektedir. Âlimler hadislerin kayıt/kısıtlama veya itlak/genellik bildirmesi noktasında farklı yaklaşımlara sahip olmuşlardır. Toprakla teyemmüm alınacağı hususunda ittifak eden bilginler, toprak kavramının neler içerdiği hususunda değişik anlayışlar edinmişlerdir. Meşhur hadisin birden fazla rivayeti, ihtilafı güçlendirmiştir.[357]

Hz.Peygamber "Yeryüzü bana mescit ve temizleyici kılındı" buyurmaktadır. [358] Bazı rivayetlerde "Yeryüzü bana mescit, toprağı temizleyici kılındı" şekline yer verilmektedir.

---

[356] İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid,* 38, Ebû'l-Aliye mürseli ile Aynî'nin dediği üzere Aynî'de birleşen dört farklı mürsel rivayet nakledilmektedir. İbrahim, Zühri, Hasen'den rivayet edilen bütün mürseller onda birleşmektedir, bkz. Ebû Davud, *Kitabu'l-Merasil,* Kitabu't-Tahareti, Babu Ma Cae fi'l-Vudui, 75, hadis no:8.
[357] Bu hadisler hakkında söylenen sözlere bakmak için Zeylai, *Nasbu'r-Raye,* 1/48-52.
[358] Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ,* Kitabu's-Salat Babu Kavli'n- Nebiyyi Cuilet liye el-Ardu, 1, 90, hadis no: 438, Kitabu't-Teyemmum, 1, 74, hadis no: 335. Müslim *Kitabu'l-Mesacid'de* rivayet etmiştir, onun rivayetinde تُرْبَتُهَا/onun toprağı ziyadesi vardır.

Ulemadan “yeryüzü/ard /أرض” kelimesini diğer cinsleri içerecek şekilde umum ile ele alanlar teyemmümü toprak dışındaki cinslerle caiz görmüşlerdir, rivayetlerdeki “toprak /تربة” lafzını tahsis sebebi sayanlar, teyemmümün sadece toprak nevinden hususlarla yapılabileceğini belirtmişlerdir.[359]

[359] Istılah âlimleri bu hadisi sika ravilerin ziyadesi başlığı altında ele almaktadır, bkz. Sehâvî, Fethu’l-Mugis, 1/265-266.

8.2. Necasetin Giderilmesi Sadece Su İle Mi Olmakta,Yoksa Başka Bir Yol Geçerli Midir?

İmam Buhârî Kitabu'l-Vudu/Abdest Kitabı'nda *Babu Sabbi'l-Mai ale'l-Bevli fi'l-Mescidi* şeklinde bir bap açmıştır. Burada Enes b. Malik hadisine yer vermiştir:

Enes b. Malik'ten rivayet edildiğine göre bir bedevi/çöl Arabı mescide gelerek mescidin bir yönüne idrarını yaptı. İnsanlar onu kınadı, Nebi (sav) işini bitirince bir kova su getirilmesini emretti ve onun üzerine su döküldü. [360]

Mesele: Necasetin giderilmesi, sadece su ile mi olmakta mıdır yoksa başka bir yol geçerli midir?

Hanefîlerin necasetle su ve başka yollarla gerçekleştirilebileceğini savunmuştur.

Müslümanlar suyun tahir ve mutahhir olduğunu, necaseti bedenlerden, elbiselerden ve mescitlerden kaldırdığını hususunda ittifak etmişlerdir. Taşla istincanın da temizleyici olduğu hususunda hemfikirlerdir. Bunun dışında kalan cansız ve sıvı maddelerde ihtilaf etmişlerdir.

Hanefîler, temiz olanın temizleyici olabileceğini, katı veya sıvı necaseti gidereceğini savunurken cumhur suyun temizleyici olduğunu belirtmektedir, ancak isticmar/taş ile temizlik hususunda ittifak vardır.

Necasetin su dışındaki hususlarlar giderilmesi konusu iki çıkış yeri dışında ihtilaflıdır, bu konuda suya bir özel hüküm verilip verilmediği ele alınmaktadır.

Suyun ayrı bir hususiyet taşımadığını düşünen İslam âlimleri, temiz sıvı ve katı maddelerle temizlik yapılabileceğini, necasetin giderileceğini ileri sürmüşlerdir. İki çıkış yerinin farklı biçimlerde tahir/temiz olmasını ve Ümmü Seleme hadisini bu kanaatlerine delil olarak göstermişlerdir. Rivayete göre Ümmü Seleme (r.a) "Ben eteğini uzatan bir kadınım, pis yerlerde yürüyorum, eteğim böyle yerlerde sürünüyor" demiştir.[361] Hz. Peygamber (sav) bunun üzerine "Sonradan değdiği yerler onu temizler" buyurmuştur. Aynı şekilde Ebû Davud Hz. Nebi'den şu hadisi nakletmiştir: "*Eğer sizden birinin ayakkabısı eziyete/kire değerse/isabet ederse toprak onun için temizleyicidir."* [362]

---

[360] Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ,* Kitabu'l-Vudui, Babu Sabbi'l-Mai ala'l-Bevli, 1/54, hadis no: 220-221.
[361] Ebû Davud, *Sünenü Ebi Davud*, Kitabu't-Tahare, Babu'l-Eza Yusibu'z-Zeyle, 1/285, hadis no:383.
[362] Ebû Davud, *Sünenü Ebi Davud* Kitabu't-Tahare, Babu'l-Eza Yusibu'n-Na'l, 1/286, hadis no: 385

Suyun sadece necaseti giderebileceğini düşünen âlimler iki doğal çıkış noktası (ön ve arka) dışında başka maddelerin temizleyici olmasına ruhsat vermemişlerdir.

Hanefîler, Şafiîlerden bu hususta delil istediklerinde Şafiîler bu durumun ibadet olduğunu, taabbüdi bir vasfa sahip olduğu için akli bir sebep sunamayacaklarını belirtmişlerdir. Suyun necaseti izale etmesinin sadece şer'i ve hükmi bir temizlik olduğunu, akli/makul biçimde açıklanamayacağını kabul etmişlerdir. Şafiîlerle Hanefîler arasındaki tartışma uzamış, Şafiîler suda ona denk diğer temizleyici maddelerde bulunmayan manevi bir kuvvetin olduğunu ileri sürmüşlerdir. [363]

İbn Hacer, hadisi şerhinde şöyle demiştir: *"Bu hadiste pek çok fayda vardır: Su ile necasetin temizlenmesinin taayyünü vardır. Zira kuruluk, rüzgar veya güneş necaseti gidermeye yeterli olsaydı, su ayrıca zikredilmezdi, kova talep edilmezdi. Hadisten topraktaki necaseti gideren ve toprağa dökülen suyun temiz olduğu anlaşılmaktadır. Bu hüküm, toprak üzerinde olmayan necasetler için de geçerlidir. Toprağın üzerindeki ıslaklık, temizleyicidir. Çünkü toprağın taşındığı sabit olmamıştır. Kastedilenin ıslaklığın temiz olması/tahareti ile hükmün ortaya çıkmasıdır. Hadisten suyun dökülmesi ile toprağın temizlendiği, Nevevî ve diğer âlimlerin genel bir şekilde onlardan nakline göre kazılmadan yerin tahir sayılmayacağını savunan Hanefîlerin dediklerinin aksine kazmanın gerekmediği anlaşılmaktadır. Hanefîlerin kitaplarında detaylı olarak bulunan şudur: Eğer toprak yumuşak ve suyu geçirgen ise söz konusu noktanın kazılmasına/deşilmesine ihtiyaç yoktur, ancak arazi sert ve sıvıyı geçirmiyorsa o zaman ilgili noktanın eşilmesi/kazılması ve toprağın atılması lazımdır. Çünkü suyu başından sonuna her şeyi içermemektedir. Hanefîler üç tarikten gelen bir hadisi delil edinmişlerdir.*

Birinci tarik, Tahâvî'nin İbn Mesud'dan rivayetidir, bu rivayetin senedi muttasıldır ancak isnadı zayıftır. [364]Ahmed ve diğerleri bahsedilen hadisi zayıf bulmuşlardır. Diğer iki tarik ise mürseldir, Ebû Davud'da Abdullah b. Makil b. Mukrin yoluyla gelmiştir.[365] Diğer mürseli ise Said b. Mansur Tavus kanalıyla aktarmıştır. [366] Bu haberlerin ricali sikadır, mürseli kabul edenler ve onu hükmü desteklemek için mutlak surette kullananlar için bağlayıcıdır. Şafiî büyük tabiinlerin mürsellerini ve irsal yapmadığında sika/güvenilir şeyhlerden bildiren

---

[363] İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Muctehid,* 72-73.
[364] Tahavi*, Şerhu Meani'l-Asar*, Kitabu't-Tahareti, Babu'l-Mai Yekau fihi'n-Necasetu, 1/14, hadis no:13
Hadisin lafzı şu şekildedir:."بال أعرابي في طائفة المسجد فأمر به النبي صلى الله عليه ولم فصب عليه دلوا من ماء ثم أمر بحفر مكانه"
[365] Ebû Davud*, Kitabu'l- Merasil,* Kitabu't-Taharet, Ma Cae fi'l-Vudui, s.76, hadis no: 11.
[366] Abdurrezzak, el-*Musannef*, Kitabu's-Salât, Babu'l-Bevli fi'l-Mescidi, 1/425, hadis no: 1559, 1662.

kişilerin haberlerini muteber saymaktadır. Geçen rivayetlerde senetlerinden görüleceği üzere böyle bir hal yoktur, Allah daha iyi bilendir." [367]

İbn Hacer, "hadiste temizliğin su ile gerçekleştirileceğinin taayyünü vardır" demektedir.

Aynî bu hususta İbn Hacer'in sözünü alıntılamış ve şu şekilde yorumlamıştır: "Bazıları hadiste necasetin sadece su ile giderilebileceğinin belirtildiğini savunmuştur, bu fasit/bozuk bir delillendirmedir/istidlaldir. Çünkü suyun zikredilmesi başka yolları nefyetmez/olumsuzlamaz. Ayrıca bahsedilen şahıs Hanefîlerin aksine toprağın su ile temiz olduğunun hadisten anlaşıldığını ileri sürmüştür, bu yargı da fasittir çünkü iki muttasıl iki mürsel hadisle bu husus rivayet edilmiştir. Mürsel onlar nezdinde de hüccetir.

Bu çok tutarlı bir iddia değildir, hadisin lafzında ve anlamından bu manayı çıkarmak güçtür. Busiri 42. muhakemede Aynî'nin sözünü naklettikten sonra "*Bu hadisin tüm rivayetlerini düşünen hadisten necasetin sadece su ile giderilmesi şeklinde bir mana çıkaramaz"* demektedir. Hadisin manasının Aynî'yi desteklediğini vurgulayan Busiri, mutlak hükümlere başvuran İbn Hacer'in tabaklama yoluyla cildin temizlenmesini kabul ettiğine dikkat çekmiştir.[368]

İbn Hacer görüldüğü üzere Nevevî'nin kanaatlerini sunmakta, yumuşak toprak ile sert toprak arasında fark gözetilmesini esas alan görüşün Hanefîlerin kitabında yer aldığını ve kazmadan yumuşak toprağın tahir/temiz olmayacağını savunduklarını ancak bu kanaatin hadise aykırı olduğunu belirtmektedir.

İbn Hacer, toprağın kazılması ile ilgili Hanefîlerin delili olmadığını söylemektedir. Sadece bu konuda Tahâvî'nin rivayet ettiği zayıf bir haber olduğunu aktarmaktadır.

Aynî, toprakların kazılması ile ilgili Hanefîlerin kanıtlarının olduğunu, iki mürsel iki müsnet hadis söylemektedir: "Mürsel iki rivayet sahihtir. Ebû Davud'da geçen Abdullah b. Makil b. Mukrin hadisinde bir bedevinin Hz. Peygamber'in zamanında Mescid-i Nebevi'ye

---

[367] Mürsel tabiinin Nebi'den doğrudan rivayet etmesi şeklinde gerçekleşen hadistir, zayıf hadisin kısımlarından olduğu için cumhur ulema nezdinde muteber bulunmamaktadır. Hanefîler ve Malikiler mürseli kabul ederken ve onu delil olarak görmektedir. Şafii onu delil görmekte ancak çeşitli şartlar sunmaktadır. İbn Hacer'e göre mürselle amel edilmesi için senedi muttasıl başka bir hadis veya diğer bir mürselle, onu destekleyen bir sahabi kavli bulunmalıdır. Bu konuda bkz. *Fethu'l-Mugis,* 181-182, *Fetḥu'l-bârî* , 1/388-389.
[368] Busiri, el-Muhakemat, 89-90.

gelerek namaz kıldığı ve idrar yaptığı ardından Hz. Peygamber'in "Onun üzerine ihtiyaç gördüğü toprağı alın, bir yere atın, oraya da su dökün." buyurduğu nakledilmektedir.[369]

Ebû Davud, Merasil'de ve Abdurrezzak Musannef'te Tavus'tan nakletmiştir: Bir Arap bedevisi, Peygamber (sav) zamanında mescide gelmişti, oturduğu yere idrarını yapmıştı, onu dövmek istediler. Bunun üzerine Peygamber şöyle buyurdu: Orayı kazıyın ve bir kova su dökün. Kolaylaştırın, zorlaştırmayın.[370]

Bu hadis iki muttasıl senetle nakledilmiştir: Ebû'l-Vail'in Abdullah'tan aktardığına göre bir çöl Arabı, mescide geldi ve oturduğu yere bevletti. Mekân kazıldı ve oraya bir kova su döküldü. Bu rivayet, Darakutni'nin Sünen adlı eserinde mevcuttur: Yahya b. Said Enes'ten rivayet ettiğine göre bir bedevi, mescide gelmiş ve bulunduğu yere bevletmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber oranın kazılmasını ve oraya bir kova dolu su dökülmesini emretmişlerdir.[371] Bu iki hadisi Darakutni aktarmıştır, kıyas da bu hususu gerektirmiştir, çünkü su dökülen yerin necaseti kazılmadıkça toprak kaymadıkça temiz olmayacaktır."

Aynî şöyle demektedir: "Eğer bizi sahih hadisi bırakıp zayıf hadisle amel ettiniz diye suçlarsanız cevabım şudur: Eğer toprak katı olursa sizin dediğiniz geçerlidir, eğer yumuşaksa bizim dediğimizle amel edilir. Bizim zayıf hadisle amel ettiğimiz sizin iddianızdır. Bütün rivayetlerle amel etmek bazılarını bırakmaktan iyidir. Mürsel hadis bizim nezdimizde uygulanmaya layıktır, mürselle ameli terkeden pek çok hadisi bırakır. İki sahih Mürsel hadis muttasıl sahih hadisle çelişirse mürselle amel edilir, çelişmezse ne olacaktır?"[372]

İbn Hacer'in Tahâvî'ye karşı taassubu ortadadır, onun rivayet ettiği hadisi sadece kendisinin aktardığını söylemiştir ama bu hadisi Darakutni de aktarmıştır.

Ebû Davut, *el-Merasil'*de bu hadisi rivayet ettikten sonra *"Bu haber muttasıl senetle nakledilmiştir ama sahih değildir",* demektedir. Mürsel hadisler Maliki ve Hanefîler'e göre kesin hüccet iken Şafiîler'e göre belirli şartlarda hüccettir.

---

[369] Abdurrezzak, *el-Musannef*, Kitabu's-Salat, Babu'l-Bevli fi'l-Mescidi, 1/425, hadis no: 1559, 1662.
[370] Tahavi, *Şerhu Meani'l-Asar*, Kitabu't-Tahareti, Babu'l-Mai Yekau fihi'n-Necasetu, 1/14, hadis no:13, Darakutni, *es-Sünen*, Kitabu't-Tahareti, Babun fi Tahareti'l-Ard, 1/239, hadis no:477. Darakutni, senetteki Sem'an b. Malik'in meçhul olduğunu söylemektedir.
[371] İbn Mulakkin bu iki hadisin zayıf olduğunu söylemektedir. el-Bedru'l-Munir'de bu hadisler hakkında konuşmuş ve onları zayıflatmıştır, bkz.Ebû Hafs Ömer b. Ali İbnu'l-Mulkin, *el-Bedru'l-Munir fi Tahrici Ehadisi'l-Şerhi'l-Kebir,* thk. Mustafa Ebû'l-Gayt, Yasir Kemal ve Abdullah Süleyman, Daru'l-Hicre, Riyad Suudi Arabistan, 2004, 1/526-528.
[372] Aynî, *Umdetu'l-Kari*, 3/124-129.

Aynî, “Mürselle ameli bırakan hadislerin çok hadisi bırakmıştır” sözü zayıf bir argüman olarak değerlendirilmektedir. Müsnet hadisler varken sahih bile olsa mürsel hadislerle amel edilmesi ve onların tercih edilmesi hadis ehli nezdinde muteber değildir. Aynî taassupla itham edilmiştir.

9. Buhârî'nin "Bazı insanlar şöyle dedi" İfadesine Dair Örnekler

9.1.Tevbe Etse De Kazifin/İftira Atanın Tanıklığı

Buhârî, *Kitabu'ş-Şehadat* bölümünde *Babu Şehadeti'l-Kazif ve's-Sarik ve'z-Zani* şeklinde bir bap koymuştur.

İmam Buhârî şöyle demiştir: *"Bazı insanlara göre tevbe etse de kazifin/iftira atanın tanıklığı caiz değildir.*

Bazı insanlar kölenin ve had cezası çekenin Ramazan orucunda şehadetini kabul etmişlerdir.

Bazı insanlar had cezası alsa da iki şahitle nikah kıyılabileceğini söylemişlerdir.

Zina edenin tevbesi nasıl bilinecektir, Peygamber (sav) zaniyi bir sene sürmüş, Sad b. Malik ve arkadaşlarıyla 50 gece konuşulmamasını buyurmuştur."[373]

İmam Buhârî'nin getirdiği hadisleri şerh eden İbn Hacer, bu bapta kastedilen "bazı insanlar" ifadelerinin tamamının Hanefîler için olduğunu söylemiştir, onlardan anılan görüşlerin nakledildiğini belirtmiştir.[374]

9.2.Bir Kişinin Bir Malı Akrabalarına Vasiyet Etmesi

İmam Buhârî, Vasiyetler Kitabı'nda şöyle bir bap açmıştır:

Babu İza Vekafe ev Evsa li-Ekaribihi ve mine'l-Ekaribi (Bir insan akrabalarına vakfederse ya da vasiyet ederse – akrabalar şunlardır)

İmam Buhârî şöyle söylemektedir: "Bazı insanlar "Bir kişi bir malı akrabalarına vasiyet ederse o Müslüman babalarına aittir" demişlerdir."[375]

İbn Hacer, *"Ebû Yûsufve ona uyan kimse (Muhammed b. Hasen) bu kanaattedir."* diyerek bu bağlamda "bazı insanlarla kastedilenin" Hanefîler olduğunu açıkça söylemiştir. [376]

9.3.Bir Kişinin Tıla, Asir Vya Şeker İçmesi Durumunda Nebiz İçmeyeceğine Dair Yeminini Bozmaması

---

[373] Buhârî, *el-Câmiʿu's-ṣaḥîḥ, Kitabu'ş-Şehadat, Babu Şehadeti'l-Kazif ve's-Sarik ve'z-Zani*, 3/170.
[374] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 5/305.
[375] Buhârî, *el-Câmiʿu's-ṣaḥîḥ, Kitabu'l-Vesâyâ, Babu İza Vekafe ev Evsa li-Ekaribihi ve mine'l-Ekaribi*, 4/6.
[376] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 5/449

Buhârî, Kitabu'l-Eyman ve'n-Nüzur'da: *"Babu İn Halefe Ella Yeşrabe Nebizen Fe-Şeribe Tilaen ev Sekran ev Asiran"* adlı bir bab açmaktadır.

Buhârî şöyle demektedir: "Bazı insanlar bir kişinin tıla (üzüm suyunun kaynatılmasından elde edilen bir şerbet veya içki), asir (meyvenin sıkılması sonucu elde edilen şerbet yahut içki) veya seker içmesi durumunda nebiz (şıra/ bir tür içki) içmeyeceğine dair yeminini bozmayacağını belirtmiştir, bu içecekler onun nezdinde nebiz değildir."

Bu hususta İbn Battal'dan nakil yapan İbn Hacer, "bazı insanlar" ifadesi ile Ebû Hanîfe ve ashabının kastedildiğini aktarmaktadır. Buhârî'nin nebiz, asir ve tıla arasında ayrım gözeten Hanefîler'e cevap vermek istediğini söylemektedir. Dolayısıyla İbn Hacer kimi zaman başkasından nakillerle Hanefî mezhebini hedef almaktadır.[377]

9.4. Kişinin İkrah Altında Bir Köle Bağışlaması Veya Satması

İmam Buhârî, Kitabu'l-İkrah kitabında *Babu İza Ukrihe Hatta Vehebe Abden Ev Baahu Lem Yecuz* (Kişi İkrah Altında Bir Köle Bağışlasa veya Satsa Caiz Olmaz) şeklinde bir bap açmıştır.

İmam Buhârî şöyle demiştir: "Bazı insanlar müşteri nezrederse veya tedbir gibi bir hal varsa satışın caiz olduğunu bildirmiştir."[378]

İbn Hacer, Fetḥu'l-bârî'de Kirmani'den şeyh ve âlimlerin "bazı insanlar" ifadesiyle kastedilenin Hanefîler olduğunu düşündüklerini nakletmiştir. Hanefîlerin ikrahı sadece nezr ve tedbir olduğunda geçersiz saymakla çeliştiklerini söylemiştir. Bu hususta özel bir tahsis edici sebep yokken böyle bir hükme varılmasının yanlış olduğunu aktarmıştır.[379]

Önceki örneklerde görüleceği üzere İbn Hacer, bazı insanlar sözüyle Hanefîlerin kastedildiğini savunmuştur. Şafiîler için bu ifadenin geçerli olabileceği noktalarda "bazı insanlar" ile anlatılmak istenen kişiler hakkında susmuştur.

---

[377] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 11/577
[378] Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ, Kitabu'l-İkrah, Babu İza Ukrihe Hatta Vehebe Abden Ev Baahu Lem Yecuz*, 9/21.
[379] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 12/355

9.5. Sadaka Ve Vakfın Kimin İçin Olduğu Belirlenmemesi Halinde Sadaka Veya Vakıfta Bulunmanın Hükmü

İmam El-Buhârî Vesâyâ/Vasiyetler kitabında şöyle demiştir: "*Babu İza Kale Dari Sadaka ve Lem Yubeyyin li'l-Fukarai ev Gayrihim Fehuve Caiz ve Yedauha fi'l-Akrabin ev Haysu Erade-Bap: Eğer kişi Alla için sadaka veriyorum diyorsa ve fakirlere ya da başkalarına işaret etmiyorsa, o zaman izin verilebilir ve o sadakayı akrabalarına ya da istediği yere koyar."*

Buhârî ilgili bapta şu hadisi sunmaktadır: "Ebû Talha, "Bana en sevgili malım, Beyruha'dır, Allah için sadakadır" dediğinde Hz. Peygamber (sav) onun sadaka vermesine izin vermiştir.

Bazıları sadakanın verileceği yer belli olmadan caiz olmayacağını söylemiştir, doğru olan caiz olmasıdır."[380]

İbn Abbas'ın rivayeti: *Sad b. Ubade annesi ondan ayrı iken öldü ve dedi ki: Ey Allah'ın Elçisi, annem öldü ve ben onun yanında değildim, eğer bir sakada verirsem ona fayda verir mi? "Evet" buyurdu. Bunun üzerine Sa'd benim "Seni şahit kılarım ki meyveli bostanım/duvarım annemin sevabına Allah için sadakadır". dedi.* [381]

Mesele: Sadaka ve vakfın kimin için olduğu belirlenmemesi halinde sadaka veya vakıfta bulunmak caiz midir?

İbn Hacer şöyle demiştir: "(Bap: Bir kişi "Evim Allah için sadakadır" diyorsa fakirleri veya başkalarını kastetmiyorsa, o zaman izin verilir ve akrabalara veya istediği yere verir), sadaka sarf edilecek yerin atanmasından önce gerçekleşir ve daha sonra bu cihet belirlenir. Hz. Peygamber (sav) Ebû Talha'ya bu iş için izin vermiştir. Buhârî şöyle demektedir: "Bazıları sarf ciheti gösterene kadar yani harcanacak yer atanana kadar bunun caiz olmayacağını söyledi." Bu hususta bir sonraki bapta açıklama gelecektir.[382]

Sonra bir sonraki babı açıklarken şöyle demektedir:

"(Bab: Bir Kişi "Evim Allah İçin Sadakadır" Diyorsa Sarf Cihetini Belirlemese de Bu İş Caizdir), bu babın tercümesi/başlığı bir öncekine göre çok daha hususidir. Bu bapta sadaka

---

[380] Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ, Kitabu'l-Vesâyâ*, 4/7.
[381] Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ, Kitabu'l-Vesâyâ*, 4/7.
[382] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 5/543.

verilen husus tayin edilmişken daha önceki bapta gerek sadaka verilen nesne gerekse harcanma yönü saptanmamıştır. İbn Battal, İmam Malik'e göre bu işlemin caiz olduğunu söylemiştir. Ebû Yusuf, Muhammed ve bir kavline göre Şafiî de Malik'le aynı kanaattedir… Diğer kavline göre bu bağış geçerli değildir, mal şahsın mülkiyetinde kalacaktır Bazı Şafiîler Allah için vakıf verdim demenin kişinin malından o nesneyi çıkaracağını, "vakıf verdim – vakfettim" demenin ise farklı olduğunu savunmaktadır, onların delilleri Ebû Talha hadisidir." [383]

İbn Hacer önceki örneklerde olduğu gibi Buhârî'nin (ve bazıları "caiz değildir" dediler) sözüyle kimi kastettiğini belirtmemiştir. Aksine, okuyucunun dikkatini dağıtmak için akıllı bir yöntem kullanmıştır ve Her zaman olduğu gibi Hanefîlerin maksat olduğunu ilan etmemiştir, bu durum, onun mezhep taraftarlığını ve Hanefî mezhebine karşı taassubunu ortaya koymuştur.

Aynî şerhinde (*ve bazıları kimin için olduğunu tayin etmeden caiz olmayacağını söylediler*) ifadesini açıklarken şöyle demiştir: *Bu bapta bir kişinin "Evim Allah için sadakadır" demesi halinde, kimin için veya fakirler için bahsedilen mekânı vakfetmeyi arzuladığını söylemeden vakfın sahih olup olmayacağı gibi hususlar ele alınmaktadır. Bu durum ekseri ulemaya göre caizdir. Ebû Hanîfe ise böylesi bir tasarrufun vakıf olmayacağını, kişinin evini fakir ve muhtaçlar için kullanması veya satarak gelirini bağışlaması gerektiğini belirtmiştir.*

Aynî bazı âlimlerin böyle bir sadakayı doğru bulmadığını, kime niyet ettiğini belirtmeden verilen sadakanın caiz olmadığını söylediğini aktarmaktadır. Aynî'ye göre "bazıları" lafzı ile burada İmam Şafiî kastedilmiştir, zira onun bir kavline göre kimin yararına kullanılacağı tayin edilmeden vakıf geçerli olmamaktadır. Malik, Ebû Yûsufve Muhammed'den ise bunun caiz olduğu nakledilmiştir. Buhârî'nin bazıları sözüyle Hanefîleri anlatmak istediği iddiası doğru değildir.[384]

Şafiî bir âlim olan Kastallânî de İbn Hacer'in taassubundan uzak bir şekilde Aynî'nin sözlerini desteklemiş, bu kavlin Şafiî'nin iki kavlinden biri olduğunu vurgulamıştır.[385] İbn Hacer ve Aynî tarafından yazılanları aktaran Kastallânî, meseleyi özetlemiştir.

---

[383] İbn Hacer el-Askalânî, *Fetḥu'l-bârî* , 5/543.
[384] Aynî, *'Umdetu'l-Ḳāri Şerhu el-Câmiʿu's-ṣaḥîḥi'l-Buhârî,* 14/51-52.
[385]Kastallânî, *İrşadu's-Sâri li-Şerhi el-Câmiʿu's-ṣaḥîḥi'l-Buhârî*, 5/16.

12.Ulaşılan Sonuçlar:

Fetḥu'l-bârî eseri çerçevesinde yukarıda belirtilen konular incelendikten sonra aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1. İbn Hacer'in Hanefî mezhebine karşı hoşgörüsüzlüğünün, mezhepler arası köklü anlaşmazlıklar, İbn Hacer'in yaşadığı çevre gibi çeşitli nedenleri vardır. Bazı âlimler İbn Hacer'i taassupla suçlamıştır .

2. *Fetḥu'l-bârî* kitabında Hanefî ve Şafiî mezhepleri arasındaki tüm ihtilaflı konularda İbn Hacer Hanefî mezhebine karşı taassup göstermemektedir. İbn Hacer, Vitir namazı gibi meselelerde iki gurubun delillerini adil bir şekilde sunmaktadır.

3. İbn Hacer'in Hanefî mezhebine karşı taassubu tartışmalı ictihadi meselelerde çeşitli biçimlere sahiptir. İbn Hacer'in, taassubu dil açısından değerlendirilen istinas/izin meselesinde olduğu gibi, fıkhi konular dışında da gerçekleşebilmektedir.

4. İbn Hacer'in Hanefî mezhebine karşı taassubu üç şekilde temsil edilmektedir: Bu taassup, İmam Ebû Hanîfe'ye karşı ve onu değersizleştirmek şeklinde gerçekleşebilmektedir. Ayrıca İmam Muhammed b. Hasan, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Tahâvî gibi ünlü şahsiyet ve imamlardan birinin ya da bizzat Hanefî mezhebinin hedef alınması biçiminde ortaya çıkabilmektedir ve anılan hallerin tamamına dair örnekler sunmak mümkündür.

5. İbn Hacer, Hanefî mezhebine ait görüşlerin itibarını azaltmak istediğinde taassupla suçlanmamak için genelde başkalarından nakletmeye gayret etmektedir.

6. İbn Hacer, kendisinin Hanefî ekolüne karşı hoşgörüsüzlüğüne ek olarak Şafiî mezhebine taassup göstermekte, onu desteklemeye ve savunmaya çalışmaktadır. Mezhebi destekleme isteği onu bazen zorlama deliller oluşturmaya yöneltmektedir.

7. İbn Hacer'in, Hanefî mezhebine karşı taassubunun birçok şekli olduğunu fark edilmiştir: Örneğin Tahâvî'nin bir konudaki sözlerini hatırlatan İbn Hacer, onları yorumlayıp eleştirmektedir. Tahâvî'nin ilgili bağlamda seçilmesinin nedeni onun Hanefî mezhebinin ünlü imamlarından biri olmasıdır. İbn Hacer onu eleştirdiğinde, Hanefî mezhebinin hadisçilik yönünü de zayıflatmaktadır. İbn Hacer'in Tahâvî'yi eleştirdiği yerlerin/noktaların çoğunda, Tahâvî sözlerini eksik bırakmakta veya kayıt düşmeden genel hükümler vermektedir. Bu

durum izin isteme/istinas ile ilgili örnekte görüleceği üzere İbn Hacer tarafından da kabul edilmiştir .

8. Sunulan konular aracılığıyla Aynî'nin Hanefî mezhebine taassup gösterdiği açığa çıkmaktadır. Aynî bazı konularda mezheplerini desteklemek için âlimler arasında kararlaştırılan kuralları ihlal etmektedir. Bazen zorlama sayılabilecek yeni kurallar oluşturmaktadır. Aynî'nin taassubu, fazla düşünülmeden anlaşılacak şekilde nettir.

9. Aynî İbn Hacer'i eleştirmek ya da onun sözlerini takip etmek istediğinde, (bazıları söyledi) ya da (bazı müteahhirler şöyle dedi) gibi lafızlar kullanmıştır. Aynî belki de Hanefîliği veya Ebû Hanîfe'yi eleştiren Buhârî'nin (bazıları dedi) veya (bazı insanlar dedi) benzeri üsluplarını İbn Hacer'i tenkit için kullanmak istemiştir.

10. Buhârî'nin (ba'du'n-nâs) ya da (kâle baduhum) gibi lafızlarla, Ebû Hanîfe veya Hanefî mezhebine cevap vermeyi amaçladığı âlimler arasında meşhur bir görüştür. Ancak Buhârî *Sahih* adlı eseri Hanefîler'e reddiye vermek için kaleme almış değildir. Buhârî doğru ve sahih gördüğü rivayetlere Hanefîlerce muhalefet edilmesine karşı çıktığını vurgulamıştır. Bu bağlamda Buhârî'nin başvurduğu ifadeler genellikle gizli işaretler niteliğindedir ve bazen de oldukça açıktır. Buhârî'nin Hanefîler'e reddiye olarak bir kitap telif eden Humeydî gibi hocalarından etkilenmesi muhtemeldir. Hanefîlerin Buhârî'nin yaşadığı coğrafyada olması da onları hedef almasını gerektirmiş olabilir.

11. Buhârî'ye dair araştırma ve değerlendirmelerden sonra (bazı insanlar) veya (ve bazılarının söylediği) ifadelerini kullandığı noktalarda Buhârî'nin Hanefîler'e cevap vermeyi amaçlamadığı, gerek Ebû Hanîfe gerekse başkaları olsun hadisin zahirine karşı çıkan herkese cevap vermeyi hedeflediği anlaşılmaktadır. Bazı baplarda (kale baduhum) ifadesi ile bir rivayete göre İmam Şafiî kastedilmiştir. Bu rivayet, Aynî'nin iddia ettiği gibi Buhârî'nin Hanefî mezhebine dönük bir taassubu olmadığını göstermektedir .

12. Aynî ve İbn Hacer arasında tartışmalardan kaynaklanan hususlar daha önce de belirtildiği gibi, birbirlerinden faydalanmalarını ve alıntılar yapmalarını engellememiştir.

13. İbn Hacer'i eleştirirken Aynî bazen onun sözlerini çarpıtarak anlamını değiştirmektedir, bu noktada üç yön sunulabilir, anlatılabilir. Aynî'nin bu tavrı, elindeki nüshanın eksik veya tahrif edilmiş olmasından kaynaklanabilir. İbn Hacer'in yazdıklarını gözden geçirerek cümlelerini farklı bir şekilde yeniden ifade etmesi de ihtimal dâhilindedir.

14. Aynî'nin kendisine itiraz ettiği pek çok konuyu İbn Hacer, *İntikadu'l-İtirad'*da *(İntiḳādü'l-iʿtirâż)* cevap vermeden olduğu gibi nakletmiştir.

SONUÇ

Fetḥu'l-bârî fi Şerhi Sahihi'l-Buhârî büyük alim, hafız İbn Hacer el-'Askalânî'nin kaleme aldığı özgün bir eserdir. Yazıldığı devirden itibaren âlimlerin ilgisini kazanmış, hadisle alakası olan kesimlerce çeşitli alanlarda yararlanılan bir kaynak olarak kabul edilmiştir. Çok sayıda çalışma ve araştırma bu şerhi konu almıştır. Çalışmamızın da bu türden bir çaba olması umulmaktadır.

İbn Hacer'in Hanefî mezhebine karşı taassubu ortaya konmuştur. Ancak bu durum, *Fetḥu'l-bârî* kitabının ilmi değerini düşürmemektedir. O, Buhârî şerhlerinin içinde özel ve öncelikli bir eser olmayı sürdürecektir. İbn Hacer ve Aynî, ilimle tanınan iki kıymetli isimdir. Araştırma sırasında gözlemlenen kimi hadiseler istenmeyen şeyler olsa da insanın yaratılışındaki bazı tabii özelliklerden, beşeri yönlerden ileri gelmiştir. İslami ilimlerde Allah'ın emirlerinin açıklayıcısı ve bu bakımdan hatadan korunan Hz. Peygamber dışında kimsenin sözü mutlak olmadığı, hepsinin alınacak ya da reddedilecek tarafları bulunduğu kanaati benimsenmiştir.

Bu çalışmadaki ulaşılan doğrular Yüce Allah'ın inayetiyledir, yapılan hatalar benden ve şeytandandır. Son olarak Yüce Allah'a araştırmanın tamamlanmasından ötürü şükrederim. Bana tez hazırlama noktasında katkı sunan herkese teşekkürlerimi ifade ederim.

Allah'ın salât ve selamı Peygamberimiz Hz. Muhammed'in üzerine olsun.

ÖZET

Çalışmada İbn Hacer'in Hanefîler'e yaklaşımını öğrenmek üzere Hanefî ve Şafiîler'in aynı görüşü savunduğu meseleler ve farklı görüşleri benimsediği konular ele alınmıştır. İhtilaflı meselelerde genelde taassup gösteren İbn Hacer, Hanefîler'in delillerini zikretmemekte, yahut eksik sunmakta, sahih deliller bulunduğu halde onların kanaatlerini tamamen zayıflatabilmektedir. Taassubu genelde gizli bir tarzda gerçekleştiren İbn Hacer'in İmam Tahâvî gibi Hanefî Mezhebinin müstakil bir imamını hedef alması da mümkündür.

İbn Hacer'in Hanefî mezhebine karşı hoşgörüsüzlüğünün nedeni, mezhepler arası köklü anlaşmazlıklardan, Mısır'daki ilmi tartışmalardan kaynaklanmaktadır. Bazı âlimler İbn Hacer'i taassupla suçlamıştır.

Öte yandan İbn Hacer Fetḥu'l-bârî adlı eserinde Hanefî ve Şafiî mezhepleri arasındaki tüm ihtilaflı konularda Hanefî mezhebine karşı taassup göstermemektedir. İbn Hacer, Vitir namazı gibi meselelerde iki grubun delillerini tarafsız bir şekilde sunmaktadır.

Bununla birlikte İbn Hacer'in Hanefî mezhebine karşı taassubu tartışmalı ictihadi meselelerde çeşitli biçimlere sahiptir. İbn Hacer'in, taassubu dil açısından değerlendirilen istinas/izin meselesinde olduğu gibi fıkhi konular dışında da gerçekleşebilmektedir.

Abstract

In order to be able to be aware of the position of Al-Hafiz Ibn Hajar on Fath al-Bari Sharh Sahih al-Bukhari book of Hanafi school, the jurisprudence issues will be two types; Issues on which the Hanafi and Shafi'i schools agree and controversial issues both schools disagree on. Via the controversial issues, we will figure out the attitude of Al-Hafiz Ibn Hajar, which seems to be intolerant, of the Hanafi school.

His biased position against Hanafis occurs by not mentioning their evidence in an issue, mentioning a number of their evidence and ignoring others, and/or mentioning the evidence but weakening it. Ibn Hajar's intolerance, which is seen as hidden and not apparent without careful consideration of the issue, may also be specifically against one of the imams of the Hanafi school, such as Imam al-Tahawi. Ibn Hajar's intolerance seems to have different reasons, some of which had been existed from ancient times, such as doctrinal intolerance. Other reasons are assumed to be related to the environment in which Ibn Hajar had lived.

Finally, there could be reasons related to positions-related competitions they had. His intolerance also has various different forms with regard to doctrinal controversial issues. For example, Ibn Hajar showed intolerance against the Hanafi school even in issues that are non-jurisprudential. However, not all Fath al-Bari book-related contentious issues between the Hanafi and the Shafi'i schools show the intolerance of Ibn Hajar against the Hanafi school. An issue might be truly controversial and Ibn Hajar presented it fairly by mentioning the evidence and opinions of the two sides.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm

Aynî, Bedruddin Mahmud b. Ahmed, *Şerhu Suneni Ebi Davud,* c:7, thk. Ebû'l-Munzir Halid İbrahim el-Mısri, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad, Birinci Baskı, 1420-1999.

Aynî, Bedruddin Mahmud İbn Ahmed, *'Umdetu'l-ḲāriŞerhu Sahihi'l-Buhârî*, c:25, İdaretu't-Tıbaati'l-Muniriyye

Aynî, Bedruddin Mahmud İbn Ahmed, *Nuhabu'l-Efkar fi Tenkihi Mebani'l-Ahbar fi Şerhi Meani'l-Asar,* c:19, thk. Yasir b. İbrahim Ebû Temim, Vizaratu'ş-Şuun ve'l-Evkaf el-Katariyye, 2009.

Bilen, Mehmet, Hadis Şarihi Olarak İbn Hacer el-Askalânî = Ibn Hajar al-Askalânî as a Commentator of Hadith, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 2009, cilt: I, sayı: 2, s. 50-66 Türkçe [G00003].

Begavi, Huseyn b. Mesud, *Şerhu's-Sünne*, c:15, thk. Şuayb el-Arnavut, Muhammed Züheyr eş-Şaviş, el-MektEbû'l-İslami, Dımeşk, Beyrut, İkinci Baskı, 1403 – 1983

Beyhaki, Ahmed b. el-Huseyn, *Marifetü's-Sünen ve'l-Asar*, c:15, thk. Abdulmuti Emin Kalacı, Camiatu'd-Dirasat el-İslamiyye, Karaçi Pakistan, Dar Kuteybe, Dımeşk- Beyrut, Birinci Baskı, 1412 – 1991.

Beyhaki, Ahmed b. el-Huseyn, *Şu'abu'l-İman*, Mektebetu'r-Ruşd, er-Riyad, Birinci Baskı, 2003.

Beyhaki, Ahmed b. Huseyn, *Sünenu'l-Beyhaki*, c:10, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kitab el-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 3. Baskı, 1424 -2003

Buhârî, Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târîḫu'l-kebîr*, c:8, Dairetu'l-Mearifi'l-Osmaniyye, Haydarabad, kontr. Muhammed Abdulmuid Han,

Buhârî, Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Raf'u'l-Yedeyn fi's-Salati*, thk. Bediuddin Şirazi, Dar İbn Hazm, 1416 -1996.

Buhârî, Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, c:9, (9 cilt) thk. Muhammed Züheyr en-Nasır, Dar Tavki'n-Necat, 1429.

Buhârî, Muhammmed b. İsmail el-Buhârî, *Cüzü'l-Kıraaeti halfe'l-İmam*, c:1 (1 cilt), thk. Fadlurrahman es-Sevri, el-Mektebetu's-Selefiyye, Birinci Baskı, 1400-1980

Busiri, Abdurrahman el-Busiri, *Mubtekiratu'l-Leali ve'd-Durer fi'l-Muhakemeti beyne'l-'Aynî ve İbn Hacer,* c:1, thk. Raid b. Sabri b. Ebi Alfe, Mektebetu'r-Ruşdi, 2005

Cadurrab, Cadurrab Emin Abdulmecid, *Beyne'l-İmameyn el-Aynî ve İbn Hacer, Dirase Mukarane li-Menheceyhima fi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, c:1, Dâru'l-Harameyn el-İlmiyye li'l-Bahs el-İlmi ve't-Terceme ve'n-Neşr

Darakutni, Ali b. Ömer, *el-Mu'telef ve'l-Muhtelef*, c:5, thk. Muvaffak b. Abdullah b. Abdulkadir, Dâru'l-Garb el-İslami, Birinci Baskı, 1406-1986

Darakutni, Ali b. Ömer, *Sünenu'd-Darakutni*, c:5, thk. Şuayb el-Arnavut ve diğerleri, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, Lübnan, 1424 -2004...

Dulabi, Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed, *el-Kuna ve'l-Esma*, c:2 (2 cilt), thk. Zekeriyya Umeyrat, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1420.

Ebû Davud, Süleyman b. el-Eşas, *el-Merasil*, c:1 (1 cilt) Şuayb el-Arnavut, Müessesetu'r-Risale, 1401,

Ebû Davud, Süleyman b. el-Eşas, *Sünenu Ebi Davud*, c:7 (7 cilt), thk. Şuayb el-Arnavut, Muhammed Kamil, Risale, 2009.

Ebû Ya'la, Ahmed b. Ali el-Mevsıli, *Müsned Ebû Ya'la*, c:13 (13 cilt), thk. Huseyn Selim, Dâru'l-Me'mun Dımeşk 1984, 1989.

El-Bezzar Ahmed b. Amr, *el-Bahru'z-Zahhar*, c:18, thk. Mahfuzurrrahman Zeynullah, (1-9 cilt arası tahkik etmiştir), Adil b. Sad, (10-17 ciltler), Sabri Abdulhalik eş-Şafiî (18. Cilt), Mektebetu'l-Ulum ve'l-Hikem, Medine, 1988-2009.

Ensari, Zekeriyya b. Mahmud, *Esna'l-Metalib fi Şerhi Ravdi't-Talib*, c:4, thk. Muhammed Muhammed Tamir, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 2000, Birinci Baskı

Ezheri, Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu'l-Luga*, c:19, thk. Abdusselam Harun, ed-Dâru'l-Mısriyye li't-Telif ve't-Terceme

Fıkki, Muhammed Hamid, *Mecelletu'l-Huda'n-Nebevi*, yıl:3, h.1358

Firuzabadi, Muhammed b. Yakub, *el-Kamusu'l-Muhit*, c:1, thk. Muhammed Naim, MektEbû't-Tahkik, Muessesetu'r-Risale, 2005.

Gazzi, Muhammed b. Ahmed, *Behcetu'n-Nazırin ila Teracumi'l-Müteahhirine mine'ş-Şafiîyyeti'l-Bariin*, c.1, Abdullah el-Kindi, 2000.

Guneymi, Abdulgani el-Meydani, *Keşfu'l-İltibas 'amma Evredehu'l-Buhârî ala Ba'di'n-Nas,* c:1, thk. Abdulfettah Ebû Gudde, MektEbû'l-Matbuati'l-İslamiyye, Dâru'l-Beşair, 1993.

Haciri, Mübarek b. Seyf, *Et-Tabiun es-Sikat el-Mutekellemu fi Semaihim mine'S-Sahâbe mimmen lehum Rivaye fi'l-Kutubi's-Sunne,* Yüksek Lisans Tezi, Müessesetu'r-Reyyan

Hakim, Ebû Abdullah el-Hakim, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn,* c:4, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1411-1990.

Halili, Eflah Muhammed *Delaletu'l-İktiran inde'l-Usuliyyin Dirase Tahliliyye Usuliyye Tatbikiyye,* c:1, Umman Sultanlığı, Birinci Baskı, 2002.

Hamevi, Yakut b. Abdullah, *Mucemu'l-Buldan*, c:7, Dar Sadır, Beyrut, İkinci Baskı, 1995.

Hatib el-Bağdadi, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Tarih Bağdad*, thk. Beşşar Avvad Maruf, Dâru'l-Kitab el-Arabi, Dâru'l-Garb el-İslami, 2001.

Hattabi, Hamed b. Süleyman, *Mealimü's-Sünen*, c:5, thk. İzzet ed-Duas, Adil es-Seyyid, Dar İbn Hazm, 1997.

Heysemi, Ali b. Ebûbekir, *Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid,* c:10 (10 cilt), thk. Husameddin el-Kudsi, Mektebet el-Kudsi.

Hudayr Abdulkerim el-Hudayr, *Haşiyet ala İhtisari Ulumi'l-Hadis*, c:1, Birinci Baskı, Dar İbni'l-Cevzi

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah, *el-İstizkar*, c: 9, thk. Salim Ata, Muhammed Muavvid/Muavvad, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.

İbn Abdilberr, Yusuf b. Abdullah, *et-Temhid li-Ma fi'l-Muvattai mine'l-Meani ve'l-Esanid,* c:24, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevi, Muhammed Abdulkebir el-Bekri, Vizaratu Umumi'l-Evkaf ve'ş-Şuun el-İslamiyye -Fas, h.1387.

İbn Abidin, *Haşiyetu Reddi'l-Muhtar ala'd-Durri'-Muhtar* – Şerhu Tenviri'l-Ebsar, c.6, Dâru'l-Fikr, Beyrut, İkinci Baskı, 1412-1992.

İbn Adiyy, Ahmed b. Abdullah, *el-Kamil fi Duafai'r-Rical,* c: 9, *thk.* Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Mahmud Muavvid, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418 – 1997…

İbn Cüzey el-Kelbi, Muhammed b. Ahmed, *el-Vusul ila 'İlmi'l-Usul,* c: 1, thk. Muhammed Hasan İsmail, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1424 -2003.

İbn Dakiki'l-İyd, *el-İlmam bi-Ehadisi'l-Ahkam,* c:5, thk. Muhammed Haluf, Dar en-Nevadir, Suriye, İkinci Baskı, 1430 - 2009

İbn Ebi Hatim, Abdurrahman b. Muhammed, thk. Abdurrrahman Yahya el-Muallimi, *el-Cerh ve't-Tadil,* Dairatu'l-Mearifi'l-Osmaniyye, 1952.

İbn Ebi Şeybe, Ebûbekir b. Ebi Şeybe, *el-Musannef fi'l-Ehadis ve'l-Asar,* c:7, thk. Kemal Yusuf el-Hut, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad, 1409.

İbn el-Cevzi, Abdurrahman b. Ali, *el-İlelü'l-Mütenahiye fi'l-Ehadisi'l-Vahiye,* c:2, thk. İrşadu'l-Hakk el-Eseri, İdaratu'l-'Ulumi'l-Eseriyye, Pakistan, İkinci Baskı, 1981.

İbn Fehd, Takıyyuddin İbn Fehd el-Meleki, *Lahzu'l-Elhaz Zeylu Tezkirati Tabakati'l-Huffaz,* c:1, thk. Husamedddin el-Kudsi, Dımeşk.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *ed-Dirayetu fi Tahrici Ehadisi'l-Hidaye,* c:2, thk. Es-Seyyid Abdullahi Haşim, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1405.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *ed-Dureru'l-Kamine fi A'yani'l-Mieti's-Samine,* c:6, thk. Muhammed Abdulmuid Han, Meclis Daireti'l-Maarif el-Usmani, Hind, 1392-1972.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *el- Mecmau'l-Muessis li'l-Mu'cemu'l-Mufehres*, c:4, thk. Yusuf b. el-Maraşli, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1994.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *el-İsabetu fi Temyizi's-Sahâbe*, Adil Ahmed Abdulmevcud, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvad, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *İnbau'l-Gumur,* c:4, thk. Hasan Habeşi, el-Meclis el-Ala li'ş-Şuun el-İslamiyye, 1969.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *İntikadu'l-İtirad fi'r-Raddi ala'l-Aynî,* c:2, thk. Hamdi es-Selefi, Subhi es-Samerrai, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Lisanu'l-Mizan,* c:7, thk. Dairetu'l-Marif en-Nizamiyye, Hind, Müessesetu'l-'Alemi, 1390 -1971.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Takribu't-Tehzib,* c:1, thk. Sagir Ahmed Şagif, Dâru'l-Asime, 1421.

İbn Hacer, *Fetḥu'l-bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî,* c:13, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki – Muhibbuddin el-Hatib, kontr. Kusayy Muhibbuddin el-Hatib, Dâru'r-Reyyan li't-Turas, 1986.

İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddimetu İbn Haldun*, c: 2, thk. Abdullah b. Muhammed ed-Duveyş, Dar Yarub, 2004.

İbn Hallikan, Ahmed b. Muhammed, *Vefeyatu'l-'Ayan ve Enbau Ebnai'z-Zaman*, c: 8, thk. İhsan Abbas, Dar Sadır, Beyrut, 1972.

İbn Hibbân Ebû Hatim Muhammed, *es-Sikat*, c:10, thk. Muhammed Abdulmuid Han, Dairetu'l-Mearif el-İslamiyye, 1973.

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibban, *el-Mecruhin min el-Muhaddisin ve'd-Duafa ve'l-Metrukin,* c:3, thk. Mahmud İbrahim Zayid, Dar el-Va'iy, Halep, 1396.

İbn Huzeyme Ebû Bekr Muhammed b. İshak, *Sahihu İbn Huzeyme,* c:4, thk. Mustafa el-Azami, el-Mekteb el-İslami, Beyrut.

İbn İyas, Muhammed b. Ahmed, *Bedaiu'z-Zuhur fi Vekaii'd-Duhur,* c:6, thk. Muhammed Mustafa, el-Heyetu'l-Mısrıyye.

İbn Kudame el-Makdisi, *el-Muğni Şerhu Muhtasari'l-Hıraki,* c:10, Mektebetu'l-Kahire, 1388-1968.

İbn Mace, Muhammed b. Yezid, *Sünenü İbn Mace*, c:5, thk. Şuayb el-Arnavut ve diğerleri, Dâru'r-Risale el-'Alemiyye, Birinci Baskı, 1430 -2009.

İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrem, *Lisanu'l-'Arab*, c:5, Dar Sadır, 2003.

İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesıd*, c:1, Dar İbn Hazm, 1999.

İbn Salah, Osman b. Abdurrahman, *Marifetu Envai Ulumi'l-Hadis,* c:1, thk. Nureddin Itr, Dâru'l-Fikr, Suriye, 1406-1986.

İbn Tağrıberdi, Yusuf b. Tağrıberdi, *el-Menhelu's-Safi ve'l-Mustevfi ba'de'l-Vaki*, c:7 (7 cilt), thk. Muhammed Muhammed Emin, el-Hey'etu'l-Mısrıyyetu'l-'Amme li'l-Kitab

İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdulhalim, el-Fetava el-Kubra, c:6, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 1987.

İbn Zenceveyh, Ahmed b. Hamid el-Horasani, *Kitabu'l-Emval,* c:1, thk. Şakir ez-Ziyb, Merkez, el-Melik Faysal li'l-Buhus, Birinci Baskı, 1406 -1986.

İbnu'l-'İmad, Abdulhay b. Ahmed l-Hanbeli, *Şezeratu'z-Zeheb fi Ahbari Men Zeheb,* c: 10, thk. Abdulkadir ve Muhammed el-Arnavut, Dar İbn Kesir.

İbnu'l-Esir, Ebû's-Saadet Mecduddin, *en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis* c: 5, thk. Tahir, Ahmed ez-Zavi, Mahmud Muhammed et-Tanci, el-Mektebet el-İlmiyye, Beyrut, 1979.

İbnu'l-Kayyım, Muhammed b. Ebi Bekr, *İ'lamu'l-Muvakkin an Rabbi'l-'Alemin*, c: 4, thk. Taha Abdurrauf Sad, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1973.

İbnu'l-Kayyım, Muhammed b. Ebi Bekr, *Zadu'l-Mead fi Hedyi Hayri'l-İbad,* c: 3, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006.

İbnul-Mulakkin, Ebû Hafs Ömer b. Ali, *el-Bedru'l-Munir fi Tahrici'l-Ehadisi'l-Vakiati fi'ş-Şerhi'l-Kebir*, c:9 (9 cilt), thk. Mustafa Ebû'l-Gayt ve diğerleri, Dâru'l-Hicre, 2004.

İbnü'l-Humam, Muhammed b. Abdulvahid, *Fethu'l-Kadir,* c: 10, Dâru'l-Fikr, bskz. Trhsz. Mergınani'nin *Kitabu'l-Hidaye* ve Kadızade'nin *Netaicu'l-Efkar* adlı eseri ile birlikte

İbnü'l-Münzir, Ebûbekir b. el-Munzir, *el-Evsat fi's-Sünen ve'l-İcmai ve'l-İhtilafi,* c: 6, thk. Sagir b. Ahmed b. Muhammed Hanif Ebû Hammad, Dar Taybe, 1985.

İmam Ahmed b. Hanbel, *Müsnedu'l-İmam Ahmed*, c:50 (50 cilt), thk. Şuayb el-Arnavut, Adil Mürşid ve diğerleri, 2001…

Karafi, Şihabuddin Ahmed b. İdris, *ez-Zahira*, c:14, thk. Muhammed Hacı, Said Arab, Muhammed Bu Zahira, Dâru'l-Garb -Beyrut, 1994.

Kasani, Ebûbekir b. Mesud Alauddin (ö.587), Bedaiu's-Sanai' fi Tertibi'ş-Şerai, Dâru'l-Kitabi'l-'Arabi, Beyrut, İkinci Baskı, 1982.

Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebûbekr, *İrşadu's-Sari li-Şerhi Sahihi'l-Buhârî,* c:10, el-Matbaatu'l-Kubra el-Emiriyye, Yedinci Baskı, 1323

Keşmiri, Muhammed Enver, *Feydu'l-Bari ala Sahihi'l-Buhârî*, c:6, thk. Muhammed Bedr Alimi Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

Kettani, Abdulhayy b. Abdulkebir, *Fehresu'l-Feharis ve'l-Esbat ve Mu'cemu'l-Meacim ve'l-Meşihat ve'l-Muselselat*, c:3, thk. İhsan Abbas, İkinci Baskı, Dar el-Garbi'l-İslami, 1982.

Kevseri, Muhammed Zahid, *Fıkhu Ehli'l-Iraki ve Hadisuhum,* thk. Abdulfettah Ebû Gudde, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turas.

Kirmani, Muhammed Yusuf, *el-Kevakibu'd-Derari fi Şerhi Sahihi'l-Buhârî,* c:25 (25 cilt), Beyrut, Lübnan, Dar İhyai't-Turasi'l-'Arabi, , Birinci Baskı, 1356 -1937, İkinci Baskı 1401 - 1981.

Lalekai, Hibetullah b. el-Hasen, *Şerhu Usuli İtikadi Ehli's-Sunneti ve'l-Cemaati,* c:2, thk. Neşet Kemal el-Mısri, Dar el-Basir, 2001.

Makrizi, *el-Mevaiz ve'l-İtibar bi-Zikri'l-Hutati ve'l-Asar*, c:3 (3 cilt), Dar Sadır, Beyrut, Mektebet es-Sekafet ed-Diniyye, 1990.

Malik, Malik b. Enes el-Asbahi, *Muvatta,* c:8 (8 Cilt), thk: Muhammed Mustafa el-'Azami, Müesseset Zayid b. Sultan Al Nehyan, Abudabi, Birleşik Arap Emirlikleri, 1425 - 2004

Malik, Malik b. Enes, *el-Mudevvenetu'l-Kubra*, c:4 (4 cilt) Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994.

Maverdi, Ebû'l-Hasen b. Muhammed, *el-Havi el-Kebir fi Fıkhi'ş-Şafiî,* c:19, thk. Ali Muavvad, Adil Abdulmevcut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, 1414 -1994.

Mizzi, Cemaleddin Yusuf el-Mizzi, *Tehzibu'l-Kemal fi Esmai'r-Rical,* c:35 (35 cilt), thk. Beşşar Avvad, Müessesetu'r-Risale, 1983.

Mizzi, Şerefuddin el-Mizzi, *Tuhfetu'l-Eşraf bi-Marifeti'l-Atraf*, (İbn Hacer'in en-Nuket adlı eseri ile birlikte) thk. Abdussamed Şerefuddin, el-MektEbû'l-İslami, 1983.

Molla Hüsrev, Muhammed b. Feramuz, *ed-Dureru'l-Hukkam fi Şerhi Gureri'l-Ahkâm,* tashih: Ahmed Rıfat Osmani Halebi, Münir Muhammed Kütüphanesi

Mübarekfuri, Abdusselam el-Mübarekfuri, *Siretu'l-İmam el-Buhârî Seyyidi'l-Fukaha ve İmami'l-Muhaddisin,* c.2, thk. Abdulalim b. Abdulazim el-Bustevi, Dar Alemi'l-Fevaid, 1422.

Mübarekfuri, Ubeydullah b. Mahmud, *Mir'atu'l-Mefatih Şerhu Mişkati'l-Mesabih,* c:9, Neşr İdarati'l-Buhusi'l-İlmiyyeti ve'd-Daveti ve'l-İftai, el-Camiatu's-Selefiyye, Binaris, Hindistan, Üçüncü Baskı, 1404, 1984.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac *el-Müsnedu's-Sahih el-Muhtasar bi-Nakli'l-Adli ani'l-Adli ila Rasulillah,* thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, c:5 (5 cilt) et-Turas el-Arabî, Beyrut.

Nesai, Ahmed b. Şuayb, *Sünenu'n-Nesai*, (Suyuti Şerhi ve Sindi Haşiyesi ile Birlikte), c:6 (6 cilt), thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Mektebetu'l-Matbuati'l-İslamiyye, Halep, 1984.

Nevevî, Yahya b. Şeref, *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*, c:20 (20 cilt), Dâru'l-Fikr.

Razi, Muhammed b. Ömer er-Razi, *el-Mahsul fi İlmi'l-Usul*, c:6, Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suud, thk. Taha Cabir, Feyyad el-Alvani, Riyad, Birinci Baskı, h.1400

Sanani, Abdurrezzak b. Hemmam, *Musannef Abdurrezzak*, c.11 (11 cilt) thk. Habiburrahman el-Azami, el-Meclis el-İlmi, Hindistan, Beyrut, el-Mekteb el-İslami, İkinci Baskı, h.1403.

Sakallı, Talât Aynî Gözüyle Buhari, Büyük Türk-İslâm Bilgini Buhâri (811-569) -Uluslararası Sempozyum-, 18-20 Haziran 1987, 1996, s. 133-158 Türkçe [D170563].

Sakallı, Talât İbn Hacer-Aynî Çatışmasının Buhari Şerhlerindeki Tezahürü, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1989, sayı: 3, s. 347-361 Türkçe [D00199].

Sakallı, Talât İbn Hacer-Aynî Çatışmasının Buhari Şerhlerindeki Tezahürü -II-, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1990, sayı: 4, s. 285-305 Türkçe [D00199].

Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman Şemsuddin, *el-Cevahir ve'd-Durer fi Tercemeti Şeyhi'l-İslam İbn Hacer,* c:3, thk. İbrahim Bacis, Dar İbn Hazm, 1999.

Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman Şemsuddin, *et-Tibr el-Mesluk fi Zeyli's-Suluk*, c:1, thk. Ahmed b. Ali el-Makrizi, Mektebetu'l-Kulliyat el-Ezheriyye, 1972.

Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman Şemsuddin, *et-Tuhfetu'l-Latife fi Tarihi'l-Medineti'ş-Şerifeti,* c:3, Dar Neşr es-Sekafe, Kahire 1979 -1980

Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman Şemsuddin, *Fethu'l-Mugis bi-Şerhi Elfiyyeti'l-Hadis*, c:4, thk. Şeyh Ali Huseyn b. Ali, Mektebet es-Sunne, 2003.

Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Davu'l-Lami li-Ehli'l-Karni't-Tasi,* Dâru'l-Cil, Beyrut, Mektebetu'l-Kudsi Kopyası, 1992.

Sem'ani, Ebû'l-Muzaffer es-Sem 'ani, *Kavatiu'l-Edilleti fi'l-Usul*, c:2, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmai eş-Şafiî, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, Lubnan, Birinci

Serahsi, Ahmed b. Ebi Sehl, *Usulu's-Serahsi,* c:2, thk. Ahmed b. Ebû'l-Vefa el-Afgani, Lecnetu İhyai'l-Mearif el-Osmaniyye, 1993.

Serahsi, Muhammed b. Ahmed *el-Mebsut,* c:30, Dâru'l-Marife, Beyrut.

Sübki, Tacuddin, *Tabakatu'ş-Şafiîyye el-Kübra*, c:10, thk. Mahmud et-Tanahi, Abdulfettah el-Hulv, Faysal İsa el-Babi el-Halebi, 1964.

Şafiî, Muhammed b. İdris *el-Umm,* c:8, Dâru'l-Marife, 1990.

Şafiî, Muhammed b. İdris, *er-Risale,* thk. Ahmed Şakir, Mektebetu'l-Halebî, Birinci Baskı, 1940.

Şenkıti, Muhammed el-Hıdr el-Cenki, *Kevseru'l-Meani ed-Derari fi Keşfi Habaya Sahihi'l-Buhârî,* c:14, Dâru'l-Mueyyed, Muessesetu'r-Risale, 1995.

Şevkani, Muhammed b. Ali, *el-Bedru't-Tali bi-Mehasini min Ba'di'l-Karni't-Tasi ',* c:2, Dâru'l-Mektebi'l-İslami Kopyası, Tab'atu Dâru'l-Marife, Beyrut.

Şevkani, Muhammed b. Ali, *Neylu'l-Evtar fi Şerhi Munteka'l-Ahbar,* c:8, Birinci Baskı, Dâru'l-Hadis.

Şeybani, Muhammed b. el-Hasen, *el-Asar,* c:2, thk. Halid el – 'Avvad, Dâru'n-Nevadir, Suriye, Dimeşk, Birinci Baskı, 1429 -2008.

Şirazi, Ebû İshak İbrahim b. Ali, *el-Luma' fi Usuli'l-Fikh,* c:1, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003 -1424.

Şudafi, Cemil Ahmed Mansur, *Menhecu'l-Hafız İbn Hacer fi Kitabihi Fethi'l-Bari Şerhi Sahihi'l-Buhârî,* c:1 (1 cilt).

Taberani, Süleyman b. Ahmed, *Musnedu'ş-Şamiyyin,* thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, Birinci Baskı, 1405- 1984.

Taberi, Ebû Cafer et-Taberi, *Tehzibu'l-Asar ve Tafsilu's-Sebat an Rasulillah min el-Ahbar,* c.2, thk. Muhammed Şakir, Matbaatu'l-Medeni, Kahire.

Taberi, Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyani fi Tevili'l-Kur'an,* c.24, thk. Ahmed Şakir, Muessesetu'r-Risale, 2000.

Taftazani, Saduddin Mesud, *Şerhu't-Telvih ala't-Tevdih,* c:2, thk. Zekeriyya Umeyrat, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lubnan, 1996.

Tahâvî, Ebû Cafer et-Tahâvî, *Şerhu Meani'l-Asar,* c:5, thk. Muhammed Zühri en-Neccar, Muhammed Seyyid Cadu'l-Hak, Alemu'l-Kutub, Birinci Baskı, 1414-1994.

Tayalisi, Ebû Davud et-Tayalisi, *Müsnedu Ebi Davud et-Tayalisi,* thk. Muhammed et-Türki, Dar Hecer, Mısır, 1999.

Tehanevi, Zafer b. Ahmed, *Kavaid fi Ulumi'l-Hadis*, c:1, Metabi Dari'l-Kalem Lubnan, 1972.

Tirmizi, Muhammed b. İsa, *Camiu't-Tirmizi*, c:5, thk. Ahmed Muhammed Şakir ve diğerleri, Şeriket Mektebet ve Matbaat Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır, İkinci Baskı, 1395 -1975

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, Cüz fihi Tercemetu'l-Buhârî, c:1 (1 cilt), thk. İbrahim Mansur el-Haşimi, Muessesetu'r-Reyyan, 2001.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *el-Mukiza fi İlmi Mustalahi'l-Hadis*, c:1 (1 cilt), thk. Abdulfettah Ebû Gudde, Mektebet Matbuat el-İslamiyye, 1412.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâ*, c: 29 (29 cilt), thk. Şuayb el-Arnavut, Beşşar Maruf, Müessesetu'r-Risale, 1982.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiretu'l-Huffaz*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallemi, Dairatu'l-Mearif el-İslamiyye, 1374.

Zerkeşi el-Hanbeli, Muhammed b. Abdullah, *Şerhu'z-Zerkeşi ala Muhtasari'l-Hıraki*, c:3, thk. Abdulmunim Hali İbrahim, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, Birinci Baskı 2002.

Zerkeşi, Muhammed b. Bahadır (ö.794), *el-Mensur fi'l-Kavaid*, thk. Teysir Faik Ahmed Mahmud, Vizaretu'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslamiyye, Üçüncü Baskı, 1405.

Zeylai, Abdullah b. Yusuf, *Nasbu'r-Raye li-Ehadisi'l-Hidaye ve Buğyetu'l-Elmai fi Tahrici'z-Zeylai*, c:4, thk. Muhammed Avvame, Dar el-Kıble, Muessesetu'r-Reyyan, Cidde, 1997.

Zirikli, Hayreddin Mahmud b. Muhammed, *el- A'lam*, Dâru'l-İlm li'l-Melayin, Onbeşinci Baskı, 2002.